

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

NDR a obrodný proces v Československu

v roce 1968

Lukáš Zezula

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

NDR a obrodný proces v Československu

v roce 1968

Lukáš Zezula

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za odborné vedení své diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

Obsah

1 Úvod	1
2 Vývoj v Československu a NDR do srpna 1968	6
2.1. Nástin situace před rokem 1960	6
2.2 Československo v 60. letech na cestě k srpnové okupaci	6
2.3 NDR od rozdělení Berlína zdí do Pražského jara	11
3 SED a Pražské jaro	16
3.1 Politika ÚV	16
3.2 Opatření východoněmeckého režimu v reakci na dění v ČSSR	23
3.2.1 Vysílač Vltava	27
3.3 Činnost MfS v souvislosti s Pražským jarem	28
4 Podíl NDR na vojenské intervenci proti Československu	32
5 Reflexe vývoje v ČSSR ve východoněmeckém tisku	37
5.1 Berliner Zeitung	37
5.2 Neue Zeit	46
5.3 Neues Deutschland	54
6 Ohlas Pražského jara u východoněmecké veřejnosti	63
6.1 Projevy sympatií před vpádem vojsk Varšavské smlouvy?!	63
6.2 Vyjádření nesouhlasu se srpnovou intervencí	64
6.3 Postoj studentů	67
7 Závěr	70
8 Seznam použitých pramenů a literatury	74
9 Resümee	82
Přílohy	84

1 Úvod

Česko-německé vztahy prodělaly ve 20. století několik vážných krizí. Soužití obou národů pochopitelně nejvíce ovlivnily události z období let 1938–1945, s jejichž důsledky se Spolková republika Německo a Česká republika stále ještě zcela nevyrovnaly. O to tíživěji působily na české obyvatelstvo v srpnu 1968 zprávy medií o přítomnosti vojsk Německé demokratické republiky (NDR) na československém území. V tehdejší emočně vypjaté době nebylo přítom důležité, nakolik jsou jednotlivé informace skutečně pravdivé či produktem propagandy. O podílu NDR na intervenci jednotek Varšavské smlouvy proti Československu tak vznikl mýtus, jenž mohl být historiky rozporován teprve po roce 1990. Interpretace účasti východoněmecké Národní lidové armády (NLA) na vojenské invazi do Československé socialistické republiky (ČSSR) je i jedním z dílčích předmětů této diplomové práce. Pro lepší uchopení celé problematiky bude autor pracovat s původně žurnalistickým termínem Pražské jaro – tj. pojmem, který se objevuje v odborné literatuře a slouží k souhrnnému pojmenování liberalizačních tendencí v Československu v období od ledna 1968 do 20. srpna téhož roku – tedy do zahájení zmíněné intervence. Výše uvedené označení lze volně vyložit jako synonymum ke dvouslovnému výrazu obrodný proces, na který odkazuje samotný název předkládaného díla.

To si klade za cíl podat ucelený obraz o tom, jak vládnoucí režim v NDR přistupoval k Pražskému jaru a do jaké míry byla jeho politika vůči reformnímu křídlu Komunistické strany Československa (KSČ) limitována reakcemi východoněmeckého obyvatelstva. Autor se tak rozhodl z toho důvodu, že v českém prostředí dosud nebyla publikována práce, jež by detailně pojednávala o NDR v období Pražského jara jako celku. Jednotliví badatelé se totiž obvykle zabývali buď politikou SED, potažmo činností NLA v srpnu 1968, anebo analyzovali postoje tamní společnosti k dění v ČSSR. Smyslem předložené práce není zcela zaplnit tuto mezeru, nýbrž poskytnout představu o tehdejší situaci v již zmiňovaném historickém státním útvaru na německé půdě a politické motivaci východoněmeckých komunistů potlačit reformní snahy v sousedním socialistickém státě.

Autor celou práci rozdělil do pěti kapitol, které na sebe částečně chronologicky navazují a zčásti se časově překrývají. Během koncipování textu vycházel i z předpokladu, že političtí představitelé jednotlivých stran přímo či zprostředkovaně reprodukuji své názory v médiích, a teprve na základě analýzy mediálního obrazu vybraných událostí lze snáze pochopit reakce občanů na ně. V první části autor přibližuje poměry v obou socialistických zemích před srpnovou okupací ČSSR. První podkapitola se věnuje genezi a následnému vývoji obrodného procesu v Československu. Zdůrazňuje přitom nastalé politické změny. Ve druhé podkapitole poté autor rozebírá vývoj v NDR během 60. let. Pozornost směřuje na hospodářskou a kulturní politiku režimu. Zabývá se tedy faktory, které do určité míry ovlivňují nálady veřejnosti.

V následující kapitole si klade otázku, jakým způsobem reagovala vládnoucí Jednotná socialistická strana Německa (SED) na Pražské jaro. Autor ji záměrně rozvrhl do tří dílčích celků, aby mohl snáze uchopit dané okruhy problémů. Nejprve se snaží vysvětlit názor nejvyšších politických představitelů NDR na vzniklou situaci. Vychází přitom i z jednotlivých bilaterálních setkání zástupců KSČ a SED a společných konferencí států Varšavské smlouvy, jejichž ústředním tématem byl vnitropolitický stav ČSSR. Pochopitelně neopomíjí ani důvody, proč východoněmecká garnitura odmítala československou reformu. Současně se také snaží odpovědět na to, jestli měl obrodný proces vliv na vzájemné vztahy zmíněných dvou sovětských satelitů. V další podkapitole se pak zaměřil na přijatá opatření, pomocí nichž chtěla SED zabránit pronikání myšlenek tzv. demokratického socialismu mezi příslušníky německého národa, již žili na východ od železné opony. Autor zde též krátce pojednává o činnosti rozhlasové stanice Vltava. Třetí podkapitola nastiňuje aktivity Ministerstva pro státní bezpečnost (MfS) neboli Stasi v roce 1968. Zkoumá působnost útvarů podřízených tomuto rezortu na území obou sledovaných států, jelikož Stasi tehdy na mezinárodní scéně prosazovala zájmy SSSR a současně představovala nejdůležitější orgán represivní moci působící v NDR. Autor přitom nezacházel do přílišných detailů, neboť soudí, že činnost MfS v období Pražského jara zasluhuje samostatné zpracování.

V navazující části poté mapuje přípravy NLA na invazi do Československa a její podíl na obsazení země. V této souvislosti bere v potaz i aspekty, které znesnadňovaly možnost nasazení východoněmeckých jednotek v zahraničí.

Další kapitolu pojal jako reflexi dění v ČSSR v dobovém tisku NDR. Časově ji vymezil lednovým plénem ÚV KSČ a říjnovým podpisem Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR, protože tyto události považuje za významné mezníky obrodného procesu. Dle autorova názoru znamenala ostatně ratifikace oné dohody definitivní nástup tzv. normalizace. V dané kapitole si zároveň klade za cíl ukázat, jak tři konkrétní východoněmecká periodika informovala o politickém uvolňování primárně iniciovaném československými komunisty. Tím také bude moci potvrdit či naopak vyvrátit tezi, že se od sebe vybraná média nějak odlišovala, pokud jde o obsah článků a zpráv souvisejících s Pražským jarem.

V závěrečné části práce autor podrobuje zkoumání reakce občanů NDR na liberalizační tendence v Československu a vpád vojsk Varšavské smlouvy. Otázkou zde zůstává, co si od počínající liberalizace ČSSR vlastně slibovali, a zdali měli vůli vyjádřit vlastní politický názor mimo soukromí. Kapitola je rozdělena na tři jednotlivé texty, kdy první dva na sebe chronologicky navazují a dělícím kritériem je datum 21. srpna 1968. Celou práci pak zakončuje podkapitolou věnovanou přístupu východoněmeckých studentů k Pražskému jaru. Autor tak učinil proto, že ve stejném roce se v některých státech světa a Evropy uskutečnily velké studentské protesty.

Při zpracování první kapitoly autor uplatnil poznatky získané z historické literatury. Za přínosná díla považuje kolektivní práci Jiřího Vykoukala, Bohuslava Litery a Miroslava Tejchmana *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989* a knihu *Operace Dunaj aneb Internacionální vražda Pražského jara* od nedávno zesnulého českého historika Antonína Benčíka. Na základě studia prvního z uvedených titulů lze totiž získat rámcovou představu o vývoji v obou sledovaných státech před srpnem 1968. Autor ale současně musí upozornit na určitý nedostatek této publikace v podobě absence poznámkového aparátu, neboť daný fakt přinejmenším znesnadňuje další možný výzkum jednotlivých dílčích podtémat za pomoci primárních pramenů a snižuje odbornou hodnotu jinak kvalitní práce. Totéž platí i v případě Benčíkovy knihy, jež detailně popisuje cestu k srpnové okupaci Československa, přičemž klade zjevný důraz na mezinárodní souvislosti. Pokud jde o vykreslení poměrů v NDR, potřebné znalosti lze získat i studiem syntézy *Die Innenpolitik der DDR*, kterou vydal Günther Heydemann – člen Spolkové nadace pro zpracování diktatury SED. Tato kniha mimo jiné po-

dává přehled o sociální, ekonomické či vzdělávací politice východoněmeckých komunistů uplatňované během 60. let. Použita byla též kniha německého politologa Dietricha Staritze *Die Geschichte der DDR*. Autor pochopitelně přihlédl ke skutečnosti, že dotyčný dříve spolupracoval se Stasi a později naopak inklinoval k disentu. U osob publikujících díla tematicky zaměřená na období komunismu nelze ovšem považovat přehodnocování či vyhraněnost postojů k politickému uspořádání uvnitř státu za zcela výjimečný jev. Z historického hlediska se ostatně jedná o období s relativně krátkým časovým odstupem od současnosti.

S tímto vědomím autor také přistupoval k monografii Stefana Wolleho *Der Traum von der Revolte. Die DDR 1968*, již využil při sestavování další části práce. Dílo od výše jmenovaného člena Výzkumného ústavu SED-Staat a bývalého spolupracovníka Akademie věd NDR hodnotí jako užitečné pro potřeby práce díky jeho sondě do života v NDR v průběhu léta 1968. Wolle se zde zabývá nejen reakcemi obyvatelstva na dění v ČSSR, ale i s ním spojenými opatřeními tamního režimu. Svůj výzkum navíc postavil na práci s primárními prameny. V této kapitole autor rovněž čerpal z děl sociologa a historika Manfreda Wilkeho, jež analyzují politiku SED vůči protagonistům obrodného procesu. Konkrétně se jedná např. o příspěvek *Die DDR in der Interventionskoalition gegen den Sozialismus mit menschlichem Antlitz* vydaný v I. svazku obsáhlého sborníku *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968*. Přístup vládnoucí východoněmecké strany k událostem v Československu pak dává do kontextu vývoje v rámci zemí Varšavské smlouvy. Velmi cenný zdroj informací dále představovala edice dokumentů pod názvem *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*. Jejím hlavním autorům Jitce Vondrové a Jaromíru Navrátilu se totiž podařilo shromáždit velké množství diplomatických zpráv či stenografických záznamů ze společných jednání zástupců států východního bloku, které se později zúčastnily intervence v ČSSR. O primární prameny se autor částečně opíral i při koncipování podkapitoly o činnosti Stasi v době Pražského jara. Použité archiválie z fondu *Bezirksverwaltung für Staatssicherheit Dresden* jsou uloženy na pobočce Úřadu spolkového zmocněnce pro podklady státní bezpečnosti bývalé NDR (BStU) v Drážďanech.

V navazující třetí kapitole autor oproti tomu vycházel ze sekundárních zdrojů. Lze určitě zmínit dílo Rüdiger Wenzkeho *Die NVA und der Prager Frühling 1968. Die*

Rolle Ulbrichts und der DDR-Streitkräfte bei der Niederschlagung der tschechoslowakischen Reformbewegung. Tento vojenský historik se v předložené knize kromě příprav východoněmecké armády na invazi zabývá i celkovými poměry v NDR ve zkoumaném období. Jeho jméno je však důležité také proto, že v 80. letech pracoval jako asistent ve Vojenském historickém institutu NDR. Mohl se tudíž snáze dostat k archiváliím z proveniencí NLA či navázat kontakt s jejími důstojníky, díky čemuž začal po znovusjednocení Německa jako jeden z prvních badatelů zpochybňovat přímou účast jednotek NDR na obsazení Československa.

Čtvrtá část práce vychází z novinových periodik *Berliner Zeitung*, *Neue Zeit* a *Neues Deutschland*. První dva z uvedených deníků vycházely od roku 1945 a neformálně podléhaly kontrole SED, ačkoli byl *Neue Zeit* stranickým listem Křesťansko-demokratické unie Německa (CDU) – tj. východoněmecké části stejnojmenného politického uskupení působícího ve Spolkové republice Německo. *Neues Deutschland* poté představoval obdobu československého *Rudého práva*. Dále v textu používá autor již výhradně zkrácená označení výše vyjmenovaných novin – tedy *BZ*, *NZ*, *ND*.

V závěrečné kapitole pak využil znalostí nabytých při studiu historických prací. Nelze přitom opomenout knihy či články od politologa a historika Tomáše Vilímka, neboť v nich zohledňuje rozdíly v postoji jednotlivých segmentů společnosti v NDR k obrodnému procesu a následné okupaci. Dokládá to kupříkladu ve svém příspěvku *Reakce východoněmeckého obyvatelstva na ideje a potlačení Pražského jara v roce 1968*.

2 Vývoj v Československu a NDR do srpna 1968

2.1. Nástin situace před rokem 1960

Československo a později vzniklá Německá demokratická republika se po skončení druhé světové války nacházely v poněkud odlišné situaci. V prvním případě se totiž jednalo o suverénní vítězný stát podporovaný hlavními světovými mocnostmi, zatímco ustavující se NDR byla od počátku existenčně závislá na přítomnosti okupačních sovětských jednotek v zemi. V důsledku vnitropolitických změn v Československu, faktického sovětského vlivu v uvedených státech a rostoucího mezinárodního napětí se však na sklonku 40. let 20. století obě země staly nedílnou součástí východního bloku. Společným jevem byly i nepokoje v roce 1953, na jejichž počátku stály ekonomické důvody. Ve východním Německu měly ovšem na rozdíl od ČSR masový charakter. Oba státy pak vstupovaly do 60. let s tím, že proces destalinizace – tzn. vyrovnání se s důsledky vlády Josifa Vissarionoviče Stalina – zde probíhal jen velmi pomalu, respektive skoro vůbec.¹

2.2 Československo v 60. letech na cestě k srpnové okupaci

Politický vývoj v Československu v průběhu 60. let ovlivnilo více faktorů. Na jedné straně to byly ekonomické potíže spojené hlavně s nedostatkem vybraných typů zboží a nedodržením stanovených hospodářských plánů. Dané problémy ostatně do značné míry souvisely s centrálním řízením ekonomiky.² Někteří členové KSČ proto žádali dílčí reformy československého hospodářství jako např. větší samostatnost podniků při rozhodování. Uskutečnění těchto změn nicméně vyžadovalo i určitou revizi dosavadní stranické politiky. Během jmenování ředitelů závodů tudíž začal být kladen větší důraz na jejich odbornou způsobilost než na skutečný postoj ke komunistické straně.³

Před vedením KSČ zároveň vyvstala otázka vlastní minulosti, zejména pak jeho podílu na politických procesech v předchozím desetiletí. Se souhlasem státu organizované komise totiž při zpětném zkoumání vybraných soudních řízení z 50. let dospěly k závěrům, podle kterých byly součástí procesů s tehdy již vyloučenými členy komunis-

¹ VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1948*, Praha 2000, s. 252, 260, 375, 379, 413, 419.

² KURAL, Václav, *Historické zázemí československé reformy 1968*. In: KURAL (ed.), *Československo roku 1968. Obrodný proces*, Praha 1993, s. 9–10.

³ PERNES, Jiří, *Komunistické Československo na cestě od upevňování totality k liberalizaci režimu (1959–1967)*. In: PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich (eds.), *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 415.

tické strany nezákonné praktiky a obvinění se nezakládala na pravdě. Zejména druhé z uvedených zjištění KSČ diskreditovalo, neboť se v srpnu 1963 stalo předmětem zpráv v československém tisku, *Rudém právu* nevyjímaje. Skutečnost, že vládnoucí režim v této době přistoupil ke zmírnění cenzury a jednotlivá periodika tak nově informovala o dříve tabuizovaných tématech, pouze odrážela tehdejší situaci v Sovětském svazu, kde nastala druhá fáze destalinizace.⁴

Celou záležitost však zjevně odsuzoval první tajemník ÚV KSČ a československý prezident Antonín Novotný, jenž společně s dalšími politickými činiteli odmítal svůj podíl viny na vykonstruovaných procesech a který vše svaloval především na StB. Pokud už tedy měli nést odpovědnost i někteří straniční funkcionáři, obvykle to byli ti, kteří již zemřeli. Nejvyšší představitel ČSSR se navíc snažil ostatní nařčené politiky jako např. bývalého ministra národní bezpečnosti a prvního tajemníka ÚV Komunistické strany Slovenska (KSS) Karola Bacílka hájit. Nesouhlasil také s tím, aby se přeživší politických procesů z řad KSČ znovu stali členy strany. Podobně jako jiní vrcholní reprezentanti strany rovněž nemínil připustit pokračování trendu uvolňování poměrů.⁵ Lze ovšem dodat, že po nástupu Leonida Iljiče Brežněva do čela Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) v roce 1964 nepředstavovala opětovná změna vnitřní politiky československých komunistů v rámci celého východního bloku výjimku. V ČSSR tak docházelo k opětovnému zpřísnění cenzury a rozhodující moc znovu získávali členové KSČ, již nebyli nakloněni reformám. Novotný ale na druhou stranu ve snaze zmírnit napětí uvnitř stranického aparátu provedl personální obměny v některých funkcích, což mělo určitý význam pro následný vývoj v zemi. Do popředí se totiž postupně dostával mimo jiné první tajemník KSS Alexandr Dubček.⁶

Za této konstelace vstoupilo Československo do roku 1967, jehož události předznamenaly Pražské jaro. Jedním z mezníků byl zjevně IV. sjezd Svazu československých spisovatelů v červnu téhož roku, na kterém pak zejména literární autoři podrobili politiku ÚV KSČ kritice a požadovali svobodu tvorby. V důsledku jejich odsuzujících

⁴ BENČÍK, Antonín, *Operace Dunaj aneb internacionální vražda Pražského jara*, Praha 2013, s. 16–17; VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 380–381.

⁵ KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy II.*, Praha 2002, s. 195–197, 201.

⁶ Tamtéž, s. 176; MORAVEC, Jan, *Československá krize – rok 1967*. In: KURAL, s. 19.

projevů proto část z nich nesměla dále publikovat.⁷ Na důležitosti také nabývala otázka Slovenska a pravomocí Slovenské národní rady – tj. nejvyššího slovenského orgánu, neboť v době, kdy Novotný vykonával funkci prezidenta, Rada dále ztrácela politický vliv. Tehdejší hlava státu ostatně zastávala protislovenské postoje.⁸ Sám Dubček ho poté kritizoval na říjnovém zasedání ÚV KSČ, kde prohlásil, že nelze ze všech problémů vinit podporovatele Západu a navrhl dekumulaci státních a stranických funkcí. Nejvýše postavený člen KSČ tudíž usiloval o Dubčekovo sesazení. Zároveň se ovšem musel potýkat s vnitrostranickou opozicí z řad komunistů opětovně prosazujících ekonomickou reformu. V dané situaci tak nezůstaly bez povšimnutí ani tzv. strahovské události z 31. října – tedy násilné ukončení manifestačního pochodu vysokoškolských studentů ze strany útvarů SNB. Demonstrujícími studenty provolávané heslo *Chceme světlo*, jímž přítomní ve skutečnosti upomínali na nedostatečné zásobování elektrickou energií, totiž zasahující bezpečnostní složky vnímaly jako politicky motivovanou provokaci.⁹

Vedení strany kvůli postupu policejních orgánů vůči shromážděným pochopitelně dále ztrácelo kredit. Hlavní pozornost však věnovalo plánovanému novému plénu, jež nemělo být ničím jiným než soupeřením Novotného stranických odpůrců a stoupců o moc. Ono pnutí uvnitř KSČ mohla přitom ovlivnit i eventuální Brežněvova podpora prvního tajemníka. Vůdce sovětských komunistů nicméně při jednáních s nejvyššími představiteli KSČ v Praze v prosinci 1967 tehdejšího prezidenta nepodpořil a svým sdělením *Je to vaše věc* de facto prohlásil, že záleží na československé straně, zda Novotný setrvá ve funkci či nikoliv.¹⁰ Rozhodně ale nesouhlasil s možností liberalizace v ČSSR. Z uvedených důvodů proto sovětské elity hned nezaujaly k nově zvolenému prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Dubčekovi odmítavé stanovisko.

Novotného odstoupení z nejvyššího stranického postu na tzv. lednovém plénu dne 5. ledna 1968 a jeho souběžné nahrazení Dubčekem na dané pozici totiž samo

⁷ MORAVEC, s. 20.

⁸ TŮMA, *Poločas rozpadu. Velká krize komunistického režimu (1967–1971)*. In: PÁNEK, TŮMA, s. 422.

⁹ Tamtéž; BENČÍK, s. 18; MORAVEC, s. 22–23.

¹⁰ PAŽOUT, Jaroslav, „*Chceme světlo! Chceme studovat!*“. *Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967*. In: Paměť a dějiny 2, 2008, 1, s. 7; ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990, s. 161.

o sobě neznamenal zásadní předěl. Podporovatelé bývalého tajemníka ostatně¹¹ i nadále zastávali významné funkce. Avšak lze předpokládat, že některé novináře, literární autory či politiky ona personální výměna povzbudila k veřejné kritice poměrů. Zlom v tomto ohledu zjevně nastal koncem ledna, kdy se předseda Svazu spisovatelů Eduard Goldstücker rozhodl pranýřovat KSČ za její dosavadní postoj k inteligenci, respektive studentům a vznesl požadavek na úpravu tiskového zákona – tj. zrušení cenzury. Byl to rovněž on, kdo prostřednictvím československé televize informoval občany, že ÚV tají skutečný průběh lednového pléna. Předsednictvo výboru navíc s jeho výtkami navzdory předchozím pochybnostem souhlasilo. Ještě v lednu se také rozhodlo podpořit počínající liberalizační proces *Rudé právo*, které otisklo článek prosazující občanskou svobodu a informovanost obyvatelstva.¹²

V průběhu následujícího měsíce pak začali reformně orientovaní komunisté projednávat tzv. Akční program, jež autor práce považuje za soubor návrhů na politickou a ekonomickou reformu. Problém představovaly zejména rozdílné představy jednotlivých protagonistů obrodného procesu. Tehdy se zároveň již ukázalo, co představuje patrně největší slabinu Pražského jara – absence skutečné mezinárodní podpory a nesouhlas s reformou v Československu ze strany některých dalších států východního bloku.¹³ Odpor Sovětského svazu a jeho satelitů pochopitelně narůstal s tím, jak stoupeneci liberalizace získávali stále větší podporu společnosti a médií. V daném kontextu představovalo důležitý předěl ukončení cenzury na začátku března, neboť o obrodný proces se nyní začala zajímat širší veřejnost, což vedlo k jeho urychlení.¹⁴ Situaci v zemi současně ovlivnila tzv. Šejnova aféra – tj. obvinění uprchlého generála ČSLA a vlivného prezidenta podporovatele Jana Šejny z korupce. Média totiž nyní žádala Novotného rezignaci na post prezidenta. Novotný tak nakonec učinil na zasedání předsednictva ÚV KSČ 22. března. V témže měsíci se rovněž ustavila Akční skupina pro obnovení sociální demokracie a organizace sdružující politické vězně z 50. let, jež nesla

¹¹ TŮMA, s. 423.

¹² MORAVEC, JANÁČEK, František, *Leden 1968 a spor o jeho smysl*. In: KURAL, s. 34–35, 38–39.

¹³ BENČÍK, s. 20; VONDROVÁ, Jitka, *Stranická základna KSČ mezi politickými reformními úmysly a společenským tlakem na změnu*. In: TŮMA, DEVÁTÁ, Markéta (eds.), 1968. Pražské jaro 1968. Občanská společnost, média, přenos politických a kulturních procesů, Praha 2011, s. 61.

¹⁴ BENČÍK, s. 21.

zkrácený název K 231 – podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb, na základě kterého byla většina z nich dříve odsouzena.¹⁵

Proces uvolňování dále pokračoval přijetím již zmíněného Akčního programu na dubnovém zasedání ÚV KSČ. Reformní komunisté se v něm zavazovali k dodržování osobních svobod, federalizaci státu, povolení soukromého podnikání či akceptování svobodné kulturní tvorby. Nesouhlasili ovšem se vznikem nových politických stran. Komunistická strana navíc měla stále mít vedoucí úlohu ve státě, byť se její role formálně pozměnila. KSČ jako celek tedy formálně přestávala být dohlížitelem nad společností a nově jí naopak podporovala v jejím svobodném socialistickém rozvoji.¹⁶ Stranické vedení jednoduše nechtělo, aby nad počínající demokratizací země ztratilo kontrolu. Nelze v této souvislosti opomenout ani vliv ostatních komunistických stran sovětského bloku na celkový vývoj v ČSSR, jelikož po jednání československé delegace v Moskvě v květnu 1968 se nejvyšší představitelé strany rozhodli obnovit kontrolu médií. Sdělovací prostředky tedy měly nově podléhat kontrole vlády či vybraných funkcionářů KSČ.

Dubček si ostatně uvědomoval, že nátlakem Moskvy, Varšavy a Berlína na vedoucí československé politické činitele získávají na síle bývalí podporovatelé Novotného, respektive konzervativní část strany. Proto se také snažil balancovat mezi odpůrci a stoupenci reformu. Patrně i z toho důvodu označil K 231 a Klub angažovaných nestraníků (KAN – hnutí ustanovené v dubnu 1968 s cílem obnovit v Československu demokracii) za organizace představující pro stranu a stát riziko.¹⁷ Dubčekovi naklonění komunisté se tak dopustili zjevné chyby tím, že znovu nezískali kontrolu nad médii a nezabránili tudíž zveřejnění tzv. manifestu 2000 slov. Tento dokument, sepsaný spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem, vyšel 27. června ve čtyřech novinových periodikách a svým obsahem utvrdil protireformní členy KSČ, jakož i vedoucí činitele sousedních

¹⁵ MORAVEC, JANÁČEK, s. 43–44, 46–47, 49.

¹⁶ BENČÍK, s. 28; TŮMA, s. 425.

¹⁷ JANÁČEK, MORAVEC, *Mezník i rozcestí reformního hnutí (duben-květen)*. In: KURAL, s. 87, 97; VONDROVÁ, s. 61.

socialistických zemí, v přesvědčení, že v ČSSR nastala kontrarevoluce. Vaculík v něm totiž vyzýval občany k podpoře reform a nezávislým politickým aktivitám.¹⁸

Ostatní státy Varšavské smlouvy s výjimkou Rumunska a Albánie na onen „kontrarevoluční akt“ reagovaly společným dopisem ÚV KSČ, ve kterém jej vinily z podpory protikomunistických sil a politické nečinnosti. Československá strana odpověděla o dva dny později – tj. 17. července – kdy jednoznačně obhajovala politické poměry nastolené po lednu 1968 a nabídla KSSS bilaterální setkání zástupců. Na společném jednání sovětských a československých špiček v Čierné nad Tisou na přelomu července a srpna se nicméně Dubčekovi pod příslibem některých ústupků podařilo plánovanou invazi vojsk VS do Československa jen oddálit. První tajemník KSČ tehdy vyslovil souhlas se zrušením K 231, KAN a plným podřízením médií stranické kontrole.¹⁹

Provedení podobných opatření lze však v kontextu doby považovat za společensky nepřijatelné a bez zásahu z vnější i nemožné. Dubček navíc musel čelit stranické nejednotě a působení konzervativních spolustraníků, již proti nejvyššímu vedení zřetelně vystupovali. Byli to nakonec oni, kdo požádal SSSR o pomoc a pokusil se tak intervenci legitimizovat. K samotné invazi poté došlo 21. srpna a již o 5 dní později byla podpisem tzv. Moskevského protokolu formálně akceptována i nejvyššími představiteli KSČ a státu. Signování ovšem předcházela nátlak. Konec obrodného procesu dále potvrzovaly legislativní změny schválené na podzim téhož roku. Konkrétně se jednalo o zákon o opatření v oblasti sdělovacích prostředků, jenž znamenal obnovení cenzury, a dohodu o dočasném pobytu sovětských vojsk.²⁰

2.3 NDR od rozdělení Berlína zdi do Pražského jara

Poměry v NDR zásadním způsobem ovlivnila výstavba berlínské zdi v srpnu 1961, jež definitivně potvrdila existenci dvou německých států a znemožnila východoněmeckým občanům svobodně cestovat na Západ. Zejména starší a střední generace se proto stávaly politicky zcela nečinnými. Generální tajemník SED Walter Ulbricht si daný fakt plně

¹⁸ HOPPE, Jiří, *Pražské jaro v médiích*. In: TŮMA, DEVÁTÁ, s. 129–130; VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 385.

¹⁹ TŮMA, s. 430–431.

²⁰ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 386–387.

uvědomoval a chtěl tudíž učinit socialismus přijatelným pro společnost. Politické stability mělo být dosaženo zvyšováním životní úrovně a celkovým hospodářským růstem.²¹ Východoněmecké vedení chtělo v tomto ohledu dokonce překonat i Spolkovou republiku Německo (SRN). Necelé čtyři měsíce po zbudování zdi napříč Berlínem tak přistoupilo k prvnímu společensky populárnímu kroku v oblasti sociální politiky. Vydalo totiž deklaraci *Žena – mír a socialismus*, která si kladla za cíl dále navyšovat podíl trvale zaměstnaných žen, zlepšit jejich pracovní kvalifikaci a ulehčit jim situaci zřízením nových mateřských škol.²² Současně též podnikalo opatření k posílení mocenské pozice režimu. V lednu 1962 tedy vstoupil v platnost zákon o všeobecné branné povinnosti. Tím se Národní lidová armáda, dosud převážně složená z příslušníků policie a polovojenských organizací, jednak početně velmi rozrostla a zároveň stala plně oddanou tavnímu socialistickému zřízení.

Ani výše uvedené postupy ovšem nemohly zaručit naprostý klid veřejnosti. Režim musel zahájit ekonomickou reformu. Ta se oficiálně nazývala Nový ekonomický systém plánování a řízení, jež vláda schválila v červnu 1963. Podstatou již zmíněného projektu bylo zefektivnění výroby a zvýšení růstu prostřednictvím materiální zainteresovanosti dělníků.²³ Jednotlivé podniky také nově mohly samy rozhodovat o investicích a ziscích, třebaže stále měly dodržovat stanovené normy. Došlo i ke stanovení nových cen surovin a zboží, od čehož si ekonomové slibovali, že dílčí směrnice budou více odpovídat skutečnosti. Navzdory dočasnému nárůstu produktivity práce v nadcházejících dvou letech ale reforma skončila nezdarem. Za hlavní příčinu jejího nezdaru lze přitom považovat skutečnost, že průmyslové závody byly ve svém úsilí stále limitovány normami shora. Neúspěch nového ekonomického systému pochopitelně vyvolal napětí uvnitř strany, což zřejmě přimělo strůjce reformy Ericha Apela k sebevraždě.²⁴ SED pak od onoho plánu s konečnou platností upustila na svém VII. sjezdu v dubnu 1967, kde padlo rozhodnutí o přijetí tzv. Ekonomického systému socialismu – tzn. návratu k plně centralizovanému řízení hospodářství.

²¹ WENZKE, Rüdiger, *Die NVA und der Prager Frühling 1968. Die Rolle Ulbrichts und der DDR-Streitkräfte bei der Niederschlagung der tschechoslowakischen Reformbewegung*, Berlin 1995, s. 14, 16.

²² HEYDEMANN, Günther, *Die Innenpolitik der DDR*, München 2003, s. 22; STARITZ, Dietrich, *Geschichte der DDR*, Frankfurt am Main 1996, s. 221.

²³ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 427; NIEHUSS, Merith, LINDNER, Ulrike, *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 10. Besatzungszeit, Bundesrepublik und DDR 1945–1969*, Stuttgart 1998, s. 425, 431.

²⁴ HEYDEMANN, s. 24.

Hospodářská politika NDR v 60. letech tak do určité míry korespondovala s poměry ve východoněmecké kulturní sféře. I zde totiž učinila vládnoucí garnitura drobné ústupky. Jednalo se zejména o období let 1963–1964, kdy např. spisovatelka Christa Wolf vydala román *Rozdělené nebe*, tematicky zaměřený na osudy dvou mladých lidí oddělených berlínskou zdí.²⁵ Literáti a filmaři rovněž začali věnovat pozornost problémům každodenního života – tedy věcem dříve oficiálně nezmiňovaným. Méně restriktivního přístupu ze strany režimu se ostatně dočkala i mládež. Ulbricht a další vedoucí komunističtí funkcionáři se v tomto ohledu řídili vlastním memorandem ze 17. září 1963, jež mimo jiné obsahovalo heslo *Mládeži důvěru a zodpovědnost*. Ve snaze přimět ji k většímu pracovnímu nasazení a podílu na technickém rozvoji proto byli více tolerantní v otázce módních trendů či tanečních zábav. Kromě toho přestal platit zákaz rockové a beatové hudby a v roce 1964 začalo pravidelné vysílání DT-64 (Deutschlandtreffen 1964) – tj. programu určeného mladým posluchačům. Postupně ale převážily kritické hlasy, podle kterých vedl nekonvenční způsob života mládeže k eskalaci situace.²⁶ Odpůrci liberálnější politiky patrně využili jako záminku nepokoje v západním Berlíně při koncertu Rolling Stones v září 1965, neboť jen o několik týdnů později schválil sekretariát ÚV SED revizi dosavadní mládežnické politiky. Hudební skupiny reprodukcující západní hudbu měly být tudíž zakázány a jejich členové uvězněni.²⁷

Úřady tento postup zdůvodňovaly údajným porušováním morálních a etických zásad ze strany tzv. závadových kapel. Již zmíněná omezení následně podnítila některé mladé občany k protestním shromážděním či jiným protirežimním aktivitám. Projevy nesouhlasu zaznamenala Stasi především v Lipsku, kde žáci ze střední školy Karla Marxe veřejně spálili novinový článek odsuzující beatovou hudbu a blíže neurčené osoby šířily letáky vyzývající k účasti na plánované demonstraci 31. října. Policie zde také evidovala více politicky zabarvených nápisů na domech či ulicích. Bezpečnostní orgány pochopitelně chtěly zamýšlenému pochodu zabránit. Ve městě tudíž působilo více příslušníků tajné policie a spolupracovníků z řad funkcionářů Svobodné německé mládeže

²⁵ IHME-TUCHEL, Beate, *Die DDR. Kontroversen um die Geschichte*, Darmstadt 2007, s. 53–54, 55–56; Wolf Christa – *Der geteilte Himmel*, [cit. 2018–01–31]. Dostupné z: <http://www.anti-literatur.de/Rezension.Der.geteilte.Himmel.44.html>.

²⁶ WENZKE, s. 16; MALÝCHA, Andreas, WINTERS, Peter-Jochen, *Die SED. Geschichte einer deutschen Partei*, München 2009, s. 179–180.

²⁷ STARITZ, s. 248.

(FDJ – mládežnické organizace zaštitované SED). Samotné shromáždění pak násilně rozehnaly jednotky uniformované Lidové policie – tj. útvary obdobné pořádkovým silám SNB v ČSSR.²⁸

O postupném odklonu od svobodomyšlného postoje ke kultuře a vědě svědčilo i upozadování nejvýznamnějších kritiků režimu. Příkladem budiž profesor Humboldtovy univerzity a člen Akademie věd Robert Havemann, který východoněmeckým komunistům vytýkal přílišný dogmatismus a prosazoval existenci parlamentní opozice. Kvůli svým názorům byl nejprve v roce 1964 vyloučen ze strany a o dva roky později i z akademie. Stranický aparát se jej však na druhé straně zjevně neodvážil odsoudit k trestu odnětí svobody. Pod drobnohledem státu se rovněž ocitl spisovatel a písničkář Wolf Biermann, jenž se vymezoval vůči politice NDR. V jeho případě vedení nakonec přikročilo k úplnému zákazu vystupování do doby, než své postoje přehodnotí. Tento represivní přístup zcela odpovídal závěrům XI. pléna ÚV z prosince 1965, na němž budoucí generální tajemník SED Erich Honecker otevřeně vystoupil proti liberalizačním tendencím v kinematografii, divadle a literatuře. V této souvislosti hovořil i o údajné podpoře nihilismu a pornografie.²⁹ Takřka paralelně s opětovným utužováním poměrů začala reforma školství. V únoru téhož roku tak vyšel zákon o jednotné socialistické vzdělávací soustavě, jímž se mělo zamezit tomu, aby učební osnovy odporovaly zásadám SED. Cílem rovněž bylo podporovat polytechnické vzdělání a vychovávat nastupující generace k loajalitě vůči východoněmecké vlasti. Nejvyšší političtí činitelé zřejmě v procesu dosažení myšlenkové oddanosti žáků a studentů přisuzovali důležitou roli občanské nauce, jelikož se nyní stala povinným vyučovacím předmětem.³⁰

Kromě ideologizace školství a zvýšeného dohledu nad kulturou lze druhou polovinu 60. let v NDR spojovat i s trestáním tamních občanů pro jejich nežádoucí vzezření. S ohledem na výše uvedené poznatky se proto jeví jako vcelku pochopitelný fakt, že tehdejší stranické vedení rezolutně odmítalo jakékoliv požadavky na rehabilitaci poli-

²⁸ STADELMANN-WENZ, Elke, *Widerständiges Verhalten und Herrschaftspraxis in der DDR. Vom Mauerbau bis zum Ende der Ulbricht-Ära*, Paderborn 2009, s. 162–163.

²⁹ STARITZ, s. 246–247, 251; SCHROEDER, Klaus, *Der SED-Staat. Geschichte und Strukturen der DDR*, München 1999, s. 176.

³⁰ HEYDEMANN, s. 23; VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 428.

tických vězňů či svobodu tisku. Nic totiž nemělo ohrozit vládnoucí stranu.³¹ Zcela nevyslyšeny tak zůstaly návrhy západoněmecké vlády z roku 1967 na hospodářskou a politickou spolupráci obou německých států a zmírnění napětí mezi nimi. Na stranickém sjezdu SED v témže roce ostatně její vedení deklarovalo záměr vytvořit v zemi socialistické společenství a zřetelně se distancovalo od Spolkové republiky. Oproti KSČ tehdy také vyloučilo jakékoliv významnější personální změny. Strana se nyní soustředila na vydání nového trestního zákoníku, od něhož si slibovala ukončení přetrvávající německé právní jednoty a nabytí dalších pravomocí k vykonávání represí. Zmiňovaný kodex pak vstoupil v platnost v následujícím roce.³²

Nezpochybnitelná vedoucí role SED ve státě a společnosti pak byla oficiálně potvrzena v nové ústavě z dubna 1968. O přijetí tohoto dokumentu přitom paradoxně rozhodli sami obyvatelé v referendu – jediném v celé historii NDR. Zmíněná ústava vycházející především ze sovětské a československé předlohy ostatně formálně zaručovala svobodu vyznání, informací a vylučovala možnost útlaku jednotlivců. NDR tak navenek připomínala demokratickou zemi. Ti, kdo se v případě bezpráví rozhodli odvolávat na znění oné ústavy, však riskovali i trestní stíhání. Za této situace začaly na veřejnost pronikat informace o dění v sousedním Československu.³³

³¹ KRAHL, Armin, *NDR a potlačení Pražského jara*. In: HRADILEK, Adam (ed.), *Za vaši a naši svobodu*, Praha 2010, s. 283–284.

³² WEBER, Hermann, *Dějiny NDR*, Praha 2003, s. 218–219, 223.

³³ Tvůrci ústavy se do značné míry inspirovali sovětskou a československou ústavou z let 1936 a 1960. In: SCHROEDER, s. 187–188; HERZ, Andrea, *Thüringen im Frühling 1968. ČSSR-Okkupation, Jugendproteste, Ordnungsstaat*, Erfurt 2008, s. 39.

3 SED a Pražské jaro

3.1 Politika ÚV

Špičky SED reagovaly nejprve na Dubčekovo zvolení do čela KSČ zdrženlivě a čekaly, jak se celá situace dále vyvine. Personální změny ve vedení československého navíc očekávaly. Generální tajemník strany Walter Ulbricht ostatně Novotného odstoupení z postu prvního tajemníka ÚV kvůli vzájemným antipatiím schvaloval. Východoněmečtí komunisté nicméně začali zaujímat kritické postoje k dění v sousední socialistické zemi již v momentě, kdy se v československém tisku poprvé objevily požadavky na zrušení cenzury či dohledu nad kulturou a vědou.³⁴ SED se tak brzy stala jedním z největších odpůrců Pražského jara. Příčin bylo hned několik. Případná demokratizace v Československu totiž mohla východoněmeckou společnost vyvést z převažující letargie, a v konečném důsledku tak i ohrozit mocenský monopol Ulbrichta a dalších členů tamního politbyra. Eventuální oslabení komunismu v ČSSR také znamenalo ohrožení mezinárodní pozice NDR. V této souvislosti se SED zejména obávala možného zlepšení vztahů mezi Československem a SRN,³⁵ jež tehdy stále ještě odmítala uznat existenci druhého německého státu. Z dané příčiny tudíž odsuzovala jakékoliv snahy o navázání diplomatických vztahů se SRN ze strany dalších států Varšavské smlouvy. Ulbricht kromě toho předpokládal, že NDR může v budoucnu vystupovat více samostatně, pokud nyní bude bezvýhradně podporovat zájmy sovětského vedení. Východoněmecký stát se tak měl během obrodného procesu v ČSSR prezentovat jako vzorová země východního bloku.³⁶

Z výše uvedených pohnutek proto vedení SED přistoupilo už v březnu 1968 k politické taktice, jejímž cílem bylo dle autora práce znejistit tehdejší vedoucí činitele KSČ. Dubček, předseda Národní shromáždění Josef Smrkovský, představitelé vlády v Praze totiž na jedné straně čelili kritice, respektive (částečně) vykonstruovaným obviněním, avšak takřka současně je členové SED přesvědčovali o své důvěře. Této tezi odpovídají i dochované zprávy od Petera Florina a Václava Koláře – tj. velvyslanců

³⁴ FRANK, Mario, *Walter Ulbricht. Eine deutsche Biografie*, Berlin 2001, s. 393; ZIMMERMANN, Volker, *Eine sozialistische Freundschaft im Wandel. Die Beziehungen zwischen SBZ/ DDR und der Tschechoslowakei (1945–1969)*, Essen 2010, s. 415.

³⁵ PFEIL, Ulrich, *SED, PCF a „pražské jaro“*. In: *Soudobé dějiny* 8, 2001, 1, s. 59.

³⁶ Tamtéž, s. 60.

obou států.³⁷ Minimálně v případě NDR měla navíc hlášení zaměstnanců ambasády vliv na další kroky východoněmeckých politických elit. Jako příklad lze použít depeše z března téhož roku a jejich následnou interpretaci. Konkrétně Florin informoval Berlín 10. dne zmiňovaného měsíce o údajném zesílení aktivit opozičních sil, jež se stávaly kontrarevolučními. Dle slov velvyslance NDR se na kontrarevoluci podílela hlavně média. V depeši československého diplomata odeslané jen o pět dní později na základě Kolářova setkání se sekretářem ÚV SED pro mezinárodní vztahy Hermannem Axenem však stálo, že SED dle Axena KSČ plně důvěřuje. Ulbrichtův podřízený ve svém prohlášení ostatně nerefletoval ani skutečnost, že jeho nadřízený hovořil na únorovém setkání s vrcholnými představiteli československých komunistů o subjektivních důvodech odvolání Novotného, což autor práce vnímá i jako určité zpochybňování Dubčekovy pozice.³⁸

O zjevné skepsi východoněmecké stranické garnitury vůči novému vedení KSČ vypovídalo i Ulbrichtovo chování v průběhu jednání zástupců ČSSR a dalších pěti států Varšavské smlouvy (tzv. Varšavské pětky) v Drážďanech 23. března, kdy československým delegátům vytkl nedostatečnou ideologickou práci a varoval Dubčka před nebezpečím revizionismu (odklonu od marxismu-leninismu). Riziko měli v tomto ohledu představovat zejména intelektuálové. Prakticky ve stejné době navíc Kurt Hager – hlavní stranický ideolog – ve své promluvě na filozofickém kongresu v Berlíně veřejně kritizoval Smrkovského za jeho liberalizační tendence.³⁹ Na základě zmíněných ukázek projevů si tak lze učinit ucelenější představu o přístupu SED k reformním členům KSČ a politice vůči nim. Pochopitelně však také záleželo na postoji Brežněva či sovětské generality. Východoněmečtí komunisté totiž v momentech, kdy politbyro KSSS zvažovalo spíše politická řešení situace v Československu namísto vojenského zásahu z vnější, dočasně zmírnili svou kritiku vůči reformním členům KSČ. Tyto změny

³⁷ VONDROVÁ, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu. Říjen 1967–květen 1968*, Praha, Brno 1999, s. 57, 68, 200, 245.

³⁸ Ulbricht a další delegáti SED se stejně jako zástupci dalších komunistických stran setkali s vedoucími československými představiteli u příležitosti 20. výročí převzetí moci KSČ. In: tamtéž, s. 55–56, 68; WILKE, Manfred, *Die DDR in der Interventionskoalition gegen den Sozialismus mit menschlichem Antlitz*. In: KARNER, Stefan, TOMILINA, Natalja, TSCHUBARJAN, Alexander (eds.), *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968. Sonderband 9/1. Beiträge*, Köln 2008, s. 424.

³⁹ V literatuře se v souvislosti s tímto setkáním objevuje označení Drážďanský tribunál. In: WILKE, s. 430–431.

v politice SED k ČSSR byly patrné např. v dubnu 1968, neboť v uvedeném období⁴⁰ se Ulbricht snažil alespoň navenek zmírnit napětí mezi oběma sovětskými satelity vyvolané Hagerovým projevem, jelikož nedlouho poté, co Československo v reakci na ono vystoupení odeslalo diplomatickou protestní notu, navštívil Koláře. Během jejich společného jednání se pak od Hagera formálně distancoval, když přítomnému velvyslanci sdělil, že výše uváděný proslov nebyl předem schválen. Současně ujišťoval i o nevměšování se NDR do záležitostí Prahy.⁴¹

Podobná tvrzení ale brzy vzala za své. Jedním z důvodů bylo i přijetí již zmiňovaného akčního programu, jež vedení SED odsuzovalo. Celé politbyro se ostatně řídilo závěry stranického oddělení pro mezinárodní vztahy, podle kterého měl silně revizionistický charakter a dokládal názorovou nejednotnost československých komunistů. Členové vládnoucí strany v NDR kromě toho vyjádřili přesvědčení, že jsou v akčním programu prosazovány nacionalistické tendence, a naopak zde chybí vize rozvoje socialistické společnosti. Dle nich tak „už KSC Nepředstavovala onen nejznámější a nejlépe organizovaný předvoj dělnické třídy a odmítala marxismus-leninismus jako vědu“.⁴² Florin zase nesouhlasil s tím, že v otázce zahraniční politiky a přístupu ke SRN nevyslovila ČSSR požadavek na zřeknutí se atomových zbraní a zneplatnění Mnichovské dohody. Stejně jako KSSS se SED ohradila i proti průběhu prvomájových oslav v Praze. Vadila jí např. účast skautů v jejich krojích. Na společném jednání delegátů Varšavské pětky v Moskvě 8. května se tudíž už hovořilo o potlačení Pražského jara vojenskými prostředky. Ulbricht v této souvislosti i navrhl, aby NDR sehrála hlavní roli při ideologické přípravě invaze. Společně s Brežněvem požadoval rovněž zahájit co nejdříve plánované manévry vojsk Varšavské smlouvy v ČSSR. Toto cvičení – formálně dokonce odsouhlasené československými institucemi – neslo označení Šumava.⁴³

Bezprostředně po skončení zasedání se také v rámci ÚV SED utvořila speciální pracovní skupina, jež měla za úkol analyzovat vývoj ve spřáteleném státě. Východoně-

⁴⁰ BENČÍK, *Osm měsíců pražského jara 1968*, Praha 1991; s. 55, 76, 100; PRIESS, Lutz, KURAL, WILKE, *Die SED und der Prager Frühling. Politik gegen einen Sozialismus mit menschlichem Antlitz*, Berlin 1996, s. 118.

⁴¹ BENČÍK, *Osm měsíců*, s. 48; VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 146.

⁴² PRIESS, KURAL, WILKE, s. 103–104.

⁴³ SCHWARZ, Wolfgang, *Brüderlich entzweit. Die Beziehungen zwischen der DDR und der ČSSR 1961–1968*, München 2004, s. 299–301.

mečtí komunisté začali i více podporovat konzervativní členy KSČ, od kterých se zároveň snažili získat informace. Příležitost jim k tomu poskytovaly zejména výjezdy pracovních delegací.⁴⁴ Zároveň znovu zesílili negativní kampaň v tisku. V historických pracích se v daném kontextu někdy píše o tzv. tiskové válce. Svůj podíl viny na ní však zjevně nesla i československá média. Dne 3. května totiž vyšel v *Rudém právu* komentář pod názvem *Nové jablko sváru*, jehož autor vytykal orgánům NDR fakt, že znemožnily ministrům Spolkové vlády průjezd do Západního Berlína přes své území a překročily tak vlastní pravomoci. Již jmenovaný velvyslanec uvedenou záležitost pochopitelně označil za zasahování do vnitřních záležitostí NDR. Reagovat musel nicméně i tamní tisk. Deník *BZ* proto zveřejnil článek informující o tom, že menší americké jednotky vstoupily do Čech pod záminkou natáčení válečného filmu. Ve skutečnosti se jednalo pouze o skupinu 15 herců z USA. *Rudé právo* se ovšem proti uvedené fabulaci ihned ohradilo a Goldstücker přišel s upomínkou na činnost Josefa Goebbelse. Poté následovalo ještě několik kritizujících či dehonestujících článků na obou stranách, dokud se společně nesetkali ministři zahraničí obou států.⁴⁵

Svůj účel ale tisková kampaň splnila, neboť československé vedení se tak ocitlo pod ještě větším mezinárodním tlakem ostatních států východního bloku. V důsledku nátlaku zemí Varšavské pětky se navíc ÚV KSČ na květnovém plénu vymezil vůči některým stoupencům reformy a jejich návrhům. V řadách SED tak zjevně dočasně zavládla naděje na opětovné utužení poměrů v ČSSR. Výjimku v tomto ohledu nepředstavoval ani velvyslanec v Praze, který nevnímal závěry onoho pléna jen negativně. O přechodném uvolnění vztahů mezi oběma komunistickými stranami svědčilo i setkání československého ministra zahraničí Jiřího Hájka s Ulbrichem v polovině června 1968 v Berlíně.⁴⁶ Zúčastnění státníci si ostatně vyjádřili vzájemnou důvěru a shodli se na tom, že by média neměla zhoršovat vzájemné vztahy socialistických států. Znovu se tedy potvrdilo pravidlo, že politika východoněmeckých komunistů v době Pražského jara do značné míry korespondovala s momentálními názory KSSS. Vrcholní sovětské činitele totiž bezprostředně po skončení výše uvedeného pléna upustili od dosavadního vyvíjení nátlaku na Československo a snažili se spíše orientovat na odpůrce

⁴⁴ WILKE, s. 432–433.

⁴⁵ SCHWARZ, s. 302–306.

⁴⁶ Plénum probíhalo ve dnech 29. 5. – 1. 6. 1968. In: WENTKER, Hermann, *Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949–1989*, München 2007, s. 266.

radikálních stoupenců reforem. Situace se ale změnila po vydání 2000 slov, kdy začaly v rámci Varšavské smlouvy sít hlasy volající po invazi do ČSSR.⁴⁷

S oním manifestem pochopitelně nesouhlasili i členové SED. V jejich postoji je pak dále utvrdilo sovětské vedení, od něhož obdrželi dopis s instrukcemi, jak reagovat. Po doručení pokynů od KSSS svolalo východoněmecké stranické politbyro mimořádné zasedání, na kterém byli všichni přítomní seznámeni se stanoviskem Moskvy a padlo zde rozhodnutí odeslat KSČ vlastní memorandum.⁴⁸ Ulbrichtovi podřízení v něm poukazovali na údajnou spojitost protisocialistických článků v tamních periodických a politické činnosti západoněmecké vlády. Podobná nařčení na adresu československých žurnalistů následně zazněla i na zasedání Varšavské pětky ve Varšavě v polovině července 1968. Generální tajemník SED při této příležitosti dokonce prohlásil, že velvyslanectví USA v Praze podporuje protistátní činnost některých Čechoslováků.⁴⁹ Pro lepší pochopení toho, jak tato obvinění vznikala, lze uvést ještě jeden Ulbrichtův výrok ze stejné doby, ve kterém autor hovořil o jednání politických činitelů ČSSR se sudetskými Němci o jejich opětovném osídlení severočeského pohraničí. Skutečnost byla ovšem taková, že se zástupci Sudetoněmeckého krajanského sdružení jednal novinář Pražák, jenž se tehdy sice odvolával na ministra Hájka, ale vystupoval zjevně z vlastní vůle. Na tomto místě je nicméně vhodné podotknout, že přinejmenším během Varšavské konference se k fabulacím uchýlovaly i reprezentace ostatních komunistických stran.⁵⁰

Ona porada zároveň představovala významný mezník ve vývoji vztahů mezi Dubčekovým vedením a Varšavskou pětkou, neboť všichni delegáti se nyní začali přiklánět k myšlence kolektivní pomoci pro ochranu socialismu v ČSSR, nikoliv však přímého zásahu z vnější. Pokud jde o již uváděný společný dopis ÚV KSČ, východoněmecké deníky ho i přes Kolářovo naléhání otiskly. Nezveřejněna naopak zůstala oficiální odpověď československých komunistů na tento list. Velvyslanec ve

⁴⁷ BENČÍK, *Osm měsíců*, s. 100–101, 111; VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 245.

⁴⁸ PRIESS, KURAL, WILKE, s. 180.

⁴⁹ SCHWARZ, s. 308–309.

⁵⁰ VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 281, 296.

východním Berlíně si proto stěžoval u ministra pro zahraniční záležitosti NDR Otty Winzera. Ten jej nicméně odmítl.⁵¹

Vedení SED bylo totiž již rozhodnuté podpořit vojenskou intervenci, byť nejvyšší představitelé KSSS dosud zjevně nezaujali konečné stanovisko. Stranické politbyro východoněmeckých komunistů ale patrně získalo pevné přesvědčení, že k invazi dojde a činilo tudíž nezbytná opatření. Do konce července tak ustavilo operativní skupinu, která měla za úkol denně analyzovat situaci v Československu a politicky připravit zásah proti němu. Současně se pod patronací ÚV SED vytvořila i tzv. pracovní skupina KSČ, jejíž členové zkoumali příslušné dokumenty bratrské strany.⁵² O postoji Ulbrichta k československým událostem vypovídá i fakt, že na bilaterálním jednání NDR a SSSR v Moskvě 28. července projednával společně s dalšími čelními státníky obou zemí návrh výzvy obyvatelstvu ČSSR. Předmětem těchto debat byl rovněž vznik platformy zdravých (konzervativních) sil v KSČ. Hlava východoněmeckého státu se nadto obrátila na sovětskou stranu s dotazem ohledně přesného termínu zahájení nových manévrů Varšavské smlouvy – tedy invaze. Nyní ale záleželo na politbyru ÚV KSSS, zdali intervenční jednotky Československo skutečně obsadí, jelikož někteří sovětsí političtí reprezentanti, vyjma armádních velitelů, zřejmě stále ještě kalkulovali s možností vnitropolitického zvratu v zemi.⁵³ Po již zmiňovaných československo-sovětských rozhovorech (viz předchozí kapitola) a společné schůzi zástupců KSČ a pěti dalších východoevropských komunistických stran konané 3. srpna v Bratislavě, kdy se Dubček oficiálně zavázal k faktické revizi polednové politiky, se ovšem vpád jednotlivých uskupení Varšavské smlouvy stal neodvratným. Důvodem byla nerealizovatelnost příslibů československého vedení. Představitelé intervenujících států se kromě toho mohli odvolávat na všemi šesti stranami přijatou formulaci o jejich vzájemné povinnosti bojovat proti kontrarevoluci.⁵⁴

S ohledem na výše uvedené skutečnosti se lze proto ptát po smyslu setkání delegací SED a KSČ v Karlových Varech, jež proběhlo 12. srpna téhož roku. Prvotní podnět

⁵¹ SCHWARZ, s. 310; WILKE, s. 438.

⁵² WOLLE, Stefan, *Der Traum von der Revolte. Die DDR 1968*, Berlin 2008, s. 143; ZIMMERMANN, s. 437.

⁵³ PAUER, Jan, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí, plánování, provedení*, Praha 2004, s. 79, 158, 177.

⁵⁴ WENTKER, s. 268–269.

k uskutečnění oné konference dali českoslovenští komunisté tím,⁵⁵ že v polovině července navrhli jednotlivým vládnoucím stranám východního bloku dvojstranná jednání. Jednoznačně nezodpovězenou zůstává především otázka, proč Ulbricht horlivě přijal nabídku československé strany, a co od ní očekával. Pravdu zjevně mají autoři historických prací Jan Pauer a Alfred Hyna, podle kterých tak chtěl ještě více podpořit konzervativce z řad KSČ, respektive zjistit další Dubčekovy úmysly. Tomu by i odpovídalo Ulbrichtovo dvojznačné vystupování – nešetřil kritikou sdělovacích prostředků či intelektuálů, avšak současně vyjádřil pro nastalou situaci v ČSSR určité pochopení. Navíc patrně nepředpokládal, že intervence začne už za necelých 10 dní.⁵⁶ O průběhu schůze bylo pochopitelně informováno i vedení KSSS. Honecker ve výstupní zprávě adresované Brežněvovi konstatoval, že KSČ nerespektuje předchozí závazky a že Československo chce společně s Rumunskem ukončit své členství ve Varšavské smlouvě. ÚV SED i přes zdánlivé projevy porozumění československému obrodnému procesu de facto jen čekalo na definitivní rozhodnutí politbyra KSSS.⁵⁷

To padlo 17. srpna a již následující den se Brežněv, Ulbricht, Todor Živkov, János Kádár a Władysław Gomułka – vůdci Varšavské pětky – sešli v Moskvě, aby podepsali protokol o poskytnutí vojenské pomoci ČSSR. V případě NDR se přitom mělo jednat spíše jen o symbolickou podporu. Vrcholní představitelé SED ale následně navzdory uvedené skutečnosti opakovaně prohlašovali, že útvary NLA operují přímo v Československu. Chtěli tak demonstrovat oddanost vlastním spojencům.⁵⁸ V důsledku toho procházely vzájemné vztahy obou států po srpnu 1968 hlubokou krizí. Z československého úhlu pohledu ztrácel východoněmecký režim dále svou mezinárodní prestiž i kvůli zmiňovanému Hagerově projevu a uveřejnění dopisu Varšavské pětky z července stejného roku. Občané a vedoucí političtí činitelé ČSSR ostatně v době intervence více kritizovali už pouze KSSS.⁵⁹ SED nicméně přesto pokračovala v mediální kampani proti ÚV KSČ a žurnalistům. Stejně jako Sověti se totiž domnívala, že normalizace v Československu nastupuje velmi pomalu. Situace se začala měnit v prvních

⁵⁵ VONDROVÁ, NAVRÁTIL, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Červenec–srpen 1968*, Brno 1996, s. 184.

⁵⁶ HYNA, Alfred, *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*, Plzeň 2001, s. 68; PAUER, s. 172–173.

⁵⁷ ZIMMERMANN, s. 438.

⁵⁸ SCHWARZ, s. 315; EBBINGHAUS, Angelika, *Die letzte Chance? 1968 in Osteuropa. Analysen und Berichte über ein Schlüsseljahr*, Hamburg 2008, s. 175–176.

⁵⁹ ZIMMERMANN, s. 438–439.

měsících následujícího roku. Roli zde zjevně sehrálo odstoupení Smrkovského z funkce a únorové jednání Vasila Biľaka s Axenem v Berlíně, během kterého informoval odpůrce Pražského jara a pozdější hlavní ideolog KSČ přítomného člena SED o nově přijatých opatřeních československých komunistů. K plnému narovnání bilaterálních vztahů však došlo až po Ulbrichtově rezignaci na jaře 1971.⁶⁰

3.2 Opatření východoněmeckého režimu v reakci na dění v ČSSR

SED se po větší část roku 1968 snažila zamezit přísunu nežádoucích informací mezi tamní obyvatelstvo a zároveň negativně vykreslovat situaci v Československu. V jednotlivých denících tak začaly již v dubnu kolovat různé fabulace vztahující se k sousední zemi a jejím politickým reprezentantům či umělcům.⁶¹ Východoněmecký režim si ovšem na druhé straně patrně uvědomoval, že čtenářům novinových článků nelze předkládat obraz dění, který by působil až příliš jednoduše, a proto nechával pravidelně otisknout i příspěvky o jednotě obou států v rámci východního bloku. Skutečnost, že média v NDR nevěnovala ještě v únoru či březnu 1968 dění v ČSSR takovou pozornost, vyplývala ze dvou důvodů. Zaprvé nebylo zcela běžné, aby se kriticky vymezovala vůči poměrům ve vládnoucích stranách ostatních členů Varšavské smlouvy, potažmo Rady vzájemné hospodářské pomoci. Zadruhé se straničtí ideologové domnívali, že čím déle nebudou občané o politických krocích ÚV KSČ nebo činnosti československých žurnalistů vědět, tím spíše následně uvěří jednostranně koncipovaným zprávám.⁶²

Jestliže si však chtěla mocenská garnitura udržet informační monopol, musela podniknout další opatření. Východoněmecká veřejnost se totiž o změnách uvnitř onoho sovětského satelitu dozvíдалa také prostřednictvím československých a západních médií. V této souvislosti lze podotknout, že s výjimkou oblastí kolem Drážďan a meklenburského Greifswaldu bylo po celé zemi možné naladit západoněmecké televizní vysílání.⁶³ SED tudíž přistoupila k rušení vysílání německého radia Praha pomocí rušiček a snížení kvót na západní televizní programy. Po zahájení srpnové intervence navíc v jednotlivých okresech ustanovila komise, jež měly trestat občany, kteří sledovali západní stanice. Dotyčné pak obvykle znevýhodňovali v zaměstnání. Východoněmecké

⁶⁰ BENČÍK, *Osm měsíců*, s. 212; VONDROVÁ, NAVRÁTIL, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Zář 1968–květen 1970*, Praha, Brno 1997, s. 161, 176, 264; WENTKER, s. 270.

⁶¹ ZIMMERMANN, s. 429.

⁶² WENZKE, s. 58, 60.

⁶³ ZIMMERMANN, s. 429.

vedení pochopitelně i chtělo ztížit kontakty mezi vlastními občany a československými státními příslušníky. Literární tvůrci či hudební producenti tak nyní bezúspěšně žádali o povolení k cestě do ČSSR a jednotlivá nakladatelství v NDR musela omezit veškerou spolupráci s partnerskými institucemi v Praze jen na případy agitace. Nově byla rovněž zakazována vystoupení a projevy československých žurnalistů, reprezentantů kultury. To se týkalo např. diskuze novinářů v berlínském klubu zahraničního tisku, již organizátoři plánovali na 27. května.⁶⁴

Úřady kromě toho začaly vyžadovat, aby se zaměstnanci velvyslanectví nejprve obrátili na orgány NDR, a teprve poté cokoliv zveřejňovali. Československá strana ale uvedené nařízení ne vždy dodržovala, neboť se mimo jiné rozhodla vydat v *Prager Volkszeitung* – pražských novinách vycházejících v německém jazyce – kompletní překlad Akčního programu.⁶⁵ Zmíněné periodikum si mohli obyvatelé NDR zdarma přečíst v Domě československé kultury, nacházejícím se v berlínské ulici Friedrichstrasse. SED následně reagovala dočasným zákazem distribuce oněch novin a faktickým převzetím kontroly nad kulturním centrem. Důležitý represivní krok představovalo i rušení zájezdů do Československa. Tento stát totiž představoval oblíbenou destinaci východoněmeckých turistů. Ti se zde zároveň pravidelně setkávali s občany SRN. Veřejnost v NDR měla být jednoduše izolována až do porážky Pražského jara.⁶⁶

Režim v daném ohledu věnoval zvýšenou pozornost nastupující generaci. Mladí lidé si ostatně ve větší míře dopisovali se známými ve spřátelené zemi, jelikož bylo poměrně snadné získat jejich adresy od časopisů *Mladý svět* a *Československé mládí*. Pakliže měla korespondence osobní charakter, odesílatelé nadto často prosili o poskytnutí informací o poměrech v ČSSR či zaslání novin v německém jazyce. V červenci 1968 proto vládnoucí strana výměnu dopisů načas znemožnila.⁶⁷ Kromě toho dále zesílila politická indoktrinace ze strany FDJ, o čemž svědčila i její rezoluce z 22. března téhož roku, podle které nebyl vývoj v Československu hodný následování. „Svazoví funkcionáři se taktéž snažili zdůraznit vlastní úspěchy NDR v budování socia-

⁶⁴BURENS, Peter-Claus, *Die DDR und der Prager Frühling. Bedeutung und Auswirkungen der tschechoslowakischen Erneuerungsbewegung für die Innenpolitik der DDR im Jahr 1968*, Berlin 1981, s. 97–98, 99–100.

⁶⁵SCHWARZ, s. 304.

⁶⁶Tamtéž; ZIMMERMANN, s. 435.

⁶⁷WOLLE, s. 88–89.

*lismu, aby tak ukázali, co je správné.*⁶⁸ Veškeré kontakty mezi východoněmeckou mládežnickou organizací a ČSM podléhaly pochopitelně až do jeho rozpadu přísnému dohledu. FDJ pak ještě zintenzivnila svou činnost po 21. srpnu, kdy vyslala delegáty na letní tábory, přípravné kurzy na školách a univerzitách. Měli za úkol předejít tomu, aby mládež využila invaze jako záminky k protestním shromážděním.⁶⁹

Pod drobnohledem se v létě 1968 též ocitli příslušníci NLA. Nemohli tedy odjet na dovolenou a nedostávali vycházky. Mimo kontrolu ovšem nezůstaly ani dopisy od příbuzných nebo blízkých osob. V případě vyjádření názoru na tehdejší situaci docházelo i k jejich zabavování. Vojáci také nesměli poslouchat přenosné rádiové přijímače a denně dostávali výtisky *ND*. Omezeno bylo rovněž sledování televize, jež důstojníci tolerovali pouze ve společenských místnostech.⁷⁰ Již nastíněné ideologické ovlivňování jednotlivých segmentů východoněmecké společnosti pak bylo zvláště patrné v době srpnové okupace. Hned druhý den se totiž sešla závodní a stranická shromáždění s cílem usnést se na společném postoji k intervenci. Těm, kdo pochybovali o nutnosti či správnosti vpádu vojsk do Československa, mělo být řečeno, že kontrarevoluce v sousední socialistické zemi ohrozila i zájmy NDR a invaze států Varšavské pětky zabránila podobnému krveprolití jako v Maďarsku o dvanáct let dříve. Velkou roli hrál i závodní rozhlas, který opakovaně vysílal hlášení sovětské agentury TASS. Jestliže však někdo přece jen vyjádřil nesouhlas s vojenským zásahem, začaly se o něj zajímat bezpečnostní složky. Záleželo přitom na tom, zdali obsazení ČSSR odsoudil veřejným projevem či prostřednictvím letáků. V prvním případě se na trestním řízení obvykle podílela kriminální policie, zatímco ve druhém Stasi. Činnost obou orgánů v uvedeném období je poté v pramenech souhrnně označována pod názvem akce Vodopád, respektive akce Uzdravení.⁷¹

Tajná policie současně monitorovala shromažďovací prostory vojenských jednotek. Za tímto účelem byly i části okresů Drážďany a Saská Kamenice prohlášeny za

⁶⁸ McDOUGALL, Alan, *Youth politics in East Germany. The Free German Youth Movement 1946–1968*, Oxford 2004, s. 215.

⁶⁹ Tamtéž, s. 222.

⁷⁰ WOLLE, s. 157.

⁷¹ HERZ, s. 64–65, 145, ZWAHR, Hartmut, *Die erfrorenen Flügel der Schwalbe. DDR und Prager Frühling. Tagebuch einer Krise 1968 bis 1970*, Bonn 2007, s. 106.

uzavřené zóny, které nesměli obyvatelé ani turisté opustit.⁷² Jednalo se většinou o oblasti vzdálené 5–20 km od československých hranic. Civilisté navíc měli v srpnu 1968 přísně zakázáno vstupovat do nově zřízeného hraničního pásma, jež mělo šířku cca 1,5 km. Omezení zároveň postihla dopravu, jelikož od 21. do 24. srpna došlo v příhraničních obcích k obousměrnému přerušení provozu na silnicích a železnici. Východoněmecká státní moc tehdy nicméně neomezovala svobodu pohybu pouze v pohraničí, neboť motoristům bylo nařízeno přesouvat se jen po striktně vymezených trasách i dále ve vnitrozemí.⁷³ Mimoto vzniklo na hlavní komunikaci z Berlína do Drážďan 13 policejních kontrolních stanovišť.

Samostatné téma představuje problematika krátkodobé internace (československých) turistů v NDR, již byli po několik dní drženi v předem určených ubytovacích prostorech – tj. školách či hotelech. Náklady spojené s jejich vynuceným pobytem hradily ovšem místní orgány.⁷⁴ V některých částech země se ale turisté přece jen mohli pohybovat volněji. Kupříkladu na baltském pobřeží, kde trávil mnoho Čechoslováků dovolenou v turistických táborech, tak příslušníci lidové policie pouze zesílili kontroly. Podobná opatření zavedli také na dopravních tepnách spojujících ostrov Usedom s pevninou. Režim se bezprostředně po okupaci snažil zamezit případným nepokojům i zvýšením množství mastných výrobků v obchodech.

Přímo odstrašující účinek měly zjevně mít nové represe namířené proti studentům a inteligenci.⁷⁵ Mezi postižené patřila i skupina dětí prominentních osob, které navzdory předchozí výchově roznášely letáky či vyzývaly k protestům. Pro vládnoucí SED to pochopitelně byla nepříjemná záležitost. Původně sice zamýšlela odsoudit obviněné k několikaletým trestům vězení, avšak kvůli zájmu západoněmeckých médií o celý případ byli nakonec v listopadu 1968 – tj. krátce po vynesení rozsudků – propuštěni.⁷⁶ Státní aparát se následně začal více upínat na výchovná opatření. Provinění měli tedy nastoupit do nových zaměstnání či škol a zde být pod kontrolou ředitelů, respektive politicky odpovědných pracovníků. Celkové zmírňování restrikcí na podzim 1968 úzce

⁷² BURENS, s. 100; TANTZSCHER, Monika, *Massnahme Donau und Einsatz Genesung. Die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968/69 im Spiegel der MfS-Akten*, Berlin 1998, s. 14.

⁷³ WENZKE, s. 122–124.

⁷⁴ Tamtéž, s. 122; BURENS, s. 100.

⁷⁵ EBBINGHAUS, s. 177; McDOUGALL, s. 222; WENZKE, s. 123.

⁷⁶ VLČEK, Lukáš, *Toni Krahl*. In: HRADILEK, s. 318–321.

souviselo i s vývojem situace v ČSSR, kde se poměry bez ohledu na přetrvávající kritiku ze strany SED a KSSS postupně stabilizovaly. Východoněmečtí komunisté kromě toho ani nechtěli, aby se z některých odsouzených stali mučedníci. Jednotlivá opatření byla nadto limitována mezinárodním ohlasem na ně. Jako příklad lze uvést právě Československo, jež pochopitelně odsuzovalo skutečnost, že jeho občané, již se v NDR zúčastnili demonstrací, byli násilně zadrženi.⁷⁷

3.2.1 Vysílač Vltava

NDR se podobně jako jiné země Varšavské pětky snažila působit na veřejné mínění v Československu. Právě v tomto ohledu byl její podíl na porážce Pražského jara zjevně vůbec největší. To ostatně odpovídalo závěrům již zmiňovaných květnových jednání v Moskvě. SED tak organizovala vysílání patrně nejvýznamnější okupační rozhlasové stanice – tzv. vysílače Vltava.⁷⁸ Samotné relace probíhaly sice již od konce července 1968, avšak uvedený název se začal používat až po zahájení intervence. Oddělení zahraničních informací ÚV SED pak od této propagandistické akce zcela upustilo v únoru dalšího roku, a to kvůli oficiálním protestům československé strany. Ta pochopitelně odsuzovala především tendenčně zaměřené zprávy proti vlastním politickým reprezentantům. Moderátoři kromě toho ani neuváděli, odkud jednotlivé informace převzali.⁷⁹ Vliv oné kampaně na společenské nálady v ČSSR však nelze na druhé straně přeceňovat. Větší část hlasatelů totiž evidentně představovali východoněmečtí občané, již v sousední socialistické zemi pouze absolvovali vysokou školu, nebo sudetští Němci. Díky německému přízvuku moderátorů tak mnozí českoslovenští posluchači dospěli k závěru,⁸⁰ že se nejedná o nelegální stanici vysílajícího přímo z místa dění, nýbrž o vysílač nacházející se ve východním Německu. Určitý organizační nedostatek mohla představovat i skutečnost, že redakce stanice sídlila v budově berlínského rozhlasu, zatímco hlasatelé pracovali v Drážďanech. Program se tedy přenášel kabelem, což obnášelo rizika. Dle bývalého československého státního příslušníka Antona Tallyho podílejícího se v srpnu 1968 na fungování vysílače ale vedoucí pracovníci přesto obdr-

⁷⁷ WOLLE, s. 177–178; ZIMMERMANN, s. 441.

⁷⁸ BLAŽEK, Petr, *Okupační propaganda na československém území po 21. srpnu 1968*. In: EISLER, Jerzy, VOLNÁ, Katka (eds.), *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7–9. září 2008, Praha 2009, s. 203.

⁷⁹ RÖCK, Claus, *Störer ohne Hörer. Der Geheimsender „Radio Moldau“*. In: HERMANN, Konstantin (ed.), *Sachsen und der Prager Frühling*, Beucha 2008, s. 127, 131, 137.

⁸⁰ BLAŽEK, s. 203.

želi vysoké státní vyznamenání. Tally dále uvedl, že informace o tom, co mají vysílat jim kromě ÚV strany poskytovalo i MfS.⁸¹

3.3 Činnost MfS v souvislosti s Pražským jarem

Východoněmecká tajná policie a (kontra)rozvědka Stasi sledovala vývoj v Československu s nedůvěrou. Velmi negativně vnímala především nového ministra vnitra Josefa Pavla, který chtěl, aby StB ukončila nelegální aktivity. Pochopitelně se také snažila provést celkový rozbor poměrů uvnitř československých bezpečnostních orgánů. Využívala k tomu poznatků získaných vlastními operačními skupinami a informací převzatých od některých příslušníků československé bezpečnosti během společných rozhovorů s nimi. Již zmíněné operační útvary působily v Praze, Bratislavě či Karlových Varech a tvořili je členové tzv. Hlavní správy rozvědky (něm. HVA) re-spektive Hlavních oddělení II. a VI. Příslušníci posledních dvou uvedených oddělení měli přitom oficiálně na starosti kontrašpionáž, případně ochranu politických představitelů NDR v zahraničí a pasovou kontrolu. Kromě toho zde existovala síť neoficiálních spolupracovníků Stasi, již obvykle vlastnili východoněmecké občanství, avšak trvale bydleli v ČSSR.⁸²

Na území obou států pak operovala i pracovní skupina 17, jež měla v první řadě za úkol zjišťovat do jaké míry a s jakou účinností se mohou mezi obyvatelé NDR rozšířit ideje Pražského jara. Přistoupila tudíž k rozsáhlé kontrole poštovní korespondence občanů. Podle archivních záznamů takto nahlédla do přibližně 65 tisíc dopisů. Vhodné osoby byly zároveň vyslány do Československa s cílem odhalovat kontrarevoluční intriky a posléze na ně upozorňovat tamní občany. Vyslaní spolupracovníci Stasi současně rozvíjeli kontakty se skupinami zájmových osob. Patřili mezi ně zejména ti příslušníci státní bezpečnosti, kteří s nastalou vnitropolitickou situací (absolutně) nesohlasili.⁸³ Blíže určení českoslovenští kolegové nadto příslušníkům Stasi pravidelně předávali zprávy o dění v zemi. V mimořádných případech dokonce několikrát denně.

⁸¹ BELDA, Josef, BENČÍK, PECKA, Jindřich, *Podíl NDR na intervenci proti Československu v roce 1968*, Praha 1995, s. 27–28.

⁸²GROßBÖLTING, Thomas, *Die Niederschlagung des „Prager Frühlings“ und das Ministerium für Staatssicherheit der DDR*. In: KARNER, TOMILINA, TSCHUBARJAN, s. 809–810, 815.

⁸³Zpráva o činnosti pracovní skupiny 17, Drážďany 6. 1. 1969, Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (dále jen BStU), Archiv der Außenstelle Dresden (AAD), Bezirksverwaltung für Staatssicherheit Dresden (BV Ddn), Archivsignatur (AS) 7/75, s. 16–17, 20.

V souvislosti s udržováním zpravodajských styků s StB lze konkrétně uvést vedoucího krajského orgánu pro státní bezpečnost a policii v Ústí n. Labem podplukovníka Rataje, který v průběhu roku 1968 opakovaně informoval krajskou správu Stasi v Drážďanech o kontrarevolučních tendencích vývoje v ČSSR. Jeho názorů navíc argumentačně využil generálplukovník a zástupce ministra pro Stasi Bruno Beater na zmiňované konferenci VS v březnu 1968. S příslušníky východoněmecké policie se poté scházel i po svém sesazení z vedoucí funkce v červenci téhož roku. Mimo to jim stále poskytoval kontakty na ostatní agenty StB.⁸⁴

Stasi danou iniciativu nepochybně vítala už jen proto, že v posledních dvou měsících před srpnovou invazí ještě zintenzivnila své aktivity vůči stoupenčům obrodného procesu. V červnu 1968 totiž vydala seznam opatření nutných k vytlačení nepřátelských vlivů ze spřátelené země. Jedním z nezbytných předpokladů k dosažení onoho cíle bylo co nejrychlejší zahájení tiskové kampaně proti tzv. západním aktérům – tedy protagonistům Pražského jara. Spolupracovníci MfS působící v Československu se nyní i dělili do tří skupin podle toho, zda navázali spojení s progresivně či konzervativně orientovanými osobami nebo zaměstnanci státních institucí jako např. ministerstva vnitra. Počátkem července proběhlo dokonce v Praze jednání mezi Beaterem a Viliamem Šalgovičem – tj. náměstkem ministra Pavla pro práci tajné policie a patrně také agentem KGB. Podrobnosti týkající se této porady nejsou zcela zjevné. Autor práce se však domnívá, že mohla souviset s Pavlovým působením.⁸⁵ Podobný záměr zřejmě mělo i Šalgovičovo setkání s velitelem HVA Markusem Wolfem v československé metropoli ve druhé polovině měsíce. Rostoucí mezinárodní napětí v sovětském bloku zároveň přimělo ministra pro státní bezpečnost Ericha Mielkeho k provedení opatření v samotné NDR. Dne 12. července tak nařídil, aby všichni příslušníci MfS pobývajících v ČSSR na dovolené podali po svém návratu zprávu o vlastních poznatcích a dojmech z dosavadního vývoje. O týden později pak pověřil jednotlivé krajské správy a hlavní oddělení Stasi analýzou možných reakcí obyvatelstva v oblastech spadajících pod jejich kompetence. V den zahájení bilaterálních československo-sovětských rozhovorů

⁸⁴ Účinnost a výsledky našich stálých politicko-ideologických a operačních opatření, nedatováno. In: tamtéž, s. 5, 9.

⁸⁵ DOMNITZ, Christian, *Kooperation und Kontrolle. Die Arbeit der Stasi-Operativgruppen im sozialistischen Ausland*, Göttingen 2016, s. 152–153.

v Cierné přešly útvary Stasi do stavu zvýšené pohotovosti, ve které zůstaly až do 13. září.⁸⁶

Nejpozději na začátku následujícího měsíce navíc východoněmecká rozvědka zjistila, že Spolková vláda disponuje informacemi o plánovaném vpádu vojsk Varšavské smlouvy. O to větší pozornost věnovala možným protiopatřením ze strany západoevropských států, potažmo NATO, v době samotné invaze. Intenzivní špionážní činnost Stasi proti Západu představovala ostatně jeden z atributů určujících její podíl na výsledné porážce Pražského jara. Vyjma shromažďování strategických informací mimo spojenecké země to byly i kroky vedoucí k zajištění klidu uvnitř NDR a užší přeshraniční spolupráci s československými bezpečnostními silami, jimiž Stasi přispěla k nástupu normalizace.⁸⁷ Pokud jde o onu kooperaci s StB, 15–16. srpna se v Drážďanech setkali zástupci krajských správ z téhož města a Ústí. V průběhu rozhovorů českoslovenští důstojníci prohlašovali, že ve srovnání s předchozími roky je jejich oddělení takřka nečinné. Dle jejich slov měli také západní zpravodajské služby do ČSSR posílat více agentů, kteří se zde setkávali s východoněmeckými státními příslušníky. Z rozpravy i vyplynulo, že nejsou dodržovány přijaté závěry z Bratislavy a Karlových Varů.⁸⁸ Díky uvedeným výňatkům z archivního dokumentu lze poté lépe pochopit skutečnost, jak Stasi v létě 1968 nakládala s informacemi vztahujícími se k Československu – tj. (záměrně) přejímala některé polopravdy. Na druhé straně držela pod kontrolou občany, již byli s vývojem v ČSSR dobře seznámeni a mohli vzhledem ke svému společenskému postavení snáze propagovat liberalizační tendence. Tajná policie považovala za rizikové skupiny zejména umělce a inteligenci. Oficiálně nesli označení tzv. záloh nepřátelských sil. Z těchto důvodů přikázal Mielke 25. srpna zaměstnancům všech služeben, aby o potenciálně nebezpečných osobách sepsali podrobné informační zprávy. Spolupracovníci Stasi navíc od září 1968 vyhotovovali politicko-operační analýzy profesorů a předáků FDJ.⁸⁹

Pozornost dále soustředili i na Československo, neboť podle velení Stasi zde stále existovalo nebezpečí kontrarevoluce. Do Prahy proto na pokyn HVA odcestovala

⁸⁶ TANTZSCHER, s. 28–30, 35.

⁸⁷ Tamtéž, s. 31; GROBBÖLTING, s. 815.

⁸⁸ Zpráva o pobytu 2 českých soudruhů v Drážďanech, Drážďany 19. 8. 1969, BStU, AAD, BV Ddn, AS 7/75, s. 58–60.

⁸⁹ WOLLE, s. 150; TANTZSCHER, s. 33–34.

operační skupina. Měla rozkaz vést na stoupence obrodného procesu složky. Znovu přitom chtěla využít obskurně působících případů. V rámci akce Uzdravení se také východoněmečtí agenti snažili získávat informace o aktivitách či plánech domnělých odpůrců socialistického zřízení. Současně se rovněž zajímali o to, jaké kontakty udržují v tuzemsku a zahraničí. Zřejmě totiž předpokládali, že by se českoslovenští reformisté mohli rozhodnout hledat pomoc u představitelů opozice v NDR.⁹⁰ V posledních měsících roku 1968 Stasi především podporovala konzervativně orientované části StB a pomáhala vyvíjet nátlak na vedoucí československé představitele. V určitém ohledu dokonce československou bezpečnost suplovala. Samotní její příslušníci ostatně konstatovali, že se de facto rozpadla na tři skupiny – konzervativní, neutrální a odpůrce srpnové intervence. Stasi a první z uvedených názorových proudů uvnitř StB tehdy zjevně přisuzovaly větší význam neoficiální spolupráci. Stejně tak spoléhaly na nového ministra vnitra Jana Pelnáře.⁹¹

⁹⁰ DOMNITZ, s. 154; GROßBÖLTING, s. 816–817.

⁹¹ TANTZSCHER, s. 39–40; zpráva o setkání s českými soudruhy 6. 12. a 14. 12. 1968, Drážďany 17.12. 1968, BStU, AAD, BV Ddn, AS 7/75, s. 62, 65.

4 Podíl NDR na vojenské intervenci proti Československu

Sovětské vojenské velení se možností invaze do ČSSR vážně zabývalo již na jaře 1968. Ještě před jejím uskutečněním chtělo ovšem získat podrobnější přehled o rozmístění ČSLA, respektive členění dopravní infrastruktury a patrně i otestovat reakce tehdejšího vedení KSČ na přítomnost většího množství spojeneckých vojsk v zemi. Rozhodlo se tudíž uspořádat zde společné cvičení jednotek Varšavské smlouvy. Velící důstojník Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Ivan Ignatjevič Jakubovskij také současně přistoupil k neoficiálním jednáním s představiteli států východního bloku, jež se měly cvičení zúčastnit. V souvislosti s účastí NLA lze považovat za důležité setkání výše uvedeného důstojníka s vedením Polské lidové republiky (PLR), neboť vrcholní polští komunisté už tehdy nesouhlasili s tím, aby německé jednotky znovu ovlivnily situaci v Československu.⁹² Přímý podíl NDR na případné intervenci tedy zjevně neschvalovali, přestože se němečtí vojáci společných manévrů na československém území dříve zúčastnili a po skončení cvičení Šumava se měli stejně jako příslušníci ostatních armád stáhnout.⁹³

Záporné stanovisko k účasti východoněmecké armády na daném cvičení zjevně zaujímal i sovětský velitelé. Sám Jakubovskij totiž ministru obrany NDR Heinzovi Hoffmannovi sdělil, že v sousedním socialistickém státě proběhne cvičení Varšavské smlouvy, a nezmínil přitom, jaké úkoly by v jejich průběhu plnila NLA. Skutečnost, že východoněmecká strana nebyla oficiálně přizvána, Hoffmann v dopise adresovaném Jakubovskému pochopitelně odsoudil.⁹⁴ Po protestu vedení SED tak Sověti rozhodli o vyslání několikačlenné skupiny styčných důstojníků NLA do Československa během plánovaného cvičení. Zcela nečinnými ovšem nezůstaly ani části NLA spadající do Lipského vojenského okruhu, jež cvičily přímo v NDR. Konkrétně se jednalo o 3 útvary na úrovni štábů a jeden kompletní prapor.⁹⁵ Důvodem bylo politicky motivované rozhodnutí Sovětů zvýšit počet cvičících útvarů a dále rozšířit prostor jejich působení i na jih

⁹² POVOLNÝ, Daniel, *Národní lidová armáda NDR a invaze do ČSSR v srpnu 1968. Účast nebo neúčast*. In: PEJČOCH, Ivo (ed.), *ČSLA a NLA v rámci Varšavské smlouvy*, Praha 2014, 48–49; BENČÍK, *Ope-
rance Dunaj*, s. 56, 68.

⁹³ TOMEK, Prokop, *Společná cvičení NLA a ČSLA*. In: PEJČOCH, s. 27; WENZKE, s. 94.

⁹⁴ WÜNSCHE, Wolfgang, *Die Intervention der ČSSR durch Staaten des Warschauer Vertrages im August 1968 – eine Nachbetrachtung*. In: KÖNIG, Guntram, WÜNSCHE, HEINEMANN, Günter (eds.), *ČSSR Intervention 68. DDR dabei – NVA marschiert nicht. Zeitzeugenberichte*, Aachen 2008, s. 37–38.

⁹⁵ Tamtéž, s. 37; POVOLNÝ, s. 51.

NDR, PLR a západní část Ukrajinské sovětské socialistické republiky ve snaze zesílit tlak na ČSSR. Vyjma cvičení Šumava také prováděly východoněmecké jednotky společné manévry se sovětskými uskupeními na vlastním území. Týden před tím, než začaly útvary Varšavské smlouvy v ČSSR oficiálně nacvičovat společný postup pro případ konfliktu s NATO, tak probíhalo na jihu NDR cvičení sovětské tankové armády a motostřeleckých divizí NLA.⁹⁶

Pokud jde o samotnou operaci Dunaj, vedení SED bylo zjevně o sovětských plánech poprvé informováno 10. července, kdy se zástupce velitele Spojených ozbrojených sil u NLA setkal s Hoffmannem. Již zmíněný ministr tehdy pochopitelně vyjádřil souhlas s tím, aby se východoněmecká armáda zúčastnila společného cvičení Varšavské smlouvy na hranicích s ČSSR, což neznamenal nic jiného její zjevnou účast na intervenci proti Československu. Výše zmíněná formulace byla totiž jen kulantním označením pro invazi. Velení NLA pak zjistilo podrobnosti o sovětských záměrech během plánovaného setkání jeho čtyřčlenné operační skupiny s Jakubovským v hlavním štábu intervenčních vojsk v polské Legnici dne 25. července.⁹⁷ Sovětské vojenské špičky předpokládaly, že větší část východoněmeckých uskupení poskytne invazním jednotkám logistickou podporu a dvě divize NDR – 7. obrněná a 11. motorizovaná – se intervence zúčastní přímo. První z uvedených seskupení mělo přitom směřovat do středu Čech, zatímco úkolem druhého bylo postupovat ve směru Karlovy Vary-Plzeň a převzít kontrolu nad celým prostorem.⁹⁸ Bezpečnostní složky podléhající SED rovněž začaly zajišťovat transporty SA na vlastním území. Nápomocní byli kromě toho i pracovníci stavebních organizací, již se následně podíleli na budování ubytovacích zařízení pro sovětské vojáky v ČSSR. Do 29. července také zaujaly obě uvedené jednotky NLA východní postavení v prostoru Dolní Lužice, respektive Hermsdorfu ve vzdálenosti 70–100 km od československých hranic.⁹⁹

⁹⁶ PAUER, s. 93; POVOLNÝ, *Vojenské řešení Pražského jara. I. Invaze armád Varšavské smlouvy*, Praha 2008, s. 34–35.

⁹⁷ WENZKE, s. 99.

⁹⁸ PIOTROWSKI, Pawel, *Účast polské armády na intervenci v Československu*. In: BLAŽEK, KAMINSKI, Lukasz, VÉVODA, Rudolf (eds.), *Polsko a Československo v roce 1968*, Praha 2006, s. 144.

⁹⁹ LEHMANN, Klaus, *Innen- und aussenpolitische Aspekte des DDR-Beitrags zur Kriesenbewältigung in der sozialistischen Staatengemeinschaft zwischen 1968 und 1971 unter besonderer Berücksichtigung der ČSSR-Krise von 1968 und der neuen Moskauer Westpolitik*, Berlin 1992, s. 182; WÜNSCHE, s. 40.

Všichni jejich příslušníci zároveň nově podléhali přímo sovětským armádám rozmístěným v NDR, což neplatilo v případě bulharských, maďarských a polských útvarů. Hlavní politická správa NLA současně vydala směrnici, na základě, které absolvovaly útvary určené k nasazení opakovaná politická školení. Plánovaná vojenská akce byla totiž mimo jiné vysvětlována jako zkouška politické zralosti a součást třídního boje. Zjevně tak panovalo přesvědčení, že východoněmečtí vojáci skutečně vojensky zasáhnou proti Československu. Vrchní velitel NLA generálplukovník Kessler ostatně na jednání Národní obranné rady NDR v tentýž den hovořil o dosud provedených vojenských opatřeních a všichni přítomní včetně Ulbrichta s nimi souhlasili.¹⁰⁰ Zároveň také proběhla v NDR částečná mobilizace a části NLA se podílely na týlovém cvičení Němen, jež probíhalo na přelomu července a srpna v západní části SSSR a mělo prověřit zásobovací a transportní možnosti jednotlivých armád.¹⁰¹ Obě východoněmecké divize připravené vstoupit do Československa se konečně od 11. do 20. srpna zúčastnily společně se sovětskými útvary i štábního a spojařského cvičení Horizont, které lze považovat za předstupeň samotné invaze. Na jednání sovětské generality, respektive velitelů invazních armád v Moskvě 18. srpna bylo ovšem rozhodnuto, že NDR se intervence nebude účastnit přímo.¹⁰²

V této souvislosti se zejména po roce 1989 objevily různé teorie o důvodech daného rozhodnutí. Tehdejší člen politbyra SED Horst Sindermann totiž např. konstatoval, že východoněmečtí komunisté nakonec sami odmítli možnost nasazení oddílů NLA v Československu kvůli obavám z možných reakcí tamního obyvatelstva v situaci, kdy by se intervenční jednotky setkaly s ozbrojeným odporem. Tento postoj však nebyl v odborné literatuře podložen fakty vyplývajícími z archivních materiálů. Spíše jej lze vnímat jako snahu prezentovat tehdejší politiku SED v lepším světle.¹⁰³ Rozhodující slovo v celé záležitosti mělo navíc sovětské velení či přímo Brežněv a nutno podotknout, že všichni sovětsští maršálové ovlivňující v roce 1968 fungování i činnost Varšavské smlouvy osobně zažili boje II. světové války. S přítomností divizí NDR na československém území měli nadto vyjádřit nesouhlas i někteří konzervativní členové KSČ. Roli zde přitom zjevně hrála reminiscence na roky 1938/39. Bez ohledu na poli-

¹⁰⁰ WENZKE, s. 102–105, 145.

¹⁰¹ BENČÍK, *Operace Dunaj*, s. 127; PAUER, s. 121.

¹⁰² POVOLNÝ, *Národní lidová armáda*, s. 52.

¹⁰³ WENZKE, s. 144–145.

tickou vůli vrcholných sovětských činitelů ale nový náčelník štábu Spojených ozbrojených sil generál Sergej Matvějevič Štěmenko následujícího dne informoval zástupce náčelníka hlavního štábu NLA generála Fritze Streletze o přesném termínu zahájení invaze – o půlnoci 21. srpna moskevského času.¹⁰⁴

Zůstává tak nezodpovězeno, zda Štěmenko o neúčasti NDR na plánované operaci dosud nevěděl nebo chtěl předejít komplikacím politického rázu. I na základě výše uvedeného sdělení se tedy vybrané jednotky NLA začaly rozdělovat do postupových kolon a čekaly na rozkaz k přesunu do ČSSR. Příslušníci 7. tankové divize měli ovšem nakonec zůstat na pozicích jako záloha, což sovětské velení oficiálně potvrdilo 25. či 26. srpna.¹⁰⁵ Naopak vojáci druhé z divizí se z rozhodnutí maršála Jakubovského do 24. dne téhož měsíce přemístili k hranicím. Sověti však následně oddalovali vydání dalšího rozkazu až nakonec rozhodli, že 11. motorizovaná divize zůstane rozmístěna v hraničním prostoru a zasáhne jen v případě nutnosti. Podobně jako první z uvedených útvarů NLA se pak v říjnu 1968 začala stahovat zpět do kasáren.¹⁰⁶ Během prvních dní po zahájení vojenské intervence v Československu se nicméně v severozápadních Čechách objevily menší skupiny příslušníků NLA, jež zde prováděly průzkum. To zjevně souviselo i s přemísťováním 11. divize do blízkosti hranic. Vyjma nich působila v ČSSR ještě přibližně 30členná operační skupina východoněmecké armády, jež se 24. srpna přesunula společně s velícím štábem intervenčních jednotek z Legnice do Milovic. Jejím úkolem bylo podávat denně armádnímu, stranickému a státnímu vedení zprávy o situaci v zemi.¹⁰⁷

Za samostatné téma lze pak považovat působení 12. pohraniční brigády NDR, k jejímuž zformování došlo v předvečer intervence. Tato jednotka sestávala celkem ze dvou pluků a během invaze měla v hraničním pásmu plnit hned několik funkcí. Jednak od ní vedení SED očekávalo, že zabrání případným protestním shromážděním východo-

¹⁰⁴ PAUER, s. 187; POVOLNÝ, *Národní lidová armáda*, s. 52.

¹⁰⁵ WÜNSCHE, s. 18, 20.

¹⁰⁶ PRIES, KURAL, WILKE, s. 239–240; WÜNSCHE, *Der 21.8. 1968 im Medienkrieg*. In: KÖNIG, WÜNSCHE, HEINEMANN, s. 79–80.

¹⁰⁷ WENZKE, *Die mitteleuropäische Krise. Prag 1968*. In: THOß, Bruno, SCHMIDT, Wolfgang (eds.), *Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen Militärgeschichte 1945 bis 1995*, München 2005, s. 174–175.

německých obyvatel na hranicích s ČSSR na podporu Pražského jara.¹⁰⁸ Současně též její vojáci v rámci tzv. operace Přehrada krátce po půlnoci 21. srpna obsadili všechny přístupové komunikace a zastavili veškerou civilní dopravu směrem k hraničním přechodům s Československem, čímž velmi usnadnili situaci intervenčním sovětským armádám. Byli to právě východoněmečtí pohraničníci, kteří také v prvních dnech srpnové okupace nejčastěji ze všech příslušníků ozbrojených sil NDR překračovali československé hranice, aby v přilehlých českých obcích strhávali a zabavovali transparenty nebo nápisy s politickým podtextem. Tyto případy jsou doložené např. v Jiříkově či Rumburku.¹⁰⁹

¹⁰⁸ *Brief des Generalleutnants a. D. K. Leonhardt zur Bildung der 12. Grenzbrigade – Informationen zur Organisation der Grenzsicherung an der Grenze der DDR zur ČSSR und zur Entwicklung der Grenzpolizei/ Grenztruppen der DDR.* In: KÖNIG, WÜNSCHE, HEINEMANN, s. 58–59.

¹⁰⁹ BELDA, BENČÍK, PECKA, s. 7, 33; MAURER, Jochen, *Hraniční úsek ČSSR. Stálý zdroj neklidu v ochraně hranic NDR i po Pražském jaru?* In: PEJČOCH, s. 91.

5 Reflexe vývoje v ČSSR ve východoněmeckém tisku

5.1 Berliner Zeitung

Uvedené periodikum nepřisuzovalo Dubčekovu nástupu do čela KSČ větší význam. Nově zvolený první tajemník ÚV KSČ se ostatně dle *BZ* nijak nelišil od ostatních československých komunistů. Dva dny po jeho uvedení do funkce si tak čtenáři novin ve Východním Berlíně mohli přečíst článek shrnující dosavadní život onoho vrcholného představitele ČSSR, aniž by se setkali s jakoukoliv kritikou.¹¹⁰ Redakce deníku navíc jen o několik dní později přejala komentář *Rudého práva*, podle kterého nehrozily žádné změny v zahraničněpolitické orientaci Československa. Vláda v Praze kromě toho upozorňovala západoevropské politiky na rostoucí nebezpečí neonacismu.¹¹¹ Do konce prvního měsíce roku 1968 *BZ* spíše recipoval kriticky zaměřené články československých deníků na adresu Spolkové vlády. Konkrétně např. 26. ledna, kdy převzal zprávu *Zemědělských novin* o odmítavém postoji vedení SRN k otázce evropské bezpečnosti. V příspěvku se výslovně uvádělo, že „*Bonnská vláda stojí i v novém roce v cestě všem opatřením vedoucím k posílení evropské bezpečnosti*“.¹¹²

Situace se v tomto ohledu nezměnila ani v průběhu února. Hned na jeho počátku přinesl *BZ* informace o Dubčekově projevu na 7. sjezdu JZD, kde onen rétor jednoznačně podpořil stávající mezinárodní postavení ČSSR a označil NDR za první mírumilovný a pokrokový stát na německé půdě. Mluvil také o odhodlání dále bojovat proti ožívajícímu neonacismu a západoněmecké reakci.¹¹³ V kontextu pozdější kritiky československých médií lze označit za důležité i krátké sdělení o podpisu dohody mezi Svazy německých a československých novinářů. Obě strany se totiž zavázaly vystupovat proti psychologickému vedení války a imperialistické ideologii. Měly se též zasazovat o mír v Evropě. „*Úmluva vytvářela prostor pro rozvíjení a následně upevnění přátelských vztahů.*“¹¹⁴ K dvacátému výročí převzetí moci KSČ vyšel v *BZ* rozhovor východoněmeckého diplomatického korespondenta Klause Wilczynského se štábním velitelem pražských lidových milic při městském výboru KSČ v Praze Vladislavem Tichým. Ná-zory narátora plně odpovídaly politickým představám SED. Dotazovaný kupříkladu

¹¹⁰ Berliner Zeitung, 7.1. 1968, XXIV/7, s. 5.

¹¹¹ Berliner Zeitung, 11.1. 1968, XXIV/11, s. 5.

¹¹² Berliner Zeitung, 26.1. 1968, XXIV/26, s. 5.

¹¹³ Berliner Zeitung, 2.2. 1968, XXIV/33, s. 6.

¹¹⁴ Berliner Zeitung, 20. 2. 1968, XXIV/51, s. 2.

označil zřízení lidových milicí za nezbytné opatření, jímž českoslovenští komunisté zamezili připravovanému ozbrojenému převratu reakčních sil – tj. stoupců starých pořádků.¹¹⁵ O den dříve – tzn. 24. února – publikoval tentýž autor hned tři články pojednávající o spřátelené zemi. V prvním z nich se přitom zmínil o údajném spojení tzv. demokratických ministrů a tehdejšího amerického velvyslance Laurenceho Steinharta. Pozornost však zasluhuje především jeho druhý příspěvek, ve kterém psal o masovém shromáždění obyvatel Prahy na Staroměstském náměstí a souběžných proslovech Novotného či Dubčeka. Přítomní českoslovenští občané vyjádřili dle Wilczynského svou podporu socialismu. V jejich přesvědčení je pak dále utvrdil vedoucí činitel KSČ, jenž prohlásil, že „*pražská dělnická třída bude i v budoucnu hrát stěžejní roli v revolučním procesu výstavby socialismu*“.¹¹⁶ Padla rovněž zmínka o následné recepci jednotlivých delegací východoevropských komunistických stran na sovětské ambasádě v Praze. Veřejnost v NDR se ovšem nic nedozvěděla o již uváděných výtkách Ulbrichta vůči nejvyšším představitelům ČSSR.¹¹⁷

V podobném světle líčil *BZ* i průběh zasedání komunistických a dělnických stran v Budapešti na počátku března téhož roku. Citován byl příslušný projev tajemníka ÚV KSČ Vladimíra Kouckého. Ten v promluvě hovořil o kladném postoji českých a slovenských komunistů k revolučnímu procesu a komunistickému hnutí. Zdůraznil také nezbytnost jednotného postupu proti imperialismu.¹¹⁸ O zjevné loajalitě československého režimu k Varšavské smlouvě vypovídala i zpráva o tom, jaký ohlas měla tehdejší politika Spolkové vlády v mezinárodním tisku. Kupříkladu slovenský deník *Práce* psal dle východoněmeckých žurnalistů přímo o provokacích Bonnu v Západním Berlíně a „*označil je za politiku zvyšování napětí*“.¹¹⁹ Kritický tón nenesly ani první příspěvky o Akčním programu. V článku z 15. března převzatém od ADN – zpravodajské agentury NDR – se ostatně konstatovalo, že projednávaný soubor návrhů reforem usnadní podle ÚV KSČ realizaci závěrů přijatých na nedávném plénu. Novináři podléhající SED navíc vycházeli z oficiální zprávy ČTK. Z jejího pohledu se jednalo o program vycházející z reálných možností a rozlišující mezi neodkladnými opatřeními a dlouhodobými

¹¹⁵ Berliner Zeitung, 25.2. 1968, XXIV/56, s. 5; ČERMÁK, František, CVRČEK, Václav, SCHMIEDTOVÁ, Věra, *Slovník komunistické totality*, Praha 2010, s. 127.

¹¹⁶ Berliner Zeitung, 24.2. 1968, XXIV/55, s. 1.

¹¹⁷ Tamtéž; VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, *Komunistická strana Československa*, s. 56.

¹¹⁸ Berliner Zeitung, 3.3. 1968, XXIV/63, s. 5.

¹¹⁹ Berliner Zeitung, 6.3. 1968, XXIV/66, s. 2.

řešeními.¹²⁰ Znovu byla též deklarována československá orientace na SSSR, jež měla představovat základní pilíř zahraniční politiky ČSSR. V *BZ* si však na druhé straně všimli, že Dubček v souvislosti s oním programem prosazoval aktivní evropskou politiku KSČ – tedy oboustranně výhodné vztahy s různými státy a mezinárodními organizacemi.¹²¹ Určité znepokojení nad situací v ČSSR se v citovaném deníku dále objevilo po okresních konferencích KSČ. *BZ* pochopitelně věnoval pozornost obavám některých zúčastněných delegátů z nekontrolovatelného vývoje. Za riziko považovali zejména veřejnou diskuzi. „*Funkcionáři přítomní na městské konferenci v Praze 10 přímo zdůrazňovali, že diskuze nesmí narušit kořeny stranické politiky a socialismu, nýbrž má sloužit k odstranění nedostatků a omezujících omylů.*“¹²² O následném odstoupení Novotného z prezidentského postu informovalo toto periodikum jen velmi stroze. Důvodem jeho dobrovolné rezignace byly formálně zdravotní důvody.¹²³

Poměry v Československu se staly i jedním z předmětů článku o již zmiňovaném Hagerově projevu. Dle vedoucího ideologa SED využívali událostí v sousední socialistické zemi západoněmečtí propagandisté ve své kampani proti NDR. Měli se přitom odvolávat na výroky Smrkovského a přebírat názory některých československých spisovatelů či korespondentů. Hager proto spoléhal na dělnickou třídu, jež KSČ zjevně stále podporovala.¹²⁴ *BZ* za této situace zveřejnil Dubčekův rozhovor s ČTK ohledně Drážďanské konference. Vedoucí stranický činitel v něm přiznal obavy ostatních členů Varšavské smlouvy z eventuálního posílení protisocialistických sil. Současně ale dodával, že „*všichni přátelé popřáli československé delegaci, aby se její dílo podařilo a ujistili ji o plné podpoře.*“¹²⁵

Jméno Dubčeka se na stránkách berlínských novin objevovalo i v průběhu následujícího měsíce. Konkrétně pak např. 13. dubna, kdy otiskly článek *Rudého práva* tematicky zaměřený na Akční program. Dubček zde obhajoval demokracii, neboť dle něj mohla přispět k větší disciplinovanosti. Kromě toho vyzval československá média k tomu, aby seznámila veřejnost s výše uváděným programem. V dané souvislosti také

¹²⁰ Berliner Zeitung, 15.3. 1968, XXIV/75, s. 5.

¹²¹ Berliner Zeitung, 18.3. 1968, XXIV/78, s. 2.

¹²² Berliner Zeitung, 19.3. 1968, XXIV/79, s. 5.

¹²³ Berliner Zeitung, 21.3. 1968, XXIV/81, s. 5.

¹²⁴ Berliner Zeitung, 27.3. 1968, XXIV/87, s. 7.

¹²⁵ Berliner Zeitung, 28.3. 1968, XXIV/88, s. 7.

připomněl význam dělnické třídy.¹²⁶ O zdánlivé politické stabilitě v ČSSR a pevném ukotvení oné země v socialistickém bloku měl východoněmecké čtenáře zjevně přesvědčit i zveřejněný přepis Černíkovy rozmluvy v maďarské televizi, kde nový předseda československé vlády zmínil potřebu respektovat skutečnosti zapříčiněné výsledky druhé světové války. Odsoudil tak snahu SRN vystupovat jako jediný zástupce německého národa.¹²⁷

To článek z 8. května už zřetelně naznačoval možné ohrožení československo-sovětského spojení. Nebezpečí představovala dle *BZ* a sovětského TASSu některá média, jež se údajně snažila vyvolat v ČSSR protisovětské nálady. Oním sporným tématem se staly okolnosti smrti Jana Masaryka o dvacet let dříve. Západním a československým sdělovacím prostředkům bylo vytýkáno, že z jeho úmrtí neprávem a záměrně obviňují sovětské poradce. *BZ* se proto opět upínal na KSČ a „*všechny ty, kteří si vážili socialistických výdobytků*“.¹²⁸ Sepětí SED a československých komunistů ostatně potvrzoval i pozdravný telegram východoněmeckého vedení adresovaný vrcholným představitelům ČSSR u příležitosti výročí osvobození. Ulbrichtovi podřízení totiž označili vzájemné vztahy obou zemí za dlouhodobě přátelské. Ještě jednou také použili obvyklou frázi o prohlubování oboustranné spolupráce.¹²⁹ Ta ale začala váznout kvůli již zmiňované tiskové válce. Za důkaz zhoršení bilaterálních styků NDR a ČSSR lze považovat i skutečnost, že *BZ* informoval jen velmi stručně o Hájkově jednání s Florinem ohledně už dříve citovaného článku *Rudého práva* o přístupových cestách do Západního Berlína. V příslušné novinové zprávě navíc chyběla hojně užívaná floskule o přátelském průběhu setkání.¹³⁰

V květnu 1968 se východoněmečtí čtenáři též stále častěji dozvídali o zdánlivých problémech československého vedení. Vedoucí činitelé KSČ sice nebyli přímo kritizováni, avšak z předložených článků vyplývalo, že nemají zcela pod kontrolou bezpečnostní situaci v zemi. *BZ* využíval při této kampani stejně jako ostatní periodika v NDR jak oficiálních projevů Dubčeka a dalších představitelů Pražského jara,

¹²⁶ Berliner Zeitung, 13.4. 1968, XXIV/103, s. 5.

¹²⁷ Berliner Zeitung, 22.4. 1968, XXIV/111, s. 1–2.

¹²⁸ Berliner Zeitung, 8.5. 1968, XXIV/127, s. 4.

¹²⁹ Berliner Zeitung, 9.5. 1968, XXIV/128, s. 2.

¹³⁰ Jednání československého ministra zahraničních věcí a velvyslance NDR proběhlo 10. května. In: Berliner Zeitung, 11.5. 1968, XXIV/130, s. 2.

tak nepodložených či chybně interpretovaných zpráv. Východoněmeckým redaktorům zjevně přicházelo vhod, že např. Dubček ve svých vyjádřeních připouštěl posilování opozičních politických proudů v ČSSR. Pokud jde o informace o zesílených aktivitách Západu vůči Československu, minimálně v této době měly mít zjevně alespoň navenek skutečně reálný základ. Příkladem budiž sdělení o aktivování imperialistické špionážní sítě z 15. dne téhož měsíce, neboť *BZ* jej převzal od ČTK, která se přitom odvolávala na československé bezpečnostní orgány. V této zprávě se dokonce uvádělo, že západní rozvědky využívají pro účely špionáže proti ČSSR i bývalé nacistické agenty.¹³¹ Negativně pojatá oznámení o vývoji v sousedním socialistickém státě pak vyvažovaly články o přetrvávající loajalitě československých politiků a vybraných novinářů k SSSR po-
tažmo Varšavské smlouvě. Velký prostor byl kupříkladu věnován příspěvku Dušana Spáčila v *Rudém právu*, jenž zřetelně odsuzoval protisovětské nálady v Československu a namísto vměšování se do vnitřních záležitostí do ČSSR hovořil o právu spojenců na pochybnosti. Současně i uvedl, že je důležité se rozhodnout, „*jakou stranu barikády zvolíme*“.¹³²

Určité rozuzlení mohlo patrně přinést zasedání ÚV KSČ probíhající na přelomu května a června. SED tak zjevně zvolila vyčkávací taktiku, což zřejmě přimělo *BZ* k tomu, aby 4. června informoval jen v několika větách o průběhu onoho shromáždění československých komunistů.¹³³ Výše uvedenou domněnku dále podporuje fakt, že během následujících dní zmiňované periodikum de facto vůbec nereflektovalo dění v ČSSR. To se změnilo ve druhé červnové dekádě, kdy jednal Hájek v Berlíně s čelními představiteli NDR. *BZ* se snažil celé setkání vykreslit jako politické vítězství SED. V jednotlivých článcích bylo proto předkládáno, že Ulbricht věří v prohlubování vztahů mezi oběma státy na základě smlouvy o přátelství z března 1967. Bez povšimnutí pochopitelně nezůstal ani Hájkův rozhovor pro ADN, ve kterém vyjádřil ministr zahranič-
ních věcí ČSSR pochopení pro přijatá bezpečnostní opatření ohledně Západního Berlína.¹³⁴ Podobný výrok pak zazněl i v Hájkově rozmluvě s ČTK, již *BZ* otiskl

¹³¹ Berliner Zeitung, 15.5. 1968, XXIV/134, s. 5.

¹³² Berliner Zeitung, 23.5. 1968, XXIV/142, s. 5.

¹³³ Berliner Zeitung, 4.6. 1968, XXIV/152, s. 2.

¹³⁴ Berliner Zeitung, 19.6. 1968, XXIV/167, s. 2.

21. června. Československý delegát měl nadto prohlásit, že žádná z vítězných mocností druhé světové války nepovažuje Západní Berlín za součást SRN.¹³⁵

Menší pozornost naopak *BZ* věnoval samotnému zveřejnění manifestu 2000 slov. Předposlední červnový den tak vydal článek *Proti anarchii a destrukci*, podle něhož odsoudilo předsednictvo KSČ manifest jako výzvu k narušení společenských a státních organizací. Stejně negativně se mělo k onomu dokumentu stavět i československé národní shromáždění. Smrkovský mluvil dle uvedeného deníku přímo o podněcování ke stávkám a bojkotu funkcionářů.¹³⁶ *BZ* takto koncipované prohlášení zjevně vítal, jelikož mohl snáze navodit dojem, že ve spřáteleném státě probíhá kontrarevoluce. Kvůli údajným snahám o nastolení předrevolučních poměrů v zemi se citované východoněmecké periodikum v ještě větší míře uchylovalo k fabulacím. Konkrétně lze uvést např. zprávu konstatující očekávání Spolkové vlády v souvislosti s vývojem v Československu. Cílem bylo přesvědčit berlínské čtenáře o tom, že západoněmečtí politici doufají ve změnu zahraničněpolitické orientace ČSSR. Vyhotovitelé článku též opětovně zdůraznili odmítavé stanovisko ÚV KSČ k manifestu.¹³⁷ V jiném příspěvku *BZ* pro změnu odkazoval na vlnu nesouhlasu s 2000 slov ze strany slovenské veřejnosti. Obyvatelé Slovenska chtěli dle předkládaného oficiálního vyjádření *Pravdy* jen bezpečí a klid na práci. Zároveň ale vyjádřeny obavy, že slovenští pracující ztratí v důsledku vydání oné kontrarevoluční výzvy zájem o Akční program a stanou se dezorientovanými.¹³⁸

Propagandistický podtext měl rovněž obsáhlý článek ze 14. července. Tematicky se zabýval rostoucími aktivitami Západu vůči Československu. Klíčovou tezí bylo, že členské státy NATO využívaly stávající situace v ČSSR a snažily se i za pomoci československých emigrantů vyvést sousední socialistickou zemi z východního bloku. Vytčeného cíle přitom nechtěly dle východoněmeckého tisku dosáhnout vojenskou cestu, tak jako v Maďarsku na podzim 1956, nýbrž ovlivňováním veřejných nálad. V souvislosti s přístupem občanů ČSSR k celé záležitosti lze ještě zmínit názor, že snahy o obnovení Československé sociální demokracie nepředstavovaly nic jiného, než pokus o rozštěpení

¹³⁵ Berliner Zeitung, 21.6. 1968, XXIV/169, s. 5.

¹³⁶ Berliner Zeitung, 29.6. 1968, XXIV/177, s. 5.

¹³⁷ Berliner Zeitung, 4.7. 1968, XXIV/182, s. 5.

¹³⁸ Berliner Zeitung, 6.7. 1968, XXIV/184, s. 5.

dělnické třídy.¹³⁹ Nápomocni jim v tom měli být představitelé inteligence působící zejména v Praze. *BZ* v daném ohledu kritizoval zejména *Literární listy*, jejichž autoři údajně navázali kontakt se Spolkovým ministerstvem zahraničí.¹⁴⁰

Mystifikační charakter nelze patrně přehlédnout ani u zprávy přejaté od sovětského armádního deníku *Krasnaja zvezda*, jež informovala o nálezech kulometů, samopalů a pistolí amerického či německého původu v západních Čechách. Vina za nedovolené shromáždění zbraní byla přičítána dříve vyhnaným sudetským Němcům. Ve skutečnosti se ovšem jednalo o předem připravenou akci KGB.¹⁴¹ Stejně jako jiné deníky zemí Varšavské pětky se i *BZ* snažil politicky využít zvýšeného zájmu západoevropských turistů o Československo. Recipoval tedy článek sovětské *Pravdy*, ve kterém se uvádělo, že příslušníci ozbrojených sil SRN hromadně cestují do ČSSR a vydávají se při tom za turisty.¹⁴² Východoněmecké periodikum zároveň chtělo navodit dojem, že s politikou SED nebo KSSS souhlasí i ostatní komunistické strany, včetně těch působících mimo sovětskou sféru vlivu. Konstatovalo proto obavy Lucemburské komunistické strany z ohrožení socialistického zřízení v Československu či starost Komunistické strany Uruguaye o další vývoj v bratrské středoevropské zemi.¹⁴³ Na druhé straně se nadále zdržel přímé kritiky Dubčeka, potažmo ÚV KSČ. Dokonce nechal otisknout rozhovor nejvyššího představitele československých komunistů pro ČST, kde dotyčný připomínal mezinárodní závazky ČSSR v rámci Varšavské smlouvy a prohlásil, že „změny navržené po lednovém plénu mohou být skutečně provedeny jen za spoluúčasti jiných socialistických států“.¹⁴⁴

Podobným způsobem reflektoval *BZ* i již zmiňované jednání v Karlových Varech. Setkání obou delegací tak podle oficiálních vyjádření proběhlo v přátelské atmosféře. Všichni zúčastnění se též měli zavázat k dodržování závěrů Bratislavské konference a společnému boji za evropskou bezpečnost.¹⁴⁵ Dva dny po skončení karlovarské porady – tj. 15. srpna – pak vyšla v *BZ* krátká zpráva o tom, že vyjednávání SED

¹³⁹ Berliner Zeitung, 14.7. 1968, XXIV/192, s. 4.

¹⁴⁰ Berliner Zeitung, 18.7. 1968, XXIV/196, s. 5.

¹⁴¹ Berliner Zeitung, 22.7. 1968, XXIV/200, s. 2; TŮMA, s. 430.

¹⁴² Berliner Zeitung, 29.7. 1968, XXIV/207, s. 2.

¹⁴³ Berliner Zeitung, 1.8. 1968, XXIV/210, s. 5.

¹⁴⁴ Berliner Zeitung, 6.8. 1968, XXIV/215, s. 5.

¹⁴⁵ Berliner Zeitung, 14.8. 1968, XXIV/223, s. 1.

a KSČ vyvolalo ohlas v některých levicově zaměřených denících na Západě. Jmenovitě např. *Pariser Humanité* označil jednání zástupců NDR a Československa za událost prvořadého významu.¹⁴⁶ Bezprostředně před zahájením vojenské intervence Varšavské smlouvy však uváděný východoněmecký deník znovu poukazoval na domnělé bezpečnostní hrozby v ČSSR. Publikoval tudíž článek, podle něhož zesílila zejména v metropoli kampaň proti lidovým milicím. „*Na ulicích se objevily malé skupiny provokátérů, kteří shromažďovali podpisy k výzvě žádající rozpuštění milic. (...) Reakční síly i zahájily očerňující kampaň proti 99 zaměstnancům závodu Praga, jejichž dopis byl 30. července zveřejněn v Pravdě.*“¹⁴⁷

Na samotnou invazi reagoval *BZ* mimo jiné komentářem Wilczynského, jenž označil obsazení spřátelené země za mírový počín a vyslovil názor, že NDR svým podílem na bratrské pomoci jen dodržela zásadu vzájemné podpory mezi komunisty. V tisku byly taktéž uveřejněny názory vybraných berlínských obyvatel na okupaci sousední socialistické země. *BZ* tím vytvářel iluzi společenské podpory politiky SED.¹⁴⁸ O správnosti postupu Varšavské pětky měly čtenáře přesvědčit i nové falešné zprávy. Konkrétně se jednalo např. o informaci, že Spolková vláda organizuje z československých emigrantů speciální jednotky, které mají za úkol provádět v ČSSR kontrarevoluci.¹⁴⁹ Dále zveřejnil zprávu TASSu o předání hromadného děkovného dopisu zaměstnancům sovětské ambasády v Praze. Českoslovenští občané totiž dle *BZ* s vpádem vojsk v převážné většině souhlasili.¹⁵⁰ Ne zcela pravdivým byl i článek popisující jednání vrcholných představitelů KSČ v Moskvě v období 23–26. srpna, jelikož se zde konstatovalo, že vyjednávání se neslo v přátelském duchu. Předložené závěrečné komuniké rovněž vylučovalo možnost ovlivňování vnitropolitické situace v Československu ze strany přítomných spojeneckých jednotek. „*Obě strany potvrdily odhodlání (...) upevňovat v rámci socialistického společenství solidaritu.*“¹⁵¹

Závěry tzv. Moskevského protokolu se zároveň staly předmětem zprávy v *BZ* z 5. září 1968. Východoněmečtí žurnalisté v ní informovali o zajištěných falešných letá-

¹⁴⁶ Berliner Zeitung, 15.8. 1968, XXIV/224, s. 1.

¹⁴⁷ Berliner Zeitung, 20.8. 1968, XXIV/229, s. 2.

¹⁴⁸ Berliner Zeitung, 22.8. 1968, XXIV/231, s. 1.

¹⁴⁹ Berliner Zeitung, 24.8. 1968, XXIV/233, s. 5.

¹⁵⁰ Berliner Zeitung, 30.8. 1968, XXIV/239, s. 1.

¹⁵¹ Berliner Zeitung, 28.8. 1968, XXIV/237, s. 2.

cích v československém hlavním městě. Ty údajně obsahovaly zkreslená fakta ohledně zasedání delegací KSSS a KSČ v Kremlu. Obvinění pochopitelně padlo na kontrarevoluční síly, které tak prý chtěly vyvolat veřejný neklid.¹⁵² *BZ* také zjevně zajímalo, jak budou o výše uvedeném protokolu referovat média v ČSSR. Pozornost upřel zejména na *Rudé právo*. Z tohoto důvodu vydal o devět dní později sdělení, že se stranický list československých komunistů rozhodl seznámit občany s oním komuniké po více než dvou týdnech od jeho vyhotovení. Publikování dokumentu měl dle periodika NDR předcházet tlak veřejnosti.¹⁵³

Po zbytek měsíce zastával východoněmecký deník v podstatě stejnou linii jako v předchozích dekadách roku 1968. Na jedné straně sice vyzdvihoval loajalitu některých členů KSČ či jejich odhodlání navrátit poměry před lednové plénum, avšak současně svým čtenářům připomínal, že zdánlivé nebezpečí kontrarevoluce dosud nepominulo. Za příklad lze uvést recipovaný proslov tajemníka ÚV a podporovatele Pražského jara Zdeňka Mlynáře v ČST, neboť tento politik v něm pronesl, že „*tisk, rozhlas a televize budou řízeny tak, aby neohrožovaly základní politické zájmy ČSSR. (...) Vláda nepovolí činnost politických organizací a stran mimo Národní frontu*“.¹⁵⁴ Opačný vzor pak představoval článek otištěný 22. září. Českoslovenští obyvatelé se totiž podle *BZ* obraceli v dopisech na velvyslanectví NDR a tamním zaměstnancům předávali vlastní zkušenosti z nejnovějšího vývoje událostí. Celkovou situaci vnímali jako nestabilní, byť navenek docházelo k normalizaci poměrů. Hovořili také o vyhrůžkách na jejich adresu ze strany neznámých pachatelů.¹⁵⁵ V říjnu už bylo i z obsahu novinových příspěvků více patrné, že obrodný proces v sousední socialistické zemi nakonec skončí. Hned druhého dne přejal *BZ* z ADN krátkou zprávu o rozpravě prezidenta Ludvíka Svobody s delegací vysokoškolských studentů. Hlava československého státu při této příležitosti varovala před podléháním manipulacím, jež by mohly ohrozit socialistické zřízení.¹⁵⁶ Stejným způsobem vyznívala i Černíkova slova v jeho rozhovoru pro vybrané deníky. Československý premiér ostatně prosazoval upevnění socialismu a vedoucí

¹⁵² Berliner Zeitung, 5.9. 1968, XXIV/245, s. 5.

¹⁵³ Berliner Zeitung, 14.9. 1968, XXIV/251, s. 5.

¹⁵⁴ Berliner Zeitung, 20.9. 1968, XXIV/260, s. 5.

¹⁵⁵ Berliner Zeitung, 22.9. 1968, XXIV/262, s. 2.

¹⁵⁶ Berliner Zeitung, 2.10. 1968, XXIV/272, s. 5.

úlohy strany.¹⁵⁷ Jeho záměr nepochybně usnadnilo podepsání smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR dne 16. října 1968. *BZ* jí společně s dalšími východoněmeckými médii přisuzoval velký vliv na zvýšení obranyschopnosti všech spřátelených zemí.¹⁵⁸

5.2 Neue Zeit

NZ reagoval na Dubčekovo zvolení do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ podobně jako na jakékoliv jiné personální změny ve spřátelených státech. Informoval tedy o Ulbrichtově gratulaci nově jmenovanému předákovi československých komunistů a seznámil čtenáře s Dubčekovým životopisem.¹⁵⁹ Takřka současně převzal od *Rudého práva* interpretaci vnitropolitické situace v ČSSR. Konstatoval proto, že základními pilíři zahraniční politiky sousední socialistické země budou i nadále přátelství a spolupráce se Sovětským svazem. Kromě toho i vyzdvihoval význam spojenectví Čechoslováků s NDR a odsoudil poměry panující ve SRN, jež přirovnal k období nacismu.¹⁶⁰ Jeho slova potvrdil na začátku února sám Dubček. Ten totiž prohlásil, že Československo nesmí polevit v boji proti územním nárokům Spolkové vlády vůči okolním státům. Dané periodikum přejalo uvedené informace z ADN.¹⁶¹

Pozornost byla pochopitelně věnována i oslavám dvacátého výročí tzv. Vítězného února. Otisklo tak např. slavnostní projev Josefa Plojhara ze shromáždění zástupců všech českých a slovenských diecézí. Zmíněný československý ministr zdravotnictví zde dvě desetiletí staré události označil za završení vývoje, který začal již po květnovém osvobození. Zároveň uvedl, že „*Mírové hnutí katolického duchovenstva přispělo svou prací velmi výrazně k navození loajálních a důvěrných vztahů mezi církví a státní mocí*“.¹⁶² V následné zprávě o proslovu vedoucího představitele SED na slavnostním setkání nejvyšších činitelů zemí východního bloku v Praze se též neobjevily žádné náznaky budoucího rozporu mezi ČSSR a NDR. Ulbricht naopak vyjádřil přesvědčení o dalším prohloubení a upevnění jednoty obou vládnoucích stran a národů.¹⁶³ V popředí

¹⁵⁷ Berliner Zeitung, 6.10. 1968, XXIV/276, s. 5.

¹⁵⁸ Berliner Zeitung, 17.10. 1968, XXIV/287, s. 5.

¹⁵⁹ Neue Zeit, 9.1. 1968, XXIV/7, s. 1, 3.

¹⁶⁰ Neue Zeit, 11.1. 1968, XXIV/9, s. 1.

¹⁶¹ Neue Zeit, 2.2. 1968, XXIV/28, s. 5.

¹⁶² Neue Zeit, 18.2. 1968, XXIV/42, s. 2.

¹⁶³ Neue Zeit, 23.2. 1968, XXIV/46, s. 2.

zájmu *NZ* stejně tak zůstával Plojhar, jehož nový článek publikoval východoněmecký tisk 24. února. Jmenovaný člen Československé strany lidové (ČSL) v něm obviňoval bývalé demokratické strany z toho, že chtěly v roce 1948 zachovat v zemi kapitalismus a KSČ mocensky izolovat. Na druhé straně vydal *NZ* jen krátkou zprávu o vystoupení jednotlivých delegátů z Varšavské smlouvy na Staroměstském náměstí. V této souvislosti je zde jen zmínka o Novotném a Dubčekovi.¹⁶⁴

Celkově lze však konstatovat, že zjevně až do března 1968 nezazněly v onom východoněmeckém periodiku obavy z vývoje v ČSSR. Poprvé se tak patrně stalo 13. března, kdy *NZ* psal o probíhajících okresních konferencích KSČ. Důvodem bylo znepokojení mnohých účastníků z oslabování strany v ideologické rovině. Straničtí funkcionáři rovněž považovali za rizikové možné zasahování imperialistů do nastolené společenské diskuze.¹⁶⁵ Z jednotlivých příspěvků listu CDU ale současně vyplývalo, že výše nastíněné problémy zásadním způsobem neovlivňují bilaterální vztahy Československa a NDR. Jejich politici si měli ostatně vyměnit pozdravné telegramy u příležitosti výročí podpisu spojenecké smlouvy mezi oběma státy z roku 1967. Kolář a místopředseda Státní rady Gerald Götting nadto oné dohodě oficiálně přisoudili historický význam.¹⁶⁶ *NZ* kromě toho podrobně informoval o březnovém zasedání předsednictva ÚV KSČ, jež se zabývalo problematikou polednové situace a vyslovilo souhlas s demokratizací společenského života. Přítomní českoslovenští komunisté dokonce zpochybnili obavy z dalšího průběhu událostí, když kritikům obrodného procesu vytknuli zastaralý způsob myšlení a nekritické lpění na zavedených zvyklostech. Vládnoucí garnitura nicméně varovala i před tím, aby uvolňování poměrů nevyužili političtí radikálové. Zřejmě z toho důvodu se citované východoněmecké noviny rozhodly převzít od ČTK celé resumé z jednání.¹⁶⁷

Kladně také hodnotily konferenci v Drážďanech, kde měli reprezentanti zemí Varšavské pětky vyjádřit důvěru v československé pracující, kteří byli vnímáni jako opora KSČ. Setkání tudíž dle *NZ* proběhlo v přátelské atmosféře.¹⁶⁸ Totožný názor pak deklaroval Dubček v částečně přejatém rozhovoru pro národní zpravodajskou agenturu

¹⁶⁴ *Neue Zeit*, 24.2. 1968, XXIV/47, s. 1.

¹⁶⁵ *Neue Zeit*, 13.3. 1968, XXIV/62, s. 2.

¹⁶⁶ *Neue Zeit*, 17.3. 1968, XXIV/66, s. 1.

¹⁶⁷ *Neue Zeit*, 19.3. 1968, XXIV/67, s. 2.

¹⁶⁸ *Neue Zeit*, 26.3. 1968, XXIV/73, s. 2.

ČSSR. Prostřednictvím ní se východoněmečtí čtenáři dozvěděli i o nových zásadách vnitřní a zahraniční politiky bratrského státu. Uvedené periodikum je bezprostředně po jejich přijetí zjevně nijak nekomentovalo, neboť ÚV KSČ v nich de facto proklamoval zájem dále rozvíjet práva či svobody občanů a prezentovat se jako mírotvůrce na mezinárodní scéně – tedy nic, co by odporovalo formálním prohlášením komunistických státníků. Jinak reflektoval *NZ* vývoj v Československu v článku shrnujícím už dříve zmíněný Hagerův proslov. Jeden z hlavních představitelů SED zde podrobil kritice Smrkovského za to, že svými vyjádřeními podporuje západoněmecké žurnalisty v jejich politickém boji proti socialistickému zřízení v NDR.¹⁶⁹ Naopak v případě Novotného abdikace reagoval východoněmecký tisk velmi zdrženlivě, odvolávajíc se na zdravotní stav československého prezidenta.¹⁷⁰

Určité pochybnosti o stabilitě poměrů uvnitř ČSSR měl poté zjevně vyvrátit recipovaný projev vedoucího činitele Křesťanské mírové konference – tj. sdružení církví ze socialistických zemí – Josefa Hromádky na velvyslanectví NDR v Praze v rámci 3. všekřesťanského mírového shromáždění. Onen evangelický duchovní při této příležitosti prohlásil, že vláda SED podporuje činnost československých církví a oba národy spolu žijí v míru i díky společným historickým zkušenostem a nastoleným výzvám.¹⁷¹ V dané situaci schválil ÚV KSČ Akční program, jenž mohl v konečném důsledku ovlivnit vzájemné vztahy obou stran. Patrně z pragmatických důvodů proto vydal *NZ* 7. dubna – tzn. krátce po přijetí onoho dokumentu – jen velmi stručné sdělení o jeho schválení ze strany pléna ÚV.¹⁷² Čtenářům bylo také znovu předkládáno, že československé vedení nesouhlasí s kroky Spolkové vlády. Ministr Hájek dle ADN dokonce přímo uvedl, že nechota Bonnu uznat německé hranice na linii Odra-Nisa, zneplatnit Mnichovskou dohodu a akceptovat existenci dvou států na území Německa brání navázání diplomatických styků mezi ČSSR a SRN.¹⁷³ Nejvyšší činitel resortu zahraničí tím v podstatě žádal kabinet Kurta Georga Kiesingera o to, aby respektoval poválečné uspořádání Evropy.¹⁷⁴

¹⁶⁹ *Neue Zeit*, 28.3. 1968, XXIV/75, s. 2.

¹⁷⁰ *Neue Zeit*, 24.3. 1968, XXIV/71, s. 2.

¹⁷¹ *Neue Zeit*, 4.4. 1968, XXIV/81, s. 1–2.

¹⁷² *Neue Zeit*, 7.4. 1968, XXIV/84, s. 2.

¹⁷³ *Neue Zeit*, 16.4. 1968, XXIV/90, s. 2.

¹⁷⁴ *Neue Zeit*, 25.4. 1968, XXIV/98, s. 2.

Podobně měli podle *NZ* smýšlet i zástupci spřátelených uskupení CDU a ČSL, kteří během společných rozhovorů v Praze na sklonku dubna 1968 odsoudili neonacistické tendence v západoněmeckých politických kruzích a současně upínali naděje k údajně stále více nespokojené tamní veřejnosti.¹⁷⁵ Jistý přelom v reflektování vývoje v Československu pak znamenal následující měsíc. *NZ* totiž evidentně začal přistupovat k fabulacím. Konkrétně lze zmínit např. zprávu z 10. května o natáčení amerického válečného filmu ve středních Čechách, kde se mimo jiné psalo, že vojáci speciálních jednotek armády USA rozmístěných v SRN navštěvují ČSSR jako turisté. Současně se zde objevil kritický komentář na adresu člena Svazu československých spisovatelů Jana Procházky. Dotyčný literát se v očích SED a jí podřízené CDU provinil svým negativním postojem k událostem z roku 1948 a politickým intervencím socialistických států v rozvojových zemích.¹⁷⁶ Ve stejném tónu byl koncipován i příspěvek východoněmeckého spisovatele Helmuta Baierla, jež *NZ* převzal od deníku *ND*. Baierl v něm odsuzoval některé československé autory za jejich protirežimní a antisovětské názory. Jmenovitě se jednalo kupříkladu o Antonína Klimka, kterému vytýkal jeho požadavek na vytvoření opozice vůči KSČ.¹⁷⁷

Na čtenáře mělo mít na druhé straně zjevně opačný účinek krátké sdělení o tom, že se zahraniční výbor Národního shromáždění ČSSR zabýval otázkou, jak zabránit možnému narušení vztahů s ostatními státy sovětského bloku v důsledku činnosti československých médií.¹⁷⁸ Ujištění o kontrolovatelnosti celého vývoje se jim též dostalo ze strany Smrkovského, neboť dle *NZ* měl předseda nejvyššího zákonodárného orgánu ČSSR před shromážděnými poslanci prohlásit, že jsou vcelku pochopitelné sovětské obavy z eventuálního vnitropolitického napětí v Československu a strana umravní všechny, kdo by prosazovali něco jiného než demokratický socialismus.¹⁷⁹ Zachování dosavadního kurzu v zahraniční politice země dále potvrzoval i z ADN přejetý článek o Svobodově projevu v Rumburku. Tehdejší prezident totiž před přítomnými občany zdůraznil roli SSSR v historii československého národa a verbálně podpořil západoně-

¹⁷⁵ *Neue Zeit*, 28.4. 1968, XXIV/101, s. 2.

¹⁷⁶ *Neue Zeit*, 10.5. 1968, XXIV/110, s. 2.

¹⁷⁷ *Neue Zeit*, 16.5. 1968, XXIV/115, s. 4.

¹⁷⁸ *Neue Zeit*, 18.5. 1968, XXIV/117, s. 2.

¹⁷⁹ *Neue Zeit*, 19.5. 1968, XXIV/118, s. 2.

mecké komunisty.¹⁸⁰ Obdobná slova poté zvolil i během svého červnového proslovu v Ostravě, kdy vyvrátil pochybnosti o stabilitě pozice ČSSR v mezinárodním systému. *NZ* chtěl publikováním těchto zpráv z ČTK zjevně ukázat, že nejvyšší představitelé sousední socialistické země v žádném případě nechtějí ukončit vládu jedné strany.¹⁸¹

Východoněmecké periodikum považovalo za důkaz nezměněného postoje špiček KSČ k pospolitosti komunistických států i Hájkovu návštěvu NDR. V jednom z příslušných článků se proto konstatovalo, že „*předmětem rozhovorů, jež proběhly v přátelské atmosféře, byly otázky společného boje za zachování míru v Evropě*“.¹⁸² Československý zástupce navíc podle listu CDU plně souhlasil s názory Svobody a přislíbil pomoc při výměně důležitých informací ohledně situace ve světě.¹⁸³ Společně s Winzerem se také oficiálně distancoval od vzájemné polemiky ve sdělovacích prostředcích.¹⁸⁴ Jestliže však v červenci 1968 opětovně narůstalo napětí mezi (pro)reformními členy ÚV KSČ a Varšavskou pětkou, musely východoněmecké noviny začít vytvářet další konspirace, jimiž by zdůvodnily případný vojenský zásah v Československu. *NZ* tudíž stejně jako *BZ* doslovně přejal z *ND* článek pod názvem *Strategie imperialismu a ČSSR*. Onen již dříve citovaný příspěvek vyšel v prvních dvou uváděných periodikách v tentýž den.¹⁸⁵ Následně byl zveřejněn společný dopis vládnoucích stran Varšavské pětky vedení KSČ. Východoněmečtí čtenáři se tak dozvěděli, že „*reakční síly využívají oslabení strany, zneužívají demagogicky hesla demokratizace, rozpoutaly kampaň (...) za účelem likvidace vedoucí úlohy československých komunistů ve společnosti, podkopání socialistického zřízení a postavení ČSSR proti spřáteleným zemím*“.¹⁸⁶

Odezva občanů NDR na sebe dle *NZ* nenechala dlouho čekat. Dva dny po otisknutí dopisu – tj. 21. července – totiž publikoval zprávu o sympatiích veřejnosti ke společnému postupu proti kontrarevoluci. Vybraní obyvatelé měli totiž jednohlasně vyjádřit souhlas s odesláním výše zmiňovaného psaní. Hodnověrnost jejich názorů zvyšoval

¹⁸⁰ *Neue Zeit*, 28.5. 1968, XXIV/125, s. 2.

¹⁸¹ *Neue Zeit*, 14.6. 1968, XXIV/139, s. 2.

¹⁸² *Neue Zeit*, 19.6. 1968, XXIV/143, s. 1.

¹⁸³ *Neue Zeit*, 20.6. 1968, XXIV/144, s. 1.

¹⁸⁴ *Neue Zeit*, 21.6. 1968, XXIV/145, s. 1.

¹⁸⁵ *Neue Zeit*, 14.7. 1968, XXIV/165, s. 4.

¹⁸⁶ *Neue Zeit*, 19.7. 1968, XXIV/169, s. 3.

fakt, že se jednalo o představitele inteligence i řadové zaměstnance závodů. Dotazování mohli tedy např. popírat údajné vměšování Varšavské smlouvy do vnitřních záležitostí Československa.¹⁸⁷ *NZ* naopak obvinil z porušování mezinárodních zvyklostí SRN. Kritice podrobil kupříkladu Spolkovou zpravodajskou službu (BND), jíž přičítal vinu za uveřejnění jmen konzervativních členů KSČ v deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Stranou pozornosti nezůstal ani *Westberliner Tagesspiegel*. Důvodem byl rozhovor tamních novinářů s Janem Procházkou, ve kterém československý spisovatel hovořil o velkých nadějích protagonistů Pražského jara směrem k volbě nového stranického vedení na plánovaném 14. sjezdu KSČ.¹⁸⁸

Vyjma negativně vyznívajících článků o Západu a stoupencích obrodného procesu z řad žurnalistů se na stránkách *NZ* znovu objevovaly příspěvky, podle nichž neměli nejvýznamnější českoslovenští političtí činitelé vůbec v úmyslu zpřetrhat spojenecké vazby se SSSR. Východoněmecký list současně i zatajoval skutečnost, že bilaterální, respektive multilaterální jednání zemí Varšavské pětky se zástupci ČSSR provázel nátlak. Jako příklad lze uvést jím provedenou reflexi bratislavské konference. Ve zprávě z 6. srpna ostatně stálo, že Dubček sám o sobě podporuje zásady internacionalismu ve vztazích mezi spřátelenými státy a za garanta československé nezávislosti považuje Varšavskou smlouvu.¹⁸⁹ Ne jinak líčily noviny CDU i setkání delegací SED a KSČ v Karlových Varech. Obě strany chtěly dle formálních vyjádření Dubčeka a Ulbrichta dále prohlubovat vzájemnou spolupráci, a to na základě prohlášení šesti komunistických a dělnických stran v Bratislavě. Tak zněla pasáž ze závěrečného komuniké karlovarské schůze, jež východoněmečtí žurnalisté otiskli.¹⁹⁰

Z jednotlivých sdělení citovaného periodika ale současně vyplývalo, že problém pořád představuje činnost tzv. kontrarevolucionářů v Československu a jejich údajná podpora ze strany západoněmecké vlády či sudetských Němců. Daný fakt si podle *NZ* uvědomovala i některá západoevropská média, která přitom velmi kladně hodnotila společné zasedání vedoucích státníků NDR a ČSSR.¹⁹¹ Právě bývalí němečtí obyvatelé českých zemí měli totiž na druhou polovinu srpna 1968 plánovat shromáždění

¹⁸⁷ *Neue Zeit*, 21.7. 1968, XXIV/171, s. 1–2.

¹⁸⁸ *Neue Zeit*, 27.7. 1968, XXIV/176, s. 2.

¹⁸⁹ *Neue Zeit*, 6.8. 1968, XXIV/184, s. 2.

¹⁹⁰ *Neue Zeit*, 14.8. 1968, XXIV/191, s. 1–2.

¹⁹¹ *Neue Zeit*, 15.8. 1968, XXIV/192, s. 1.

v bavorské příhraniční obci Schirnding. *NZ* se v této souvislosti také zmínil o obavách a hněvu obyvatel Západočeského kraje.¹⁹² Snaha vyvolat u čtenářů emoce byla poté zřejmá i v případě článku *Pravda proti podvratné činnosti reakčních sil v Praze* – tj. příspěvku převzatého ze sovětské *Pravdy* a otištěného v předvečer invaze. Zde se psalo o tom, že se před budovou ÚV KSČ sešlo několik stovek převážně mladých lidí, již dotyčným členům vládnoucí garnitury slovně vyhrožovali.¹⁹³

Slova jako hrozba či nebezpečí poté zazněla i v recipovaném oficiálním prohlášení TASSu ke vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa z 22. srpna. Východoněmecký potažmo sovětský tisk se tehdy odvolával na zvací dopisy – tedy žádost konzervativní frakce KSČ o poskytnutí vojenské podpory, byť výše uvedené dvojsloví pochopitelně přímo nepoužil. V onom textu se rovněž hovořilo o neodkladné pomoci bratrskému lidu. Ten zůstával dle *NZ* klidným a namísto protestů se věnoval každodenním pracovním povinnostem. S intervencí navenek souhlasili i občané NDR, jelikož hned druhý den po obsazení Prahy sovětskou armádou vyšel v listu CDU článek, že východoněmečtí pracující jednoznačně schvalují opatření socialistických zemí nutná k potlačení kontrarevoluce v sousedním státě.¹⁹⁴ Totéž se týkalo některých duchovních či křesťanských demokratů. Dne 23. srpna tedy *NZ* zveřejnil názory vybraných podporovatelů SED k nastalé situaci v ČSSR. Kupříkladu Otec Gerhard Herrmann z durynského Altenbergenu zjevně považoval vojenský zásah za nezbytný, pakliže předchozí jednání k ničemu nevedla.¹⁹⁵

Novináři na druhé straně neopomněli ani československé turisty nacházející se na území NDR. V příslušné zprávě se samozřejmě uvádělo, že přítomní cizí státní příslušníci nemohou bezprostředně odcestovat kvůli dopravním komplikacím, avšak mají zajištěnou zdravotní péči i kulturní vyžití. Podobně se *NZ* snažil rozptýlit obavy východoněmecké veřejnosti o své blízké nebo příbuzné v Československu. Podle krátkého sdělení vycházejícího z informací pražské ambasády zůstávali v bezpečí rekreačních středisek potažmo objektů.¹⁹⁶ Dojem, že přesun jednotek Varšavské smlouvy do ČSSR znamená přelom v dosavadním vývoji a veřejnost v obou zemích začíná pociťovat spo-

¹⁹² Neue Zeit, 17.8. 1968, XXIV/194, s. 2.

¹⁹³ Neue Zeit, 20.8. 1968, XXIV/196, s. 2.

¹⁹⁴ Neue Zeit, 22.8. 1968, XXIV/198, s. 1.

¹⁹⁵ Neue Zeit, 23.8. 1968, XXIV/199, s. 3.

¹⁹⁶ Neue Zeit, 24.8. 1968, XXIV/200, s. 1, 2.

kojenost či úlevu dále umocňoval článek konstatující, že lidé přijímají se zadostiučiněním zprávy o přátelském průběhu již zmiňovaných rozhovorů v Moskvě.¹⁹⁷ Pokud jde o samotný Moskevský protokol, *NZ* publikoval 28. srpna oficiální komuniké o československo-sovětských jednáních. Setkání delegací bylo vykreslováno jako vzájemně výhodné, neboť vedoucí představitelé KSSS měli být ujisti o dodržování závěrů z Cierné a směrnic z Bratislavy, zatímco funkcionáři KSČ mohli myšlenky vycházející z lednového pléna formálně prosazovat i v budoucnosti, aniž by ztratili oporu v SSSR.¹⁹⁸

Ve skutečnosti pomalu nastupovala normalizace. *NZ* ovšem stále evokoval představy, že ve spřátelené zemi dosud hrozí kontrarevoluce. V průběhu následujícího měsíce proto též věnoval pozornost některým československým médiím, jež opakovaně nařknu z vyvolávání protisovětských nálad. Jednalo se např. o časopis *Svoboda*, který „popouzel proti kontaktům obyvatelstva a zvláště mládeže s vojáky“.¹⁹⁹ Kritice nešla také ČST. V článku *Přímé důsledky nutné* z 18. září bylo zaměstnancům televize vytčeno, že nechávají prostor k vyjádření odpůrcům nově zavedených vládních opatření. Východoněmecké periodikum tím mělo na mysli předsedu kulturního výboru Národního shromáždění ČSSR Aloise Poledňáka. Zmíněný politik totiž schvaloval distribuci nelegálních letáků v době srpnové okupace.²⁰⁰ O odmítavém postoji vybraných sdělovacích prostředků k nastolovaným poměrům v Československu pak *NZ* psal i na sklonku září.²⁰¹ Vyše uvedené příspěvky se novináři listu CDU snažili mimo jiné vyvažovat prohlášeními členů ÚV KSČ, již souhlasili se vstupem vojsk a chtěli co nejdříve upevnit moc strany ve společnosti. Příkladem budiž jeden ze signatářů zvacího dopisu Biľak.²⁰²

Současně se stávalo zřejmějším, že část sovětských jednotek zůstane v ČSSR trvale rozmístěna. Dokládala to zpráva o projevu Gustava Husáka v ČST. Pozdější nejvyšší představitel KSČ v něm podmínil stažení spojeneckých armád ze země konsolidací vnitropolitických poměrů.²⁰³ Možnost podpisu smlouvy o dočasném pobytu

¹⁹⁷ *Neue Zeit*, 25.8. 1968, XXIV/201, s. 1.

¹⁹⁸ *Neue Zeit*, 28.8. 1968, XXIV/203, s. 1.

¹⁹⁹ *Neue Zeit*, 4.9. 1968, XXIV/209, s. 2.

²⁰⁰ *Neue Zeit*, 18.9. 1968, XXIV/221, s. 2.

²⁰¹ *Neue Zeit*, 28.9. 1968, XXIV/230, s. 2.

²⁰² *Neue Zeit*, 18.9. 1968, XXIV/221, s. 2.

²⁰³ *Neue Zeit*, 1.10. 1968, XXIV/232, s. 2.

vojsk naznačovalo i krátké sdělení z 9. října. *NZ* zde konstatoval, že „*Černíkova vláda projednala několik otázek souvisejících s normalizací veřejného života (...) a převzala informace o nejnovějších sovětsko-československých jednáních v Moskvě*“.²⁰⁴ Ta sice probíhala již v prvních říjnových dnech, ale citované noviny je příliš nereflektovaly.²⁰⁵ Bilaterální vztahy mezi Prahou a Moskvou se poté znovu dostaly do popředí zájmu *NZ* 18. dne téhož měsíce, kdy poprvé informoval o signování oné dohody, která dle autora práce stvrzovala konec československých reforem z 60. let. Předsedové vlád – tzn. Černík a Alexej Kosygin – ovšem vyjadřovali spokojenost. Východoněmecký list tedy uveřejnil projevy obou z nich. Československý premiér i vedoucí činitel Rady ministrů SSSR shodně zdůrazňovali význam dané smlouvy pro bezpečnost ČSSR a celého společenství socialistických národů.²⁰⁶

5.3 Neues Deutschland

Ve srovnání s jinými východoněmeckými periodiky věnoval stranický deník SED personálním změnám ve vedení KSČ větší pozornost. Hned 6. ledna tak vydal oficiální komuniké o tzv. lednovém plénu. Čtenářům bylo předloženo, že Novotný odstoupil na vlastní žádost a osoba Dubčeka zaručuje kontinuitu dosavadní československé politiky – tj. orientace na Sovětský svaz. Současně nechyběly ani oslavné věty na adresu bývalého prvního tajemníka ÚV KSČ, který dle *ND* dosáhl důležitých úspěchů na mezinárodní scéně.²⁰⁷ Následující den pak novináři publikovali Dubčekův životopis. Pochopitelně vyzdvihovali jeho dělnický původ a předchozí působení v komunistické straně.²⁰⁸ V průběhu několika dalších týdnů skutečně mnoho nenasvědčovalo tomu, že se východoněmecký tisk stane jedním z velkých kritiků Pražského jara. *ND* dále vydával články, podle nichž se nejvyšší představitelé ČSSR jasně vymezovali vůči sílícímu neonacismu v SRN, a naopak podporovali spojenectví s NDR,²⁰⁹ za což měli čelit verbálními útokům západoněmeckých politiků.²¹⁰ Kladně koncipované zprávy o spřáteleném státě plnily stránky deníku i během oslav 20 let od mocenského vítězství československých komunistů. Jako příklad lze uvést příspěvek zpravodaje Klause

²⁰⁴ *Neue Zeit*, 9.10. 1968, XXIV/239, s. 2.

²⁰⁵ *Neue Zeit*, 4.10. 1968, XXIV/235, s. 2.

²⁰⁶ *Neue Zeit*, 18.10. 1968, XXIV/236, s. 1–2.

²⁰⁷ *Neues Deutschland*, 6.1. 1968, XXIII/6, s. 4.

²⁰⁸ *Neues Deutschland*, 7.1. 1968, XXIII/7, s. 5.

²⁰⁹ *Neues Deutschland*, 11.1. 1968, XXIII/11, s. 1, 6.

²¹⁰ *Neues Deutschland*, 29.1. 1968, XXIII/29, s. 1.

Haupta o setkání Florina s příslušníky pražských útvarů lidových milicí. Haupt totiž líčil, jak přítomní milicionáři popisovali členům SED vlastní zážitky z únorových událostí roku 1948 a posléze si se zaujetím prohlédli návrh nové ústavy NDR.²¹¹ Za zmínku rovněž stojí otištěné projevy Dubčeka a Ulbrichta ze Španělského sálu Pražského hradu, neboť hlavní činitel KSČ při této příležitosti mluvil také o problémech, jež se do února 1968 nepodařilo vyřešit. Konkrétněji je ovšem neformuloval. Na druhé straně též znovu potvrdil zachování stávajícího kurzu v zahraniční politice země. Hlava východoněmeckého státu pro změnu hovořila o úspěšném překonání vzájemné animozity mezi oběma celky a potřebě další spolupráce.²¹² Ve stejném duchu poté vyzněl recipovaný proslav Novotného ze Staroměstského náměstí. Československý prezident ostatně prohlásil, že „zlepšení vztahů se Západním Německem závisí plně na bonnských vládních kruzích“.²¹³

Zájem *ND* rovněž vyvolaly březnové okresní konference KSČ. V daném kontextu nezůstalo bez povšimnutí prohlášení delegátů Městského výboru v Praze, jelikož příslušní komunisté jednoznačně schvalovali vedoucí úlohu strany ve společnosti a soudržnost ČSSR v rámci Varšavské smlouvy.²¹⁴ Deník SED tedy situaci reflektoval tak, že KSČ měla jen navázat na předchozí úspěchy a držet se stále platných principů, pakliže chtěla rozvíjet socialistickou demokracii.²¹⁵ O pevném zahraničně politickém ukotvení Československa v bipolárním světě vypovídala i krátká zpráva ze 14. března, dle které předsednictvo ÚV KSČ odsoudilo americkou agresi ve Vietnamu a odsouhlasilo *Deklaraci socialistických zemí ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní*.²¹⁶ Skutečnost, že NDR a ČSSR koexistovaly v jedné alianci konečně potvrzoval článek přejatý z *Rudého práva* o čtyři dny později. Českoslovenští žurnalisté v něm označili za jeden z hlavních úkolů své vlasti upevnění solidarity s SED, respektive zcela vyloučili možnost vystoupení z vojenského paktu tzv. východního bloku.²¹⁷ Vydáním onoho příspěvku ale *ND* současně připouštěl určité obavy z vývoje v sousední zemi. Zmíněné pochybnosti se ještě snažil vyvrátit v případě Novotného abdikace na post pre-

²¹¹ Neues Deutschland, 21.2. 1968, XXIII/52, s. 1.

²¹² Neues Deutschland, 23.2. 1968, XXIII/54, s. 1, 3.

²¹³ Neues Deutschland, 24.2. 1968, XXIII/55, s. 1.

²¹⁴ Neues Deutschland, 11.3. 1968, XXIII/71, s. 2.

²¹⁵ Neues Deutschland, 19.3. 1968, XXIII/79, s. 7.

²¹⁶ Neues Deutschland, 14.3. 1968, XXIII/74, s. 1.

²¹⁷ Neues Deutschland, 18.3. 1968, XXIII/78, s. 2.

zidenta, kdy jeho rezignaci oficiálně vysvětlil zdravotními důvody.²¹⁸ Když však Hager v už citovaném proslavu vytknul Smrkovskému, že nepřímo podporuje kampaň západoněmeckých médií proti NDR, byl již odmítavý postoj SED k obrodnému procesu naprosto evidentním. Poprvé zde také zazněla kritika československých novinářů a spisovatelů. Jmenovaný východoněmecký ideolog nicméně implicitně vyslovil názor, že vedení ČSSR zachovává vůči SSSR a jemu přidruženým satelitům loajalitu.²¹⁹

Uvedenou tezi podporoval i v *ND* uveřejněný záznam z Dubčekova vystoupení na dubnovém plénu ÚV strany, kde tehdy patrně nejvýznamnější postava KSČ varovala před společenským neklidem s možnými nežádoucími důsledky a distancovala se od sílící veřejné kritiky jednotlivých funkcionářů.²²⁰ Stranický list SED kromě toho začal upozorňovat na údajnou štvavou kampaň sudetoněmeckého krajanského sdružení proti části československé inteligence. Obětí tohoto politického boje se měl dle *ND* mimo jiné stát historik Antonín Šnejdárek, jehož přednášku ve Frankfurtu nad Mohanem „*narušili příznivci Národně demokratické strany Německa*“.²²¹ V souvislosti s krajní pravicí potažmo stoupenci nacismu v SRN lze dodat, že československá vláda obvinila Kiesingerův kabinet z porušování zásad OSN. Důvodem byla neochota západoněmecké vládní reprezentace vydat do ČSSR Ferdinanda Ďurčanského a Franze Karmasina – tj. osoby politicky činné za první Slovenské republiky, což vzbudilo ohlas ve východoněmeckém tisku.²²² *ND* stejně tak informoval o Hájkově tiskové konferenci z 22. dubna, na které označil dotyčný ministr zahraničí Spolkovou republiku Německo za součást paktu, jenž není ČSSR a socialismu přátelsky nakloněn.²²³

Podobné stanovisko zastávali též ostatní českoslovenští političtí činitelé. O jejich postoji k NATO pojednával i nový pražský dopisovatel *ND* Klaus Schön v komentáři *Přátelství – v boji osvědčené, krví zpečetěné* z 9. května 1968. Autor doslovně citoval část Dubčekova rozhovoru v *Rudém právu*, v níž první tajemník ÚV KSČ odůvodňoval členství ČSSR ve Varšavské smlouvě existencí Severoatlantické aliance.²²⁴ Odlišné

²¹⁸ Neues Deutschland, 23.3. 1968, XXIII/83, s. 7.

²¹⁹ Neues Deutschland, 27.3. 1968, XXIII/87, s. 7.

²²⁰ Neues Deutschland, 4.4. 1968, XXIII/95, s. 7.

²²¹ Neues Deutschland, 9.4. 1968, XXIII/100, s. 7.

²²² Neues Deutschland, 15.4. 1968, XXIII/105, s. 2.

²²³ Neues Deutschland, 24.4. 1968, XXIII/114, s. 7.

²²⁴ Neues Deutschland, 9.5. 1968, XXIII/129, s. 4.

představy však dle východoněmeckého deníku měli někteří intelektuálové působící ve vědeckých institucích v Praze, již usilovali o mezinárodní dialog a spolupráci všech evropských zemí. *ND* je tudíž pranýřoval za nekritickou důvěru vůči Západu, neboť svou naivitou údajně napomáhali spolkovému ministru financí Franzi Josefu Straussovi v jeho snaze o dosažení rozkolu mezi spřátelenými státy. Vedení NDR totiž opakovaně deklarovalo myšlenku, že SRN chce pomocí ideologické destabilizace společenství socialistických národů vyvolat roztržku uvnitř Varšavské smlouvy a poté obnovit německé impérium na kontinentu. Není přitom bez zajímavosti, že k oklamaným patřil podle stranického listu SED i zmíněný profesor Šnejdárek, který nesouhlasil s odepřením vstupu na československé území profesoru Hansi Lembergovi – tedy domnělému sympatizantovi Sudetoněmeckého krajanského sdružení.²²⁵

Východoněmecký tisk si zároveň kladl za cíl ukázat, že eventuální odchod ČSSR ze sovětských spojeneckých struktur rezolutně odmítají také západoevropští komunisté. Konkrétně se jednalo např. o generálního tajemníka italské komunistické strany Luigiho Longa. Ten měl důrazně upozorňovat na hrozby spojené s možným narušením bilaterálních československo-sovětských vztahů a případným vznikem skutečné politické opozice vůči KSČ, protože by v takové situaci hrozilo „zničení základních socialistických výdobytků“.²²⁶ Podle direktiv SED píšící novinář Hajo Herbell k tomu ještě dodával, že demokratizace v ČSSR představuje záležitost československého lidu, avšak do celého procesu evidentně zasahují imperialisté ze zahraničí. Ti se dle Herbellových slov na jedné straně obávali potenciálního posílení postavení KSČ po porážce kontrarevoluce a současně doufali v pád socialismu.²²⁷

Druhá z uvedených variant vývoje byla sice vysoce nepravděpodobnou, nicméně SED na počátku června 1968 zjevně neměla přílišnou jistotu, jak se situace v Československu dále vyvine. Autor práce dospěl k onomu úsudku proto, že teprve 15. dne téhož měsíce zveřejnil *ND* obsáhlou zprávu o plénu ÚV KSČ, jež začalo 29. května a skončilo o tři dny později. Z pohledu stoupenců východoněmeckých komunistů vyznívala příznivě, jelikož sám Dubček zde označil za hlavní nebezpečí protikomunistické nálady v zemi a v této souvislosti současně apeloval na ostatní členy

²²⁵ Neues Deutschland, 11.5. 1968, XXIII/131, s. 6.

²²⁶ Neues Deutschland, 18.5. 1968, XXIII/138, s. 2.

²²⁷ Neues Deutschland, 24.5. 1968, XXIII/144, s. 6.

strany a veřejnost, aby odpůrce socialistického zřízení zbytečně nepodněcovali k další činnosti. Za rizikový faktor považoval dle *ND* stálou kritiku chyb z minulosti, neboť ji nepřátelé KSČ mohli využít k její morální diskreditaci. Z podílu na nápravě předchozích omylů tedy vyloučil jakékoliv jiné politické síly než vládnoucí uskupení.²²⁸ Spokojenost vyjádřila SED i nad průběhem již zmiňované Hájkovy návštěvy Berlína. Stranický deník poznamenal, že Winzer a jeho československý protějšek nesouhlasí s politikou západoněmecké vlády a shodně ji vnímají jako vážnou překážku pro mírovou a prospěšnou spolupráci všech evropských států. Měli proto hovořit o pevnějším sepětí obou spřátelených zemí.²²⁹ Zlepšením koordinace jednotlivých zemí v rámci Varšavské smlouvy pak *ND* zaštiťoval i plánované cvičení Šumava. Opíral se přitom o rozhovor maršála Jakubovského v *Rudém právu*. Čtenářům byly současně vysvětlovány hlavní rozdíly mezi nově probíhajícími vojenskými manévry na československém území a těmi předchozími z roku 1966 ze strategického hlediska.²³⁰

ČSSR se následně dostala do popředí zájmu východoněmeckého listu po vydání 2000 slov, ačkoliv citované periodikum zpočátku reagovalo zdrženlivě a 29. června jen recipovalo zprávu ADN o odmítavém stanovisku předsednictva ÚV KSČ a Národního shromáždění k publikovanému manifestu. Oficiálně se uvádělo, že „výzva 2000 slov je pokusem o snížení důvěry ve vnitřní a zahraniční politiku strany a vlády“.²³¹ Stejně odpověděli i vedoucí představitelé KSS, již to formálně považovali za ohrožení státní moci. Podle *ND* rovněž žádali občany o zachování rozvahy či vyvarování se unáhlených závěrů.²³² V červenci 1968 zároveň zesílila tisková kampaň, prostřednictvím které chtěla SED přesvědčit společnost o tom, že kontrarevoluční proces v Československu probíhá stále rychleji. Tři dny před Varšavskou konferencí – tj. 12. července – tudíž *ND* otiskl delší článek, dle něhož využívaly protisocialistické síly reformních snah KSČ k útokům vůči straně s cílem obnovit v ČSSR kapitalismus. Zájem československých komunistů na dosažení změn reflektovali východoněmečtí žurnalisté jako plán na zefektivnění hospodářství a upevnění pozice stranického aparátu.²³³ Z těchto důvodů také kladně hodnotili samotné zasedání Varšavské pětky ve Varšavě. *ND* nadto informoval,

²²⁸ Neues Deutschland, 15.6. 1968, XXIII/164, s. 7.

²²⁹ Neues Deutschland, 20.6. 1968, XXIII/169, s. 1–2.

²³⁰ Neues Deutschland, 19.6. 1968, XXIII/168, s. 7.

²³¹ Neues Deutschland, 29.6. 1968, XXIII/178, s. 5.

²³² Neues Deutschland, 6.7. 1968, XXIII/185, s. 7.

²³³ Neues Deutschland, 12.7. 1968, XXIII/191, s. 6.

že zmíněné multilaterální jednání v polské metropoli vyvolalo pozitivní reakce ve sdělovacích prostředcích bratrských států.²³⁴

Postup tehdejší mocenské garnitury NDR proti Pražskému jaru měly dále schvalovat i renomované osobnosti. V příspěvku *Plný souhlas se společným dopisem ÚV KSČ* z 19. července vyslovil svůj názor na nastalou situaci např. prorektor Vysoké školy technické v Illmenau Karl-Heinz Elster, jenž označil sepsání onoho dopisu za projev odhodlání pomoci Československu za každou cenu.²³⁵ Vrcholní činitelé SED ovšem spoléhali i na dělnickou třídu, respektive socialistickému zřízení oddanou inteligenci, což ostatně deklarovali ve vlastním prohlášení k Varšavské konferenci. *ND* jej pak publikoval následující den. V dokumentu současně stálo, že „*ÚV SED považuje za mezinárodní povinnost zamezit vměšování (...) imperialistických kruhů západoněmecké Spolkové republiky do vnitřních záležitostí ČSSR*“.²³⁶ Podle východoněmeckých novin přisuzovaly výše připomínanému psaní velký význam i deníky v ostatních spřátelených zemích. Všechna periodika shodně upozorňovala na agresivní politiku Kiesingerova kabinetu a pomlouvačnou agitaci některých československých intelektuálů.²³⁷ Pozornost byla dále věnována poradě zástupců Varšavské pětky a KSČ v Bratislavě. *ND* zveřejnil hned 4. srpna oficiální stanovisko všech zúčastněných stran. O ČSSR se přítomní delegáti sice nezmiňovali, avšak de facto si vyhrazovali právo vojenského zásahu, neboť konstatovali, že „*současný vývoj vyžaduje maximální úsilí k zajištění obranyschopnosti každého socialistického státu*“.²³⁸

Tento fakt si patrně plně neuvědomoval Dubček, který dle stranického listu SED během následného proslovu v ČST a rozhlase hovořil o uplatňování principů internacionalismu ve vztazích mezi členy Varšavské smlouvy – tzn. vzájemné pomoci, ale i respektování rovnoprávnosti a národní nezávislosti.²³⁹ *ND* nicméně znovu navozoval dojem, že nejvýše postavení českoslovenští komunisté plně podporovali SSSR i v době Pražského jara. Přejal tedy zprávu ČTK o Černíkově referátu předneseném 5. srpna na zasedání předsednictva ÚV KSČ, kde premiér ČSSR jednoznačně odmítl případnou

²³⁴ Neues Deutschland, 18.7. 1968, XXIII/197, s. 2.

²³⁵ Neues Deutschland, 19.7. 1968, XXIII/198, s. 2.

²³⁶ Neues Deutschland, 20.7. 1968, XXIII/199, s. 1.

²³⁷ Neues Deutschland, 25.7. 1968, XXIII/204, s. 7.

²³⁸ Neues Deutschland, 4.8. 1968, XXIII/214, s. 1.

²³⁹ Neues Deutschland, 6.8. 1968, XXIII/216, s. 2.

neutralitu země.²⁴⁰ Z příspěvků v citovaném deníku lze nakonec usuzovat, že k ní ani nebyl důvod, protože československé vedení nemělo s KSSS či SED vážnější spory. Vždyť v závěrečném komuniké z karlovarských jednání v srpnu 1968 se čtenáři dočetli, jak si státníci obou národů pochvalovali výsledky dosavadní spolupráce a mluvili o vzájemném porozumění.²⁴¹ Podle *ND* to potvrdilo i *Rudé právo* v komentáři *V duchu Bratislavy* z 15. srpna, neboť jistý publicista Světlík v něm psal o rozvíjení hospodářské kooperace a společném úsilí v boji za evropskou bezpečnost.²⁴²

Přesto ale mělo v Československu přetrvávat napětí. Ústřední tiskový orgán SED vydal ostatně stejně jako *NZ* článek, že obyvatelstvo západočeských příhraničních okresů pociťuje strach z chystaného setkání Sudetoněmeckého krajanského sdružení v Schirndingu. Na rozdíl od listu CDU se také zmiňoval o písemných protestech chebského okresního národního výboru a městského národního výboru ve Františkových Lázních. Straničtí funkcionáři působící ve druhé z uvedených obcí dokonce „požádali ministra zahraničí Brandta, aby proti manifestaci podnikl opatření“.²⁴³ Podobné obavy se objevily i ve *Výzvě skupiny členů ÚV KSČ, vlády a Národního shromáždění ČSSR* bratrským stranám, kterou *ND* uveřejnil dva dny po zahájení intervence. Pozdější vedoucí osobnosti normalizace současně kritizovaly své spolustraníky, byť konkrétně nikoho nejmenovaly. Zároveň se však verbálně distancovaly od politických praktik uplatňovaných před lednem 1968.²⁴⁴

Invaze vojsk Varšavské smlouvy byla tedy prezentována jako žádaná pomoc, což se východoněmecké periodikum snažilo doložit zkreslenými zprávami o poklidných reakcích převážné většiny československé společnosti na příchod spojeneckých jednotek. Příkladem budiž příspěvek převzatý 23. srpna ze sovětské *Pravdy*. Žurnalisté řídicí se příkazy SED sice připouštěli, že se v ulicích Prahy sešla protestní shromáždění, nicméně to měli být především mladí lidé negativně ovlivnění propagandou, již s vojenským zásahem nesouhlasili. Přítomní sovětské důstojníci a vojáci s nimi navíc dle *ND* diskutovali.²⁴⁵ Redaktoři novin vycházejících v NDR pochopitelně museli vzít

²⁴⁰ Neues Deutschland, 7.8. 1968, XXIII/217, s. 6.

²⁴¹ Neues Deutschland, 13.8. 1968, XXIII/223, s. 1.

²⁴² Neues Deutschland, 17.8. 1968, XXIII/227, s. 6.

²⁴³ Tamtéž, s. 7.

²⁴⁴ Neues Deutschland, 22.8. 1968, XXIII/232, s. 1–2.

²⁴⁵ Neues Deutschland, 23.8. 1968, XXIII/233, s. 1–2.

v potaz i dohady občanů ČSSR o vysílání nelegální rozhlasové stanice Vltava. Klaus Schön proto ve svém článku s volně přeloženým titulkem *Situace v Praze se v neděli večer vyostřila* obvinil blíže neurčené protagonisty kontrarevoluce z šíření dezinformací o činnosti úředně nepovoleného vysílače. Mimo to jim vytknul údajné zastrašování ostatních obyvatel.²⁴⁶ Tzv. kontrarevolucionářům *ND* dále přičítal vinu i za podněcování nenávisti ke Svobodovi a Dubčekovi po jejich návratu z Moskvy. V tentýž den – tj. 29. srpna – kromě toho informoval o Černíkově vystoupení v rozhlase. Československý předseda vlády při této příležitosti v podstatě obhajoval vpád intervenčních armád do země, jelikož hovořil o nutnosti dodržovat závazky vyplývající z multilaterálních a bilaterálních dohod.²⁴⁷

Reformní proces tudíž skončil, ovšem *ND* stále upozorňoval na rizika spojená s domnělou kontrarevolucí. Na stránkách deníku se tak např. objevila zpráva, že poslanec Křesťansko-sociální unie Bavorska Walter Becher vedl akce proti ČSSR – tzn. pomáhal organizovat paramilitární odřady složené z bývalých sudetských Němců s cílem provádět v Československu diverzní akce.²⁴⁸ V reportáži z 8. září *ND* pro změnu přiznal, že někteří občané ČSSR dosud nepochopili, proč jejich vlast obsadili příslušníci zahraničních vojenských útvarů. Schön – autor onoho příspěvku – vycházel z vlastních poznatků, jež patrně získal během procházení Václavského náměstí, kdy před redakcí *Svobodného slova* nejprve zjevně zahlédl skupiny vojáků a civilistů a následně poslouchal probíhající diskuzi.²⁴⁹ Jiní východoněmečtí novináři pak přebírali či vymýšleli nové propagandistické teze, pomocí nichž chtěli znovu ukázat na přetrvávající nebezpečí kontrarevoluce. Dokladem toho je článek reprodukováný 16. dne téhož měsíce. V textu totiž stálo, že „*poté, co selhaly pokusy NATO vyvést Československo ze socialistického společenství, zkouší nyní oslabit pozice komunistického světového systému a podlomit morálku jeho jednotlivých členů*“.²⁵⁰

Stranou zájmu *ND* stejně tak nezůstala ani média ve spřáteleném státě. Dobře přitom zaznamenal kritiku *Mladé fronty*, *Zemědělských novin* a deníku *Práce* z úst představitelů KSS respektive KSČ. Výše uvedeným periodikům bylo podsouváno, že

²⁴⁶ Neues Deutschland, 25.8. 1968, XXIII/235, s. 2.

²⁴⁷ Neues Deutschland, 29.8. 1968, XXIII/239, s. 2.

²⁴⁸ Neues Deutschland, 3.9. 1968, XXIII/244, s. 2.

²⁴⁹ Neues Deutschland, 8.9. 1968, XXIII/249, s. 2.

²⁵⁰ Neues Deutschland, 16.9. 1968, XXIII/257, s. 4.

v souvislosti se srpnovým zákrokem proti kontrarevoluci používala označení *kritické dny* a neadekvátně vysvětlovala nově nastalou situaci.²⁵¹ O československých sdělovacích prostředcích zřejmě pojednával i příspěvek převzatý 23. září ze sovětské *Pravdy*, podle kterého se vládnoucí komunistické straně ještě nepodařilo politicky izolovat všechny protisocialistické složky.²⁵² Na poměry v médiích v ČSSR se *ND* zaměřoval také v průběhu října. V dané souvislosti lze uvést zveřejněné komuniké z bilaterálních československo-sovětských rozhovorů, jež se konaly v Moskvě v prvních říjnových dnech, jelikož se delegáti KSČ v onom oficiálním sdělení zavázali k tomu, že tisk, rozhlas a televize „budou plně sloužit socialismu“.²⁵³ Příslušná zpráva též potvrzovala záměr sovětského politbyra ponechat v Československu trvale část okupačních jednotek.²⁵⁴ Čtenáři *ND* se o tom definitivně přesvědčili 17. října 1968, kdy citovaný list vydal prohlášení o podpisu již zmiňované dohody mezi vládou ČSSR a SSSR. Stranické noviny SED ji zjevně považovaly za velmi důležitou pro další vývoj, a proto stejně jako *BZ* či *NZ* otiskly Kosyginovu a Černíkovu slavnostní řeč.²⁵⁵

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Neues Deutschland, 23.9. 1968, XXIII/264, s. 4.

²⁵³ Neues Deutschland, 5.10. 1968, XXIII/276, s. 2.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Neues Deutschland, 17.10. 1968, XXIII/288, s. 1, 7.

6 Ohlas Pražského jara u východoněmecké veřejnosti

6.1 Projevy sympatií před vpádem vojsk Varšavské smlouvy?!

Většina východoněmeckých občanů si jasně uvědomovala, že v Československu dochází k významným vnitřním proměnám. Poněkud paradoxně je o tom přesvědčovala SED řízená média, jež v určitých fázích obrodného procesu v ČSSR značně zveličovala možné bezpečnostní hrozby vyplývající z případné ztráty mocenského monopolu KSČ. Veřejnost jednoduše věděla, že kontroverzně pojaté zprávy implicitně indikují něco mimořádného.²⁵⁶ Lidé si zároveň kladli otázku, proč zpravodajci východoněmecké televize při reportážích z Československa stále používají několik podobných záběrů. Začali proto ještě více sledovat západní stanice, neboť státním aparátem cenzurovaným zprávám příliš nevěřili. Pokud jde o samotný postoj veřejnosti k Pražskému jaru, někteří obyvatelé se obávali možného oslabení spojení s ČSSR a ohrožení veřejného pořádku, větší část jej však patrně přijímala se sympatiemi,²⁵⁷ jelikož zastávala názor, že vývoj v jedné ze socialistických zemí by mohl vyvolat náležitou odezvu v těch ostatních – tj. i v NDR. Zejména studenti a vzdělaní lidé pak také silně reflektovali vlastní dojmy z návštěvy Prahy, kterou považovali z hlediska kultury za velmi svobodomyšlné město. Mimo to nabyli přesvědčení o možném dosažení garance lidských práv a svobod v socialistickém zřízení. Teoretické šance na společenskou liberalizaci uvnitř NDR dále umocňovala poměrně nezávislá politika rumunských a jugoslávských komunistů, již se plně nepodřizovali direktivám politbyra ÚV KSSS.²⁵⁸

Liberalizace v ČSSR též zjevně přinášela naději, že bude znovu řešena otázka poválečného uspořádání Německa. Někteří řadoví členové SED nadto upřednostňovali československý model socialismu před Ulbrichtovou vizí socialistického lidského společenství.²⁵⁹ Východoněmečtí obyvatelé tudíž mnohem častěji, než v předchozích letech navštěvovali československé velvyslanectví v Berlíně s cílem získat zde bližší informace o dění ve spřáteleném státě a sdělit své postřehy ohledně reakcí vládnoucí strany na celou situaci. Z podobných pohnutek se intelektuálové či studenti snažili šířit mezi

²⁵⁶ VLČEK, s. 315–316.

²⁵⁷ ALLINSON, Mark, *Politics and Popular Opinion in East Germany 1945–1968*, Manchester 2000, s. 147–148, 154.

²⁵⁸ NEUBERT, Erhart, *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*, Bonn 1997, s. 163, 166; VI-LÍMEK, Tomáš, *Pražské jaro a jeho reflexe v NDR*. In: EISLER, VOLNÁ, s. 50.

²⁵⁹ LEHMANN, s. 121; WENZKE, *Die NVA und der Prager Frühling 1968*, s. 72.

ostatní občany tiskoviny vydávané v Československu. Pomáhali jim přitom zaměstnanci drah, kteří např. v osobních vlacích nechávali ležet výtisky *Prager Volkszeitung*. Jak ale historik Volker Zimmermann nepřímou uvádí, byla to především záležitost pohraničních oblastí.²⁶⁰ Společnost v NDR navíc zůstávala takřka nečinná, pokud jde o manifestace podpory proreformnímu křídlu KSČ. Část obyvatel se i patrně domnívala, že čelní představitelé ČSSR ne zcela respektují pravidla obsažená v tzv. Varšavské smlouvě – tzn. základním dokumentu stejnojmenné organizace. Soudě dle diplomatických zpráv z berlínské ambasády nelze ani naprosto vyloučit možnost, že vybraní funkcionáři SED ve snaze předejít nepokojům nezávazně ujišťovali, že Ulbricht v budoucnu povolí reformu po vzoru Československa.²⁶¹

6.2 Vyjádření nesouhlasu se srpnovou intervencí

V prvních dnech po intervenci zavládlo mezi východoněmeckou veřejností zklamání z nenaplněných nadějí. Pro mnohé občany to byl šok. Vpád vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR zjevně předpokládali jen obyvatelé Saska, kteří si všimli zvýšeného počtu sovětských jednotek, respektive útvarů NLA v blízkosti hranic. Na druhé straně však právě oni ještě více podléhali nejrůznějším fámám či strachu z možného vojenského konfliktu. Zejména starší lidé si dokonce v očekávání evakuace začali připravovat zavazadla. Úřady v saských městech zároveň evidovaly větší množství protestních akcí než orgány v ostatních částech země. Výjimku v tomto ohledu představoval jen Berlín, kde policie též zaznamenala nadprůměrný počet případů nepovoleného shromažďování, šíření letáků nebo veřejné kritiky na adresu SED.²⁶²

V dané souvislosti lze podotknout, že zvolený způsob vyjádření nesouhlasu s invazí do značné míry odrážel sociální postavení každé jednotlivého aktéra a souvisel i s jeho věkem. Obyvatelé vyššího věku tak patrně častěji vyjadřovali své názory před kolegy v zaměstnání či ostatními hosty v restauračních zařízeních. Zřejmě totiž nepředpokládali, že by proti nim v době po skončení Stalinovy éry mohlo být zahájeno trestní řízení pouze kvůli několika proneseným slovům či větám, a současně pochybovali o smysluplnosti manifestací. Roli zde hrály i předchozí zkušenosti s tamním komunis-

²⁶⁰ ZIMMERMANN, s. 429, 436.

²⁶¹ VONDROVÁ, NAVRÁTIL, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, Brno 1995, s. 335.

²⁶² HERZ, s. 64; WOLLE, s. 163

tickým režimem.²⁶³ Za jedinou společnou formu protestu napříč generacemi a společenskými vrstvami lze snad považovat odpírání podpisu deklarace podpory invaze, protože ji nepodepsali i někteří členové strany a příslušníci Lidové policie. Pokud se skutečně jednalo o držitele legitimací SED, bylo to přinejmenším vnímáno jako jejich neschopnost zaujmout jasné stanovisko. Spolustraníci je ale též obviňovali z toho, že zastávají nepřátelský postoj vůči straně. Následovalo proto vyloučení z řad východoněmeckých komunistů nebo udělení důtky. Objevily se ovšem i případy, kdy dotyční opustili stranu dobrovolně. Z hlediska celkové počtu osob registrovaných v SED to byl zanedbatelný počet občanů NDR.²⁶⁴ Intervence stejně tak zjevně nenalezla významnější odezvu ani v mládežnické organizaci FDJ, neboť jen velmi málo jejích členů vrátilo své průkazy.

I navzdory této skutečnosti však převážnou část protestujících tvořili lidé mladší 30 let. Nespokojenost dávali ostentativně najevo hlavně dělníci, již se scházeli v ulicích větších měst s cílem uspořádat pochody na podporu ČSSR. Primárně jim přitom nešlo o ideje Pražského jara. Obsazení Československa jednotkami Varšavské smlouvy využili spíše jako záminky ke kritice poměrů ve vlastní zemi – tzn. např. rušení tanečních zábav. Těchto protestů se obvykle zúčastnilo několik desítek či stovek východních Němců. Pro tamní režim nepředstavovaly podobné akce závažnější bezpečnostní riziko, jelikož postrádaly vedení a konspirační charakter.²⁶⁵ Některým z nich tudíž policie zabránila už v zárodku. To se týkalo i následných shromáždění při stahování sovětských útvarů zpět na základny v NDR, kdy jen menší skupiny mladých lidí ničily transparenty, jimiž měli na příkaz stranických orgánů vítat vojáky vracující se z ČSSR. Příslušníků SA bylo ostatně v NDR rozmístěno přibližně 500 tisíc a obyvatelstvo je v roce 1968 i přes značný odpor vycházející z kolektivní historické paměti již považovalo za součást každodenního života.²⁶⁶

Východoněmečtí občané, kteří se přesto rozhodli protestovat, zároveň navštěvovali československou ambasádu, aby zde předali písemná prohlášení solidarity. Sám Kolář v jedné z depeší odhadoval, že bezprostředně po invazi přicházelo na velvysla-

²⁶³ GIESEKE, Jens, *Die Stasi 1945–1990*, München 2001, s. 164; HERZ, s. 107.

²⁶⁴ STADELMANN-WENZ, s. 99.

²⁶⁵ McDOUGALL, s. 223, 228, 231.

²⁶⁶ KOWALCZUK, Ilko-Sascha, *Stasi konkret. Überwachung und Repression in der DDR*, München 2013, s. 151–153.

nectví přibližně 150 státních příslušníků NDR denně. Příchozí neodradily ani zesílené hlídky Lidové policie a výběrové kontroly osobních dokladů před vstupem na československou půdu. Situace v tomto ohledu patrně eskalovala 26. srpna, neboť východoněmecké orgány se tehdy snažily bránit svobodnému pohybu zahraničních dopisovatelů ČTK a Rudého práva, což mohlo s největší pravděpodobností podnítit menší demonstrace. Bezpečnostní složky nicméně znovu zasáhly.²⁶⁷ O dění na berlínském zastupitelském úřadě a v nejbližším okolí ambasády věděla většina občanů NDR díky zprávám západních rozhlasových stanic. Petice sepsané na velvyslanectví však podepsaly řadově tisíce osob. Důvodem byla nepochybně opatření ze strany státního aparátu i převládající strach. Mnozí obyvatelé se totiž nedokázali oprostít od vzpomínek na krvavě potlačené povstání z června 1953. Zjevně ale chtěli nějakým způsobem pomoci internovaným Čechoslovákům, protože často pociťovali stud při vyfabulovaných hlášeníh o činnosti jednotek NLA v sousedním socialistickém státu.

Přetrvávající reminiscence na nacistickou expanzivní politiku do určité míry ovlivnily i podobu protestních akcí. Na letácích či nápisech na zdech domů se tak vyjímalala hesla jako *1938=1968*.²⁶⁸ Autoři podobných textů případně též žádali stažení německých oddílů. Motivem jejich jednání byl kromě toho i obdiv k protagonistům obrodného procesu díky domnělé neústupnosti polednového vedení KSČ vůči Moskvě a východnímu Berlínu. Nechyběla rovněž přirovnání sovětské okupace k americkému působení ve Vietnamu. V tomto ohledu zastávala zejména východoněmecká mládež stejné postoje jako vrstevníci ze Západu.²⁶⁹ Protestující tedy intervenci mnohdy „*považovali za porušení mezinárodního práva a vměšování do vnitřních záležitostí cizího státu. (...) Vznikaly také pochybnosti, zda konzervativní síly vůbec žádaly o vojenskou podporu*“.²⁷⁰

Veřejná kritika invaze do ČSSR začala ustávat po podpisu Moskevského protokolu. Lidé současně přestávali nosit smuteční květiny nebo československé vlajky. Fakt, že se poměry v NDR vrátily během několika týdnů do normálu²⁷¹ zapříčinila dle bývalého disidenta Bernda Eisenfelda celková pasivita východoněmecké inteligence. Eisen-

²⁶⁷ KRAHL, s. 285.

²⁶⁸ NEUBERT, s. 165.

²⁶⁹ EBBINGHAUS, s. 177, 186; KRAHL, s. 291.

²⁷⁰ KRAHL, s. 291.

²⁷¹ Tamtéž; McDOUGALL, s. 230.

feld dával intelektuálům částečně za vinu i nekompromisní postoj ÚV SED k Pražskému jaru, jelikož se domníval, že pokud by si Ulbricht nebyl jistý jejich loajalitou, zjevně by na jednáních vedoucích činitelů Varšavské smlouvy vystupoval jinak.²⁷² Vládnoucí garnitura si tudíž dokázala zachovat přízeň vzdělané elity pomocí nátlaku a příslibů profesního růstu. Lze jen dodat, že na jedné straně východoněmecký mocenský systém skutečně usiloval o splnění uvedeného závazku a na druhé čelní představitelé vědecké obce podporovali socialismus v zemi.²⁷³ Intelektuálové podřízení SED tak v podstatě nijak nereagovali na srpnové události v Československu. Výjimku tvořili dříve vyloučení členové strany či vybraní mladší spisovatelé jako např. Havemann respektive Reiner Kunze. Ti ovšem neměli praktický žádný vliv na širokou veřejnost, jež koncepci socialismu s lidskou tvářící zjevně příliš nevěřila. Byli to ale právě oni, kdo později stál u zrodu východoněmeckého opozičního hnutí. Historický vývoj spojený s demokratizací ČSSR a následnou normalizací pro ně znamenal cenné zkušenosti už z toho důvodu, že mnozí z nich v době Pražského jara vůbec poprvé vystoupili proti režimu – ať distribucí a roznášením letáků, nebo účastí na demonstracích. Nesouhlas s ukončením obrodného procesu v Československu navíc jednotlivé zástupce disentu v NDR sjednocoval.²⁷⁴

6.3 Postoj studentů

Blíže neurčená část posluchačů univerzit a budoucích absolventů středních škol patrně vnímala sousední Československo jako relativně svobodnou zemi. Studenti si přitom utvářeli své názory i na základě pocitů z výměnných pobytů, respektive doručené korespondence od věkově jim blízkých osob, které měly československé státní občanství.²⁷⁵ Zvláště vysokoškoláci začali o změnách uvnitř ČSSR horlivě diskutovat. Jejich debaty zjevně podněcovali také někteří pedagogové, již kritizovali odmítavý postoj SED k demokratizaci a dezinformační kampaň ve východoněmeckých médiích. Sympatie k Pražskému jaru dávali současně najevo publikováním kriticky vyznívajících příspěvků v týdeníku Forum – tzn. periodiku vydávaném pod patronací FDJ, což pochopitelně upoutalo pozornost stranického vedení. Bez povšimnutí nezůstal ani případ, kdy nezjiš-

²⁷² VILÍMEK, *Bernd Eisenfeld*. In: HRADILEK, s. 346.

²⁷³ EBBINGHAUS, s. 177.

²⁷⁴ VILÍMEK, *Solidarita napříč hranicemi. Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*, Praha 2010, s. 133–134; 136, 138.

²⁷⁵ McDOUGALL, s. 217.

těné osoby – patrně z řad studentů – připsaly na obraz Karla Marxe ve vestibulu menzy Humboldtovy univerzity nápis *Praha vzorem*.²⁷⁶ Stejně tak byl podroben kritice už zmiňovaný profesor Hager, a to kvůli jeho vystupování proti stoupencům obrodného procesu. V této souvislosti dokonce zazněl požadavek na odstoupení výše jmenovaného ideologa SED z funkce předsedy Výboru pro lidové vzdělávání. Režim proto přistoupil k represím vůči sympatizantům Pražského jara na vysokých školách již v době před zahájením invaze. Nepochybně bral v potaz i fakt, že mnozí studenti měli známé na Západě a mohli se tudíž případně pokusit vyvolat protesty podobné revoltě, jež tehdy probíhala ve Francii či SRN.²⁷⁷

V důsledku existence reálné hrozby vyloučení ze studia však mladí lidé pohybující se v akademickém prostředí neorganizovali žádné demonstrace a ani se ve větší míře nezúčastnili protestních shromáždění po 21. srpnu. Na druhé straně byly zaznamenány případy, že vysokoškolští pedagogové nutili studenty pod pohrůzkou nepřipuštění k závěrečným zkouškám, aby podepsali deklaraci na podporu intervence. Týkalo se to např. univerzity v Lipsku, kde členové akademické obce přesvědčovali takřka celý jeden den skupinu vzdorujících posluchačů k signování onoho prohlášení.²⁷⁸

Možnost vynuceného předčasného ukončení studií si naopak zjevně nepřipouštěly děti politicky vlivných osob, které se, jak autor práce ostatně už dříve naznačil, rozhodly vyjádřit nesouhlas s obsazením ČSSR jednotkami Varšavské smlouvy. Jmenovitě se jednalo kupříkladu o Bettinu Wegnerovou, Havemannovy syny či Antona Krahle – syna redaktora deníku *ND*. První z dotyčných osob se provinila tím, že do poštovních schránek vhadzovala letáky oslavující Dubčeka a adorující komunismus v Československu. Použitá hesla lze pak považovat za důkaz odlišného postoje mladých východoněmeckých dělníků a studentů k socialismu – jedni jej spíše odmítali, zatímco

²⁷⁶ EISENFELD, Bernd, *Hoffnung, Widerstand, Resignation. Die Auswirkungen des Prager Frühlings und seiner Zerstörung in der DDR*. In: Deutschland Archiv 36, 2003, 5, s. 791–793; LEHMANN, s. 123.

²⁷⁷ EBBINGHAUS, s. 175; VILÍMEK, *Reakce východoněmeckého obyvatelstva na ideje a potlačení Pražského jara v roce 1968*. In: BLAŽEK (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha 2005, s. 304.

²⁷⁸ CATRAIN, Elise, *Vivat Dubček! Ein Augenzeuge aus Karl-Marx-Stadt erlebt den Prager Frühling*. In: BOEGER, Peter, CATRAIN (eds.), *Stasi in Sachsen. Die DDR-Geheimpolizei in den Bezirken Dresden, Karl-Marx-Stadt und Leipzig*, Berlin 2017, s. 29; ECKERT, Rainer, *Opposition und Repression in der DDR vom Mauerbau bis zur Biermann-Ausbürgerung. 1961–1976*. In: Archiv für Sozialgeschichte 39, 1999, s. 379.

druzí chtěli jeho reformu.²⁷⁹ Patrně z těchto důvodů se Krahl 22. srpna společně se dvěma přáteli odebral na velvyslanectví ČSSR. Zde mu přítomní zaměstnanci poté, co jednoznačně odsoudil intervenci, předali materiály o Mimořádném sjezdu KSČ. Následně se je snažil šířit mezi své známé a zamýšlel uspořádat tichou manifestaci před sovětskou ambasadou v Berlíně. O tři dny později se tedy přibližně několik desítek mladých lidí sešlo v proslulé ulici Pod Lipami. Celou akci však předčasně ukončili zasahující příslušníci Lidové policie. Zjevně totiž věděli, kdy a kde se shromáždění uskuteční, jelikož Krahl rozdával lístečky s potřebnými informacemi přímo v hudebních klubech a na koncertech.²⁸⁰ Daná skutečnost tak jen dokládala celkový neúspěch protestů v NDR proti násilnému potlačení Pražského jara, jež dle autora práce zapříčinily převažující společenské nálady v zemi a součinnost jednotlivých bezpečnostních složek.

²⁷⁹ VILÍMEK, *Reakce východoněmeckého obyvatelstva*, s. 304; WOLLE, s. 169–170.

²⁸⁰ VLČEK, s. 318; WOLLE, s. 170.

7 Závěr

Odmítavý postoj politické garnitury NDR k reformním návrhům části československých komunistů a exponentů dříve utlačovaných skupin obyvatelstva lze v kontextu doby považovat za jediný možný přístup. SED se totiž obávala možné destabilizace komunismu ve středoevropském prostoru a velmi proto spoléhala na KSSS, bez jejíž podpory by ztratila kontrolu nad situací, což se názorně projevilo o dvě desetiletí později. Ve vztahu k tehdejšímu ÚV KSČ musela ovšem alespoň z části respektovat dosavadní politické zvyklosti. Nemohla proto jen vše otevřeně kritizovat. Neustálými výtkami na adresu nového československého vedení by nadto přiznala, že Brežněvova neochota podpořit Novotného před lednovým plénem byla zásadní chybou. Na druhé straně mohla případná pasivita SED během Pražského jara ohrozit její budoucí ambice v zahraniční politice. Nemínila sice nijak odporovat sovětským zájmům, avšak současně usilovala o lepší postavení na mezinárodní scéně. Vedoucí představitelé vládnoucí východoněmecké strany navíc zjevně věděli, že státy NATO proti případné intervenci nezasáhnou, neboť Západ akceptoval rozdělení sfér vlivu v Evropě a zároveň se potýkal s vlastními problémy. Z pochopitelných důvodů tudíž prosazovali, aby se NLA zúčastnila Operace Dunaj.

Autor se ostatně domnívá, že v momentě, kdy východoněmečtí komunisté začali kritizovat obrodný proces v ČSSR, ani neměli jinou možnost, pokud z pohledu ostatních zemí Varšavské smlouvy nechtěli působit slabě a zcela bezmocně vůči direktivám SSSR. Dle autora práce se tak Ulbrichtovi jevila jako politicky nejvýhodnější východisko z celé situace varianta, že reformní členové ÚV KSČ v posledním možném okamžiku ustoupí a invaze nebude zahájena. Skutečnost, že jmenovaný nejvyšší činitel SED vystupoval na společných jednáních Varšavské pětky v létě 1968 velmi důrazně proti tzv. kontrarevoluci, lze vysvětlit Ulbrichtovou snahou o posílení politického vlivu v rámci sovětského bloku. Nastalý vývoj znamenal diplomatickou porážku NDR. Minimálně z krátkodobé perspektivy utrpěla její prestiž jakožto prvního mírového státu na německé půdě. NLA přitom invazi podpořila hlavně logisticky a do samotné ČSSR vyslala jen symbolický počet vojáků.

Východoněmecká média nicméně tento fakt nereflektovala a tím, že neinformovala o rozhodnutí sovětského velení z 18. srpna navozovala dojem přítomnosti jednotek

NLA v Československu. Přiznáním faktické neúčasti NDR na vojenské intervenci ve spřátelené zemi by ostatně do značné míry zpochybnila smysl své činnosti v předchozích měsících. Ta měla charakter dezinformační kampaně. Všechna tři citovaná periodika pravidelně publikovala smyšlené články nebo zprávy a vytvářela tím představu, že vnitřním napětím zmítaná ČSSR byla vážně ohrožována Spolkovou republikou Německo. Na základě poznatků z výzkumu lze rovněž konstatovat naprostou podřízenost tištěných médií mocenskému aparátu SED. Dle autora práce to jasně dokládá obsah článků v *BZ* a *NZ* během obsazení Československa jednotkami Varšavské smlouvy, kdy oboje noviny otiskly jako vůbec první příspěvek k nově nastoleným poměrům v sousední socialistické zemi oficiální sdělení agentury TASS, případně na něj hned na začátku odkazovaly.

Pokud jde o celkovou odlišnost mezi jednotlivými deníky z hlediska reflexe událostí v ČSSR, autor se přiklání k závěru, že žádný rozdíl zde v podstatě neexistoval. Společně totiž opomíjely souvislosti spojené s personálními změnami ve vedení československého státu a hlavní pozornost nejprve upřely na výročí únorových událostí roku 1948. Při této příležitosti se na stránkách novin objevovaly titulky jako *Nerozlučitelné bratrství* či *Jednota pražských dělníků*. Výše uvedené listy též následně shodně kritizovaly vybrané československé spisovatele či média a zároveň čtenáře přesvědčovaly, že Dubček nebo Černík dále podporují zájmy NDR a Sovětského svazu. Prvního tajemníka ÚV KSČ se dokonce snažily vykreslit jako oběť protistátně smýšlejících občanů, když po jeho návratu z Moskvy na sklonku srpna 1968 psaly o podněcování nenávisi vůči němu. Podobně také poukazovaly na domnělý strach obyvatel ČSSR ze Sudetoněmeckého krajanského sdružení a jejich vděčnost za poskytnutí internacionální pomoci československému lidu. Autorem zkoumaná média pracovala s pocitem obav veřejnosti z možného násilí tzv. kontrarevolucionářů i po vstupu vojsk, díky čemuž mohla snáze odůvodnit nutnost vojenského řešení situace.

Ovlivnit mínění východoněmecké společnosti ve prospěch politiky SED se ale tamním médiím zjevně moc nepodařilo. V této souvislosti vyvstává otázka, zda by ona propagandistická kampaň sdělovacích prostředků v NDR proti Pražskému jaru nebyla účinnější, pokud by lidé monitorovaní Stasi neměli volný přístup k informacím ze zahraničí. Za jakýsi rušivý element lze nepochybně označit zejména vysílání západoně-

mecké televize, neboť mělo velký územní dosah, a na rozdíl od tiskovin vydávaných v Československu nehrála v daném případě zřejmě až tak výraznou roli sociální stratifikace. Úsilí ÚV SED o informační izolaci vlastních občanů tak patrně nejvíce znesnadňovaly problémy technického rázu. Jestliže by totiž vládnoucí garnitura dokázala v dostatečné míře omezit šíření signálů vycházejících z vysílačů umístěných v SRN, lze u řady státních příslušníků NDR předpokládat menší zájem o dění v ČSSR. Na základě zpráv ze Západu si mohli ostatně lépe představit, co všechno východoněmecká média oficiálně popírala, zkreslovala či vyvracela. Špičky SED to nepochybně věděly, avšak zřejmě počítaly s tím, že bezpečnostní složky eventuální protesty v zemi bez obtíží potlačí. Za tímto účelem i přijaly nezbytná opatření, jež přispěla k zachování veřejného klidu v době invaze do Československa. Zcela určitě mezi ně patřil zvýšený dohled stranických orgánů nad studenty podporujícími ideje Pražského jara, jelikož tehdejší posluchači vysokých škol v NDR zastávali spíše levicové postoje a dalo se očekávat, že na ně zapůsobí studentské nepokoje v západoevropských státech. O protestech ve Francii přitom paradoxně psal *ND*, který nešetřil kritikou pařížské policie kvůli násilí páchanému na studentech Sorbonny.²⁸¹

To souviselo s celkovým přístupem médií ovládaných vládnoucími komunistickými stranami k událostem v zahraničí, kdy podrobně informovala o všech problémech zemí nenáležících do zájmové sféry SSSR, zatímco články pojednávající o členech RVHP či Varšavské smlouvy obvykle vyznívaly kladně. Východoněmecký tisk tedy na druhé straně nerefletoval protesty polských studentů v březnu téhož roku,²⁸² jež pro NDR také představovaly možné bezpečnostní riziko. Největší vnitropolitickou hrozbou SED se v roce 1968 nakonec stali mladí dělníci, již se ve srovnání s intelektuály či budoucími absolventy univerzit o obrodný proces v ČSSR až do jeho potlačení tolik nezajímali. Jejich neorganizovaná, maximálně několikasetčlenná protestní shromáždění nicméně nemohla cokoliv změnit. Ne ve státě, kde dosud neexistoval dissent, tajná policie pronikla do všech společenských segmentů a většina obyvatel postrádala vůli vyjádřit svůj nesouhlas veřejně před cizími spoluobčany, a to kvůli strachu a historickým traumatům. Část občanů navíc zjevně zůstávala naprosto loajální ke komunistickému režimu, neboť s povděkem přijímala jeho kroky v oblasti sociální politiky.

²⁸¹ Neues Deutschland, 12.5. 1968, XXIII/132, s. 1, 7.

²⁸² VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN, s. 406.

Na závěr lze dodat, že NDR v době Pražského jara a následné srpnové okupace charakterizovalo několik základních skutečností. V první řadě to byla silová zahraniční politika vládnoucí strany SED, dále zpravodajská činnost východoněmecké Stasi ve prospěch konzervativní části KSČ, de facto neúspěšná propagandistická kampaň tamních médií a konečně i nenaplněná očekávání politicky téměř zcela pasivní veřejnosti.

8 Seznam použitých pramenů a literatury

Nevydané prameny:

Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik

Archiv der Außenstelle Dresden

Bezirksverwaltung für Staatssicherheit Dresden

Abteilung XII

Archivsignatur 7/75

Usti – Material

Periodika:

Berliner Zeitung

Neue Zeit

Neues Deutschland

Literatura:

ALLINSON, Mark, *Politics and Popular Opinion in East Germany 1945–1968*, Manchester 2000.

BELDA, Josef, BENČÍK, Antonín, PECKA, Jindřich, *Podíl NDR na intervenci proti Československu v roce 1968*, Praha 1995.

BENČÍK, Antonín, *Operace Dunaj aneb internacionální vražda Pražského jara*, Praha 2013.

BENČÍK, Antonín, *Osm měsíců pražského jara 1968*, Praha 1991.

BLAŽEK, Petr, *Okupační propaganda na československém území po 21. srpnu 1968*. In: EISLER, Jerzy, VOLNÁ, Katka (eds.), *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008*, Praha 2009, s. 199–217.

Brief des Generalleutnants a. D. K. Leonhardt zur Bildung der 12. Grenzbrigade – Informationen zur Organisation der Grenzsicherung an der Grenze der DDR zur ČSSR und zur Entwicklung der Grenzpolizei/ Grenztruppen der DDR. In: KÖNIG, Guntram, WÜNSCHE, Wolfgang, HEINEMANN, Günter (eds.), *ČSSR Intervention 1968. DDR dabei – NVA marschiert nicht. Zeitzeugenberichte*, Aachen 2008, s. 57–64.

BURENS, Peter-Claus, *Die DDR und der Prager Frühling. Bedeutung und Auswirkungen der tschechoslowakischen Erneuerungsbewegung für die Innenpolitik der DDR im Jahr 1968*, Berlin 1981.

CATRAN, Elise, *Vivat Dubček! Ein Augenzeuge aus Karl-Marx-Stadt erlebt den Prager Frühling*. In: BOEGER, Peter, CATRAIN, Elise (eds.), *Stasi in Sachsen. Die DDR-Geheimpolizei in den Bezirken Dresden, Karl-Marx-Stadt und Leipzig*, Berlin 2017, s. 27–29.

ČERMÁK, František, CVRČEK, Václav, SCHMIEDTOVÁ, Věra, *Slovník komunistické totality*, Praha 2010.

DOMNITZ, Christian, *Kooperation und Kontrolle. Die Arbeit der Stasi-Operativgruppen im sozialistischen Ausland*, Göttingen 2016.

EBBINGHAUS, Angelika, *Die letzte Chance? 1968 in Osteuropa. Analysen und Berichte über ein Schlüsseljahr*, Hamburg 2008.

ECKERT, Rainer, *Opposition und Repression in der DDR vom Mauerbau bis zur Biermann-Ausbürgerung. 1961–1976*. In: *Archiv für Sozialgeschichte* 39, 1999, s. 355–390.

EISENFELD, Bernd, *Hoffnung, Widerstand, Resignation. Die Auswirkungen des Prager Frühlings und seiner Zerstörung in der DDR*. In: *Deutschland Archiv* 36, 2003, 5, s. 789–807.

FRANK, Mario, *Walter Ulbricht. Eine deutsche Biografie*, Berlin 2001.

GIESEKE, Jens, *Die Stasi 1945–1990*, München 2001.

GROßBÖLTING, Thomas, *Die Niederschlagung des „Prager Frühlings“ und das Ministerium für Staatssicherheit der DDR*. In: KARNER, Stefan, TOMILINA, Natalja, TSCHUBARJAN, Alexander (eds.), *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968*. Sonderband 9/1, s. 807–820.

HERZ, Andrea, *Thüringen im Frühling 1968. ČSSR-Okkupation, Jugendproteste, Ordnungsstaat*, Erfurt 2008.

HEYDEMANN, Günther, *Die Innenpolitik der DDR*, München 2003.

HOPPE, Jiří, *Pražské jaro v médiích*. In: TŮMA, Oldřich, DEVÁTÁ, Markéta (eds.), *1968. Pražské jaro 1968. Občanská společnost, média, přenos politických a kulturních procesů*, Praha 2011, s. 125–131.

HYNA, Alfred, *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*, Plzeň 2001.

IHME-TUCHEL, Beate, *Die DDR. Kontroversen um die Geschichte*, Darmstadt 2007.

JANÁČEK, František, MORAVEC, Jan, *Mezník i rozcestí reformního hnutí (duben–květen)*. In: KURAL, Václav (ed.), *Československo roku 1968. Obrodný proces*, Praha 1993, s. 63–110.

KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy II.*, Praha 2002.

KOWALCZUK, Ilko-Sascha, *Stasi konkret. Überwachung und Repression in der DDR*, München 2013.

KRAHL, Armin, *NDR a potlačení Pražského jara*. In: HRADILEK, Adam (ed.), *Za vaši a naši svobodu*, Praha 2010, s. 281–295.

KURAL, Václav, *Historické zázemí československé reformy*. In: KURAL, Václav (ed.), *Československo roku 1968. Obrodný proces*, Praha 1993, s. 7–12.

LEHMANN, Klaus, *Innen- und aussenpolitische Aspekte des DDR-Beitrags zur krisenbewältigung in der sozialistischen Staatengemeinschaft zwischen 1968 und 1971 unter besonderer Berücksichtigung der ČSSR-Krise von 1968 und der neuen Moskauer Westpolitik*, Berlin 1992.

MALYCHA, Andreas, WINTERS, Peter-Jochen, *Die SED. Geschichte einer deutschen Partei*, München 2009.

MAURER, Jochen, *Hraniční úsek ČSSR. Stálý zdroj neklidu v ochraně hranic NDR i po Pražském jaru?* In: PEJČOCH, Ivo (ed.), *ČSLA a NLA v rámci Varšavské smlouvy*, Praha 2014, s. 85–93.

McDOUGALL, Alan, *Youth politics in East Germany. The Free German Youth Movement 1946–1968*, Oxford 2004.

MORAVEC, Jan, *Československá krize – rok 1967*. In: KURAL, Václav (ed.), *Československo roku 1968. Obrodný proces*, Praha 1993, s. 17–26.

MORAVEC, Jan, JANÁČEK, František, *Leden 1968 a spor o jeho smysl*. In: KURAL, Václav (ed.), *Československo roku 1968. Obrodný proces*, Praha 1993, s. 27–62.

NEUBERT, Erhart, *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*, Bonn 1997.

NIEHUSS, Merith, LINDNER, Ulrike, *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 10. Besatzungszeit, Bundesrepublik und DDR 1945–1969*, Stuttgart 1998.

PAUER, Jan, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí, plánování, provedení*, Praha 2004.

PAŽOUT, Jaroslav, *„Chceme světlo! Chceme studovat!“*. *Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967*. In: *Pamět a dějiny* 2, 2008, 1, s. 4–13.

PERNES, Jiří, *Komunistické Československo na cestě od upevnování totality k liberalizaci režimu (1959–1967)*. In: PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich (eds.), *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 409–420.

- PFEIL, Ulrich, *SED, PCF a „pražské jaro“*. In: *Soudobé dějiny* 8, 2001, 1, s. 58–75.
- PIOTROWSKI, Pawel, *Účast polské armády na intervenci v Československu*. In: BLAŽEK, Petr, KAMINSKI, Lukasz, VÉVODA, Rudolf (eds.), *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*, Praha 2006, s. 139–155.
- POVOLNÝ, Daniel, *Národní lidová armáda NDR a invaze do ČSSR v srpnu 1968*. In: PEJČOCH, Ivo (ed.), *ČSLA a NLA v rámci Varšavské smlouvy*, Praha 2014, s. 48–56.
- POVOLNÝ, Daniel, *Vojenské řešení Pražského jara. I. Invaze armád Varšavské smlouvy*, Praha 2008.
- PRIESS, Lutz, KURAL, Václav, WILKE, Manfred, *Die SED und der Prager Frühling. Politik gegen einen Sozialismus mit menschlichem Antlitz*, Berlin 1996.
- RÖCK, Claus, *Störer ohne Hörer. Der Geheimsender „Radio Moldau“*. In: HERMANN, Konstantin (ed.), *Sachsen und der Prager Frühling*, Beucha 2008, s. 127–138.
- SCHROEDER, Klaus, *Der SED-Staat. Geschichte und Strukturen der DDR*, München 1999.
- SCHWARZ, Wolfgang, *Brüderlich entzweit. Die Beziehungen zwischen der DDR und der ČSSR 1961–1968*, München 2004.
- STADELMANN-WENZ, Elke, *Widerständiges Verhalten und Herrschaftspraxis in der DDR. Vom Mauerbau bis zum Ende der Ulbricht-Ära*, Paderborn 2009.
- STARITZ, Dietrich, *Geschichte der DDR*, Frankfurt am Main 1996.
- ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.
- TANTZSCHER, Monika, *Massnahme Donau und Einsatz Genesung. Die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968/69 im Spiegel der MfS-Akten*, Berlin 1998.
- TOMEK, Prokop, *Společná cvičení NLA a ČSLA*. In: PEJČOCH, Ivo (ed.), *ČSLA a NLA v rámci Varšavské smlouvy*, Praha 2014, s. 20–33.

TŮMA, Oldřich, *Poločas rozpadu. Velká krize komunistického režimu (1967–1971)*. In: PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich (eds.), *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 421–442.

VILÍMEK, Tomáš, *Bernd Eisenfeld*. In: HRADILEK, Adam (ed.), *Za vaši a naši svobodu*, Praha 2010, s. 335–359.

VILÍMEK, Tomáš, *Pražské jaro a jeho reflexe v NDR*. In: EISLER, Jerzy, VOLNÁ, Katka (eds.), *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008, Praha 2009, s. 49–55.

VILÍMEK, Tomáš, *Reakce východoněmeckého obyvatelstva na ideje a potlačení Pražského jara v roce 1968*. In: BLAŽEK, Petr (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha 2005, s. 290–306.

VILÍMEK, Tomáš, *Solidarita napříč hranicemi. Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*, Praha 2010.

VLČEK, Lukáš, *Toni Krahl*. In: HRADILEK, Adam (ed.), *Za vaši a naši svobodu*, Praha 2010, s. 315–333.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, Brno 1995.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Červenec–srpen 1968*, Brno 1996.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Září 1968–květen 1970*, Praha, Brno 1997.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, Jan, *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu. Říjen 1967–květen 1968*, Praha, Brno 1999.

VONDROVÁ, Jitka, *Stranická základna KSČ mezi politickými reformními úmysly a společenským tlakem na změnu*. In: TŮMA, Oldřich, DEVÁTÁ, Markéta (eds.),

1968. Pražské jaro 1968. Občanská společnost, média, přenos politických a kulturních procesů, Praha 2011, s. 59–68.

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000.

WEBER, Hermann, *Dějiny NDR*, Praha 2003.

WENTKER, Hermann, *Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949–1989*, München 2007.

WENZKE, Rüdiger, *Die mitteleuropäische Krise. Prag 1968*. In: THOß, Bruno, SCHMIDT, Wolfgang (eds.), *Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen Militärgeschichte 1945 bis 1995*, München 2005, s. 157–178.

WENZKE, Rüdiger, *Die NVA und der Prager Frühling 1968. Die Rolle Ulbrichts und der DDR-Streitkräfte bei der Niederschlagung der tschechoslowakischen Reformbewegung*, Berlin 1995.

WILKE, Manfred, *Die DDR in der Interventionskoalition gegen den Sozialismus mit menschlichem Antlitz*. In: KARNER, Stefan, TOMILINA, Natalja, TSCHUBARJAN, Alexander (eds.), *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968*. Sonderband 9/1. Beiträge, Köln 2008, s. 421–446.

WOLLE, Stefan, *Der Traum von der Revolte. Die DDR 1968*, Berlin 2008.

WÜNSCHE, Wolfgang, *Der 21.8. 1968 im Medienkrieg*. In: KÖNIG, Guntram, WÜNSCHE, Wolfgang, HEINEMANN, Günter (eds.), *ČSSR Intervention 1968. DDR dabei – NVA marschiert nicht*, Aachen 2008, s. 78–83.

WÜNSCHE, Wolfgang, *Die Intervention der ČSSR durch Staaten des Warschauer Vertrages im August 1968 – eine Nachbetrachtung*. In: KÖNIG, Guntram, WÜNSCHE, Wolfgang, HEINEMANN, Günter (eds.), *ČSSR Intervention 1968. DDR dabei – NVA marschiert nicht*. Zeitzeugenberichte, Aachen 2008, s. 35–50.

ZIMMERMANN, Volker, *Eine sozialistische Freundschaft im Wandel. Die Beziehungen zwischen SBZ/DDR und der Tschechoslowakei (1945–1968)*, Essen 2010.

ZWAHR, Hartmut, *Die erfrorenen Flügel der Schwalbe. DDR und Prager Frühling. Tagebuch einer Krise 1968 bis 1970*, Bonn 2007.

Internetové zdroje:

<http://www.anti-literatur.de/Rezension.Der.geteilte.Himmel.44.html> [cit. 2018–01–31]

<https://www.ustrcr.cz/veda/projekty/webove-projekty/srpen-1968/fotogalerie-1968/fotogalerie-srpen-1968-bstu.html> [cit. 2018–04–15]

9 Resümee

Diese Diplomarbeit befasst sich mit der DDR in der Periode des Prager Frühlings. Der Autor legt Wert auf zwei Hauptziele. Das erste besteht darin, die Einstellung der SED-Regierungspartei zum Reformflügel der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei zu analysieren. Mit dem Zutritt ostdeutscher Kommunisten gegenüber der Liberaltendenzen in der Tschechoslowakei hängt dann zweites Ziel des Autors zusammen - d.h. die Frage, ob die Kraftpolitik der SED durch die Reaktionen der Bevölkerung der DDR irgendwie beeinflusst war.

Die ganze Arbeit besteht aus fünf Kapiteln. Im ersten Teil nähert man die Situation in den beiden sozialistischen Ländern vor der Besetzung der Tschechoslowakei im August 1968 an. Eine große Aufmerksamkeit wird in erster Linie der Entstehung und der späteren Entwicklung des Wiederbelebungsprozesses in der Tschechoslowakei und der Innenpolitik der SED in den 60-er Jahren des vergangenen Jahrhunderts gewidmet. Diese Politik beeinflusste unter anderem das Verhalten der ostdeutschen Öffentlichkeit im Frühjahr und Sommer 1968.

Im folgenden Kapitel wird besprochen, wie die SED auf Veränderungen in der Tschechoslowakei reagierte, als Alexander Dubček die Funktion des ersten Sekretärs des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei ausübte. Um dieses Problem besser zu verstehen, unterteilte der Autor das Ganze in drei Abschnitte. Zunächst versucht er die Meinung der führenden DDR- Politiker zur gegebenen Situation zu erklären. Er geht aus einzelnen bilateralen Treffen der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und SED -Vertretern und aus gemeinsamen Konferenzen der Warschauer-Pakt-Staaten, deren zentrales Thema die jüngsten Ereignisse in der ČSSR waren, hervor. Aus verständlichen Gründen werden nicht einmal die Motive der ostdeutschen Garnitur, die tschechoslowakische Reform abzulehnen, unterlassen. In diesem Kapitel wird auch entworfen, in welchem Ausmaß Prager Frühling die gegenseitigen Beziehungen dieser beiden sowjetischen Satelliten beeinflusste. Der zweite Teil der schon erwähnten Kapitel beschreibt die getroffenen Maßnahmen der SED, damit man die Verbreitung von Ideen des sogenannten Sozialismus mit menschlichem Antlitz unter den eigenen Bürgern und möglichen Protesten verhindert. Die abschließende Abhandlung bespricht dann die Tätigkeit der Stasi in der Ära der gesellschaftlichen Liberalisierung und am

Anfang der Normalisierung in der Tschechoslowakei, weil der DDR-Geheimdienst durch seine damalige Tätigkeit die Interessen der SED – und der UdSSR – Führung unterstützte.

Der dritte Teil der Arbeit umfasst die Vorbereitungen der Nationalen Volksarmee auf den Einmarsch in die Tschechoslowakische Sozialistische Republik und ihre Beteiligung am Unternehmen Donau- also an einem Militäreinsatz gegen den Prager Frühling. In diesem Zusammenhang erinnert der Autor auch an die Unterstellung des ostdeutschen Oberkommandos der sowjetischen Militärführung.

Das weitere Kapitel soll die Ereignisse in der Tschechoslowakei auf den Seiten ausgewählter Periodiken in der DDR widerspiegeln, die der Kontrolle der SED damals unterlagen. Es geht um den Zeitraum, der durch den Amtsantritt von Dubček an die Spitze der Kommunistischen Partei am Anfang Januar 1968 und die Unterzeichnung des Vertrages über die Bedingungen für einen vorübergehenden Aufenthalt der sowjetischen Truppen auf dem Gebiet der Tschechoslowakei im Oktober desselben Jahres begrenzt ist. Aus dem Text ergibt deutlich, was die DDR- Bürger im Einklang mit der offiziellen Politik der SED vom Prager Frühling halten sollten.

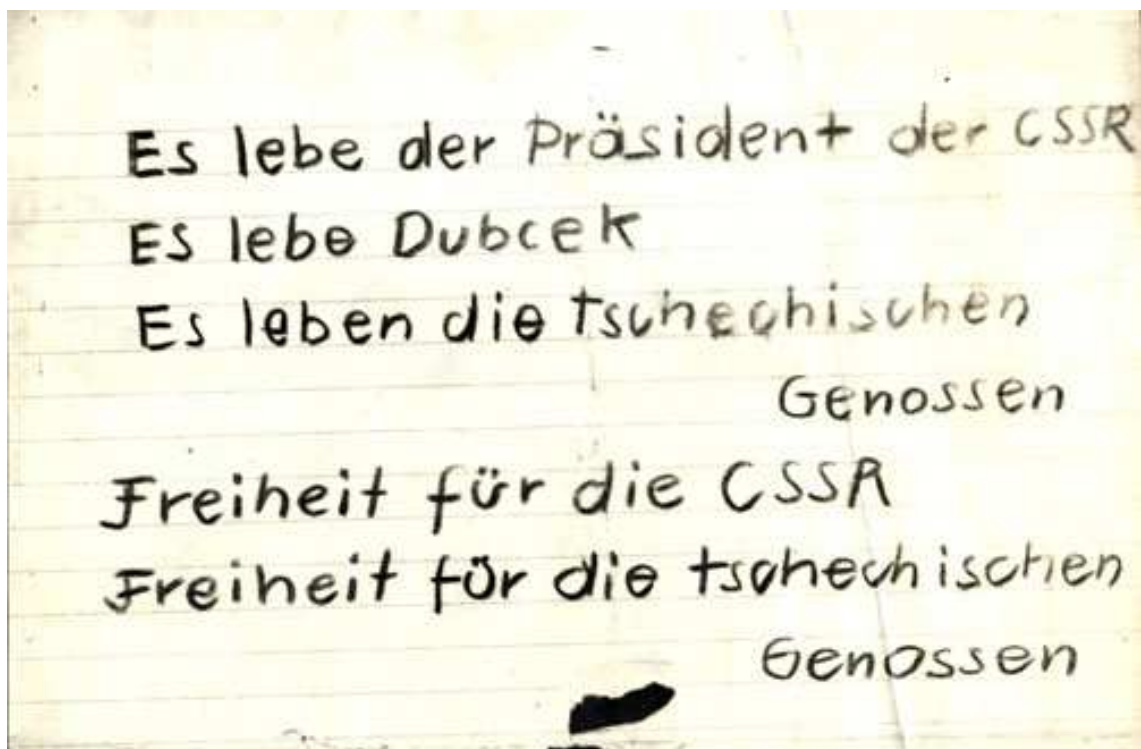
Im letzten Teil analysiert der Autor die Reaktionen der ostdeutschen Bevölkerung auf den Wiederbelebungsprozess in der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik und das Eingreifen der Einheiten des Warschauer Paktes. Man beschäftigt sich mit der Frage, ob die DDR-Bürger den Prager Frühling mit Sympathien annahmen und warum sie das eventuell taten. Die Arbeit des Autors wird dann zum Schluß auf Grund der Analyse der Situation aus der Sicht der DDR -Studenten abgeschlossen.

Příloha č. 2: Setkání Dubčeka a Ulbrichta v Karlových Varech.

Zdroj: PAUER, [sp].

Příloha č. 3: Protestní leták šířený v NDR po obsazení ČSSR.

Zdroj:<https://www.ustrcr.cz/veda/projekty/webove-projekty/srpen-1968/fotogalerie-1968/fotogalerie-srpen-1968-bstu.html> [cit. 2018-04-15]

Příloha č. 4: Neznámí občané NDR vyjádřili nesouhlas s okupací Československa.

Zdroj: Tamtéž. [cit. 2018-04-15]